Львівський державний університет внутрішніх справ

Наталія МОКРИЦЬКА

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Навчальний посібник

Львів
2026

УДК 349.2
М 74

Рекомендовано до друку та розміщення в електронних сервісах ЛьвДУВС
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 27 травня 2026 р. № 13)

Рецензенти:
Пилип ПИЛИПЕНКО, доктор юридичних наук, професор
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

Роксолана БУТИНСЬКА, кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Мокрицька Н. П.

М 74 Охорона праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. 336 с.

ISBN 978-617-511-450-6

Підготовлено з метою формування у здобувачів освіти системи знань і практичних навичок правового регулювання організації охорони праці та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, створення безпечних умов праці, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, а також забезпечення особистої безпеки працівника під час виконання службових обов'язків.

Розкрито поняття та значення охорони праці, правові засади забезпечення безпеки працівників, особливості системи державного управління охороною праці, гарантії прав працівників та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Для здобувачів вищої освіти, курсантів, слухачів закладів освіти зі специфічними умовами навчання, науково-педагогічних працівників, працівників правоохоронних органів, а також усіх, хто цікавиться питаннями правового забезпечення охорони праці та безпеки у правоохоронній сфері.

The textbook was prepared with the aim of forming in students a system of knowledge and practical skills regarding the legal regulation of the organization of labor protection and ensuring the safety of law enforcement officers, creating safe working conditions, preventing industrial injuries and occupational diseases, as well as ensuring the personal safety of the employee while performing his/her duties.

The textbook reveals the concept and meaning of labor protection, the legal principles of ensuring the safety of employees, the public administration by labor protection, guarantees of workers' rights and responsibility for violation of legislation in this sphere.

The educational publication is intended for higher education applicants, cadets, students of educational institutions with specific learning conditions, scientific and pedagogical workers, law enforcement officers, as well as everyone who is interested in issues of legal support for labor protection and safety in the law enforcement sphere.

УДК 658.5:338.3

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2026

ISBN 978-617-511-450-6 © Мокрицька Н. П., 2026

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА 6

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ПРАЦІ
ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА
ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ 8

1.1. Поняття та значення охорони праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу 8
1.2. Конституційні основи охорони праці 14
1.3. Закон України «Про охорону праці» та його загальна характеристика. Кодекс законів про працю України 17
1.4. Нормативні акти з охорони праці 21
Питання для самоконтролю 39

РОЗДІЛ 2. ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ 40

2.1. Міжнародно-правові стандарти охорони праці 40
2.2. Основні права працівників у сфері охорони праці 46
2.3. Спеціальні гарантії для окремих категорій працівників 49
Питання для самоконтролю 57

РОЗДІЛ 3. УПРАВЛІННЯ, НАГЛЯД ТА КОНТРОЛЬ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ 58

3.1. Основи державного та відомчого управління охороною праці 58
3.2. Організація службової діяльності за напрямом охорони праці на локальному рівні 67
3.3. Відповідальність за порушення законодавства та нормативних актів з охорони праці 71
3.4. Нагляд та контроль за дотриманням законодавства у сфері охорони праці 80
Питання для самоконтролю 87

РОЗДІЛ 4. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАВЧАННЯ
У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ 88

4.1. Загальні вимоги щодо організації проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці 88
4.2. Особливості спеціального навчання та навчання з питань охорони праці посадових осіб 96

4.3. Організація проведення інструктажів з охорони праці.....107
4.4. Стажування та дублювання у сфері охорони праці.....114
Питання для самоконтролю.....118
РОЗДІЛ 5. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ТА ЗАСОБІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ.....119
5.1. Правове регулювання проведення атестації робочих місць за умовами праці.....119
5.2. Правове регулювання проведення обстежень працівників.....122
5.3. Правове регулювання фінансування заходів з охорони праці.....140
Питання для самоконтролю.....143
РОЗДІЛ 6. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ.....144
6.1. Поняття та види виробничого травматизму.....144
6.2. Загальний порядок розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння).....156
6.3. Порядок розслідування хронічних професійних захворювань (отруєнь).....169
6.4. Правове регулювання розслідування аварії.....178
6.5. Правові заходи запобігання виробничому травматизму та професійним захворюванням.....184
Питання для самоконтролю.....193
РОЗДІЛ 7. ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРИ ПОВОДЖЕННІ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ, ЗБРОЄЮ, ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА З ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВИХ СОБАК.....194
7.1. Заходи безпеки при поводженні зі зброєю та спеціальними засобами.....194
7.2. Заходи безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами.....202
7.3. Заходи особистої безпеки при використанні службових собак.....208
Питання для самоконтролю.....212

РОЗДІЛ 8. ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ЕЛЕКТРОГОСПОДАРСТВА 213
8.1. Правові засади безпечної експлуатації електроустановок 213
8.2. Організація ведення електрогосподарства споживачем електроенергії 216
8.3. Навчання та порядок перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок 223
Питання для самоконтролю 231
Розділ 9. ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ 232
9.1. Правові засади протипожежного захисту 232
9.2. Організація забезпечення пожежної безпеки 238
9.3. Порядок дій у випадку пожежі 244
Питання для самоконтролю 247
РОЗДІЛ 10. ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ 248
10.1. Правові засади цивільного захисту 248
10.2. Загальні основи організації цивільного захисту у суб'єкта господарювання 252
10.3. Навчання з питань цивільного захисту населення 259
Питання для самоконтролю 266
РОЗДІЛ 11. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ 267
11.1. Основи правового регулювання домедичної допомоги в Україні 267
11.2. Порядок підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу 273
11.3. Основи надання домедичної допомоги дорослим та дітям 275
Питання для самоконтролю 283
РОЗДІЛ 12. ОСНОВИ ГІГІЄНИ ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧОЇ САНІТАРІЇ 284
12.1. Виробнича санітарія як система організаційних, гігієнічних та санітарно-технічних заходів 284
12.2. Гігієнічна оцінка умов праці на робочому місці 289
12.3. Перерви санітарно-оздоровчого призначення 297
Питання для самоконтролю 301
БАЗОВИЙ ГЛОСАРІЙ 302
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 309

ПЕРЕДМОВА

Сучасні умови професійної діяльності працівників правоохоронних органів вимагають високого рівня підготовки не лише у правовій і тактичній сферах, а й у питаннях особистої безпеки та охорони праці. Щоденне виконання службових обов'язків пов'язане з підвищеними ризиками для життя і здоров'я, що зумовлює необхідність системного підходу до формування знань, умінь і навичок безпечної поведінки.

Навчальний посібник «Охорона праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу» розроблено з урахуванням актуальних вимог законодавства України, сучасних викликів та практичного досвіду діяльності правоохоронців. Його метою є формування у здобувачів освіти та практичних працівників комплексного розуміння принципів охорони праці, профілактики професійних ризиків і забезпечення особистої безпеки під час виконання службових завдань.

У посібнику висвітлено основні положення нормативно-правового регулювання у сфері охорони праці, організацію безпечних умов служби, питання психологічної стійкості, дії в екстремальних ситуаціях, а також алгоритми мінімізації небезпек у повсякденній роботі правоохоронця. Особливу увагу приділено практичним рекомендаціям, що можуть бути застосовані як під час навчання, так і безпосередньо у службовій діяльності.

Видання адресоване курсантам, студентам закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання, працівникам правоохоронних органів, а також усім, хто цікавиться питаннями безпеки праці та особистого захисту в умовах підвищеного ризику.

Навчальний посібник покликаний слугувати здобувачам вищої освіти правоохоронного спрямування в наданні методичної допомоги у формуванні навичок оволодіння сукупністю знань з правового регулювання організації охорони праці та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, створення безпечних умов праці, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, а також забезпечення особистої безпеки працівника під час виконання службових обов'язків.

Виклад матеріалу орієнтований на формування у здобувачів вищої освіти практичних умінь та навичок самостійного наукового пошуку та вирішення практичних проблем, які виникають у процесі врегулювання трудових спорів та захисту прав громадян у сфері охорони праці.

Сподіваємося, що цей посібник стане корисним інструментом у підготовці фахівців, сприятиме збереженню життя і здоров'я правоохоронців у процесі реалізації завдань Національної поліції України та інших органів і організацій у сфері забезпечення й охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Розділ 1

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

1.1 Поняття та значення охорони праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу.
1.2. Конституційні основи охорони праці.
1.3. Закон України «Про охорону праці» та його загальна характеристика. Кодекс законів про працю України.
1.4. Нормативні акти з охорони праці.

1.1. Поняття та значення охорони праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу

Відповідно до ст.1 Закону України «Про охорону праці» від 14.10.1992 р. № 2694-XII[1], охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Це поняття можна розглядати у вузькому та широкому значенні.

У широкому значенні охорона праці охоплює всю систему заходів, які вживаються державою та суспільством і спрямовані на збереження життя та здоров'я людей у процесі праці.

Ключову роль у цьому відіграє державна політика та система управління безпекою праці, що ґрунтується на ієрархічно побудованій законодавчій базі (Конституції,

[1] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

законах, нормативних актах) та ефективній діяльності різноманітних суб'єктів управління безпекою праці (Державної служби України з питань праці, відомчих міністерств, профспілок) з дотриманням соціально-економічних та правових гарантій (загальнообов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань) та розробкою комплексних програм охорони здоров'я працівників.

Відповідно до ст. 4 вказаного акта, державна політика в галузі охорони праці базується на положеннях Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР[2] Верховною Радою України та спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

У вузькому значенні охорона праці розуміється як сукупність тільки правових заходів, застосування яких врегульовано нормами права. Зокрема, це: інструктаж та навчання; забезпечення спецодягом і засобами захисту; санітарно-гігієнічні характеристики умов праці; безпечне обладнання та технології; контроль за дотриманням правил безпеки.

Охорона праці у правоохоронних органах має свої особливості, адже діяльність працівників поліції, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України чи інших подібних структур пов'язана з підвищеним ризиком для життя та здоров'я людини.

Отже, охорона праці у правоохоронному органі – це система правових, організаційних, соціально-економічних, санітарно-гігієнічних і технічних заходів, спрямованих на

[2] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

створення безпечних умов служби та збереження життя і здоров'я особового складу під час виконання службових обов'язків.

Слід додати, що для забезпечення особистої безпеки та охорони праці працівників правоохоронних органів важливим є застосування і спеціальних її заходів, таких як: навчання поводженню зі зброєю та технікою; використання бронежилетів, касок, спецзасобів; наданням першої домедичної і медичної допомоги, інструктажі з тактичних дій у надзвичайних ситуаціях, фізичної та психологічної підготовки, обов'язкові медичні та психіатричні огляди, система соціального захисту.

Зазначимо, що чинне законодавство України не містить вичерпного переліку органів, які належать до правоохоронних.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII[3], правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Правовий статус таких правоохоронних органів визначається спеціальними законами. Наприклад, правове регулювання здійснюють Кодекс цивільного захисту України

[3] Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

від 02.10.2012 р. № 5403-VI[4], закони України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII[5], «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-XII[6], «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. № 1698-VII[7], «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 р. № 794-VIII[8], «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»[9], «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 р. № 1150-IX[10], «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р. № 661-IV [11] тощо.

Окремо доречно виділити прокуратуру, адже Конституція України відносить її до органів правосуддя

---

[4] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[5] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[6] Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

[7] Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

[8] Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text

[9] Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text

[10] Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

[11] Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text

(Розділ VIII. Правосуддя. Ст. 131.1[12]). Такої ж позиції дотримуються дослідники і в науковій літературі[13].

Великою Палатою Верховного Суду у судовій справі вирішувалося питання, чи є Державна служба України з надзвичайних ситуацій правоохоронним органом, а співробітник цієї служби – правоохоронцем. З цього приводу Верховний Суд зазначив, що до правоохоронних органів слід відносити органи державної влади, визначені в законах України як правоохоронні чи такі, що здійснюють закріплену за ними на законодавчому рівні правоохоронну функцію.

Вирішуючи питання про те, чи є особа працівником правоохоронного органу, необхідно виходити зі системного аналізу положень Конституції України, КК України, КПК України, КУпАП, нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус того чи іншого органу державної влади, з яким особа перебуває у трудових чи службових відносинах; повноважень працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також заходів, передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника.

При цьому Велика Палата Верховного Суду звернула увагу на те, що під час тлумачення поняття «правоохоронний орган» може бути використано положення абз. 1 п. 1

---

[12] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

[13] Шміло Н. Проблеми тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». *Наукові записки. Серія : Право.* № 16(2024). URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/451

ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», але лише в частині правоохоронної функції, яка реалізується шляхом правозастосування.

У разі віднесення того чи іншого органу влади до правоохоронних органів потрібно звернути увагу на визначення відповідного органу в спеціальному нормативно-правовому акті, що регламентує його правовий статус, та на повноваження, які цей орган здійснює. До ознак, що характеризують працівників правоохоронних органів, слід віднести такі:

– вони перебувають у трудових чи службових відносинах з правоохоронними органами

– і за характером посади, яку обіймають, виконують правоохоронну функцію[14].

Тож можна констатувати, що заходи з охорони праці та забезпечення особистої безпеки особового складу застосовуються до всіх працівників на основі як трудових, так і службових відносин.

Отже, основне значення охорони праці у правоохоронній діяльності передбачає створення безпечних та належних умов для проходження служби працівниками правоохоронних органів задля збереження життя, здоров'я та їх професійної здатності до праці за допомогою комплексу різноманітних заходів під час службово-трудової діяльності.

[14] Судова справа від 30.08.2023 р. № 633/195/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900.

1.2. Конституційні основи охорони праці

Основні трудові права людини визначені положеннями ст.ст. 43–45 Конституції України[15]. У ст. 45 Основного Закону держави гарантується право на відпочинок. Кожен, хто працює, має право на відпочинок, що забезпечується:

– обмеженням робочого часу;

– наданням вихідних днів та оплачуваної щорічної відпустки;

– встановленням скороченого робочого часу для окремих професій.[16]

Стаття 46 Конституції України гарантує право на соціальний захист, у тому числі у випадку втрати працездатності, нещасного випадку чи професійного захворювання.

Важливо зазначити, що відповідно до ст. 17 Конституції України держава забезпечує також соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. За такого формулювання визнається необхідність посиленого їх соціального захисту з огляду на особливий вид їхньої службової діяльності, пов'язаної з ризиком для життя.

Неодноразово Конституційний Суд України зазначав, що, виходячи зі змісту статей 17, 65 Основного Закону України, громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, – виконують конституційно значущі функції. Тож держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту

---

[15] Конституція України : Закон України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

[16] Там само.

відповідно до частини п'ятої статті 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення (Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2022 р. № 1-р(II)/2022)[17].

Однак найважливішим положенням, яким по суті оформлено право людини на охорону та безпеку її праці під час здійснення нею трудової діяльності, є стаття 43 Конституції України, де передбачено, що кожному працівнику гарантується право на належні, безпечні і здорові умови праці[18].

Визначення умов праці містить п. 7 Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу», які затверджені наказом МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248[19]. Умови праці – це сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків. Відповідно безпечні умови праці – це

---

[17] Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) : Рішення Конституційного суду України від 06.04.2022 р. № 1-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22

[18] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

[19] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

стан умов праці, за якого вплив на працівників шкідливих та небезпечних виробничих факторів усунуто або їх рівні не перевищують гранично допустимих значень. Отож шкідливий виробничий фактор – це фактор середовища або трудового процесу, вплив якого на працівника за певних умов (інтенсивності, тривалості дії тощо) може спричинити професійне або виробничо обумовлене захворювання, тимчасове або стійке зниження працездатності, підвищення частоти соматичних та інфекційних захворювань, призвести до порушення здоров'я як працівника, так і його нащадків.

Відповідно до ст. 3 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-XII[20], здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або порушень структур та функцій організму. Тож можна виснувати, що здорові умови праці – це стан умов праці, за якого забезпечується стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя працівника, а не лише відсутність у нього хвороб або порушень структур та функцій організму. Принагідно доречно вважати, що належні умови праці – це той стан умов праці, коли забезпечується здійснення трудової діяльності працівника відповідно до нормативних вимог.

Проєкт Трудового кодексу України визнає право на безпечні та здорові умови праці основним правом працівника, включаючи право на отримання інформації щодо умов праці та вимог безпеки й охорони здоров'я працівників на роботі, а також право на відмову від виконання роботи в умовах, що не відповідають цим вимогам (ст.5). Водночас здорові та безпечні умови праці передбачають додержання правил і норм з

[20] Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

техніки безпеки, необхідні освітлення, опалення, вентиляцію, усунення шкідливих наслідків шуму, випромінювань, вібрації та інших факторів, які негативно впливають на здоров'я працівників, тощо (ст. 155)[21].

1.3. Закон України «Про охорону праці» та його загальна характеристика. Кодекс законів про працю України

Основним нормативно-правовим актом, який регулює правові, організаційні та соціально-економічні засади забезпечення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, є Закон України «Про охорону праці»[22].

Зі змісту положень цього акта можна зробити висновок, що його дія поширюється на всі правоохоронні органи та їхніх працівників.

Основні положення Закону структурно можна охарактеризувати у таких розділах:

1) загальні положення (визначення термінів, сфері дії, принципи державної політики в галузі охорони праці);

2) гарантії прав працівників на охорону праці.

Тут зібрані найважливіші права, що гарантують охорону праці та безпеку виробничого середовища як під час укладання трудового договору (стаття 5), так і під час роботи (стаття 6); права працівників на пільги і компенсації за важкі та шкідливі умови праці (стаття 7); права на охорону праці жінок (стаття 10); права на охорону праці неповнолітніх (стаття 11); права на охорону праці осіб з інвалідністю (стаття 12);

---

[21] Проєкт Трудового кодексу України від 10.02.2026 р. № 4775-IX. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516

[22] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

3) організація охорони праці.

У цьому розділі передбачені найважливіші обов'язки роботодавця та працівника по забезпеченню охорони праці та безпеки працівників, правовий статус служби з охорони праці та комісії з охорони праці. Оскільки охорона праці це завжди комплекс реальних заходів, які повинні вживатися, тут також визначено умови та порядок проведення обов'язкових медичних оглядів, проведення навчання з питань охорони праці, розслідування та облік нещасних випадків, професійних захворювань і аварій тощо;

4) стимулювання охорони праці, що включає і відшкодування збитків, завданих порушенням вимог з охорони праці;

5) нормативно-правові акти з охорони праці (види, порядок прийняття, зміни, припинення, сфери дії);

6) державне управління охорони праці (компетенція в галузі охорони праці Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцеві державні адміністрації, органів місцевого самоврядування тощо);

7) державний нагляд та контроль за охороною праці (компетенція в галузі охорони праці органів державного нагляду за охороною праці, професійних спілок, їх об'єднань в особі своїх виборних органів і представників, уповноважених найманими працівниками особи з питань охорони праці);

8) відповідальність за порушення законодавства про охорону праці (порядок та умови застосування штрафних санкцій).

Закон «Про охорону праці»[23] поширюється на всі сфери трудових відносин. Однак щодо працівників правоохоронних

[23] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

органів пріоритетним буде спеціальний закон, що визначає діяльність відповідного правоохоронного органу. Наприклад, використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів регулюється положеннями ст.ст. 42–46 Закону України «Про Національну поліцію»[24], і такі норми є спеціальними відносно тих, які є в Законі України «Про охорону праці».

Окремої уваги заслуговує Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII[25], адже, згідно зі ст. 3 цього акта він регулює трудові відносини працівників усіх підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами.

Крім того, у рішенні Конституційного Суду України від 07.05.2002 р. № 8-рп/2002 зазначено, що при розгляді та вирішенні конкретних справ, пов'язаних зі спорами щодо проходження публічної служби, адміністративний суд, встановивши відсутність у спеціальних нормативно-правових актах положень, якими врегульовані спільні правовідносини, може застосовувати норми КЗпП України, у якому визначені основні трудові права працівників[26].

Тож можна зробити висновок про можливість застосування положень КЗпП в частині охорони праці та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, які

---

[24] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[25] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII.. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[26] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) : Рішення Конституційного суду України від 07.05.2002 р. № 8-рп/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text

перебувають у службових відносинах з державою. Передусім йдеться про главу XI «Охорона праці». А наявність трудових відносин на основі трудового договору зобов'язують роботодавця застосовувати КЗпП України до працівників, які працюють у правоохоронних органах.

Який закон є пріоритетним? На основі аналізу змісту норм цих нормативно-правових актів випливає, що Закон України «Про охорону праці» є спеціальним у частині, що стосується забезпечення безпеки праці, засобів індивідуального захисту, проведення інструктажів та встановлення відповідальності за порушення норм з охорони праці. Якщо ж питання стосується трудових відносин, трудової дисципліни, відсторонення від роботи, звільнення працівників, порядок накладення дисциплінарних стягнень, то основним вважається КЗпП України, проте лиш у тому випадку, коли це не врегуловано спеціальним законом.

У випадку колізії, якщо спеціальна норма Закону України «Про охорону праці»[27] або іншого спеціального закону прямо врегульовує питання, вона матиме пріоритет над загальною нормою КЗпП України.

Ідеться, наприклад, про Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI[28], закони України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р. № 580-VIII[29], «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р. № 2229-XII[30], «Про

[27] Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[28] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[29] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[30] Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. № 1698-VII[31], «Про Державне бюро розслідувань» від 12.11.2015 р. № 794-VIII[32], «Про Державну кримінально-виконавчу службу України»[33], «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 р. № 1150-IX[34], «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р. № 661-IV[35] тощо.

1.4. Нормативні акти з охорони праці

Відповідно до змісту ст. 27 Закону України «Про охорону праці»[36] та ст. 157 КЗпП України[37], нормативно-правові акти з охорони праці – це правила, норми, регламенти, положення, інструкції та інші документи, обов'язкові для виконання. Їх можна поділяти на 2 групи:

1) державні міжгалузеві (поширюються на всі види економічної діяльності);

---

[31] Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

[32] Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text

[33] Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text

[34] Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

[35] Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text

[36] Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[37] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

2) державні галузеві (поширюються на певний вид економічної діяльності).

Нормативні акти з охорони праці галузевого чи міжгалузевого характеру мають нижчу юридичну силу, ніж закони, і приймаються для їх деталізації, доповнення та усунення прогалин з питань застосування норм з охорони праці для правового регулювання відносин.

В Україні усі нормативні акти з охорони праці систематизовані за видами економічної діяльності в наказі Державної служби України з питань праці від 15.05.2024 р. № 74 «Покажчик нормативно-правових актів з охорони праці станом на 15 травня 2024 року»[38]. Документ містить 111 державних нормативно-правових актів з охорони праці, які є загальнообов'язковими для всіх видів економічної діяльності. Також окремо виділено ті, які належать тільки до певної сфери економіки.

До державних міжгалузевих актів з охорони праці можна віднести такі:

1) Типове положення про комісію з питань охорони праці підприємства[39];

2) Типове положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці[40];

---

[38] Про затвердження Покажчика нормативно-правових актів з охорони праці : наказ Держпраці від 15.05.2024 р. № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074880-24#Text

[39] Про затвердження Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства : наказ Держгірпромнагляд від 21.03.2007 р. № 55. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0311-07#Text

[40] Про затвердження Типового положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці : наказ Держгірпромнагляд від 21.03.2007 р. № 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0316-07#Text

3) Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[41];

4) Положення про розробку інструкцій з охорони праці[42];

5) Типове положення про службу охорони праці[43];

6) Порядок опрацювання та затвердження роботодавцем нормативних актів з охорони праці, що діють на підприємстві[44];

7) Загальні вимоги стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників[45].

Також сюди належать такі вимоги безпеки:

1) 102 – Вимоги до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу електромагнітних полів[46];

---

[41] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[42] Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98) : спільний наказ Мінпраці України та Комнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text

[43] Про затвердження Типового положення про службу охорони праці. (НПАОП 0.00-4.35-04) : наказ Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 р. № 255. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1526-04#Text

[44] Про Порядок опрацювання і затвердження роботодавцем нормативних актів з охорони праці, що діють на підприємстві : наказ Держнаглядохоронпраці від 21.12.1993 р. № 132. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-94#Text

[45] Про затвердження Загальних вимог стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників : наказ МНС України від 25.01.2012 р. № 67. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12#Text

[46] Про затвердження Вимог до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу електромагнітних полів : наказ Міненерговугілля України від 05.02.2014 р. № 99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-14#Text

2) 103 – Вимоги безпеки та захисту здоров'я під час використання виробничого обладнання працівниками[47];

3) 104 – Вимоги щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями[48];

4) 105 – Мінімальні вимоги безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці[49].

Державні галузеві нормативні акти з охорони праці, які би враховували такий вид економічної діяльності, як «державне управління», у Покажчику нормативно-правових актів з охорони праці станом на 15 травня 2024 року[50] не передбачено. Відтак необхідно звернути увагу на відомчі акти з охорони праці, відповідальними за прийняття яких є певні міністерства та відомства.

Зокрема, відповідно до ст. 28 Закону України «Про охорону праці»[51], державні медико-санітарні нормативи та правила затверджуються центральним органом виконавчої

---

[47] Про затвердження Вимог безпеки та захисту здоров'я під час використання виробничого обладнання працівниками : наказ Мінсоцполітики України від 28.12.2017 р. № 2072. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0097-18#Text

[48] Про затвердження Вимог щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями : наказ Мінсоцполітики України від 14.02.2018 р. № 207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0508-18#Text

[49] Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці : наказ Мінсоцполітики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text

[50] Про затвердження Покажчика нормативно-правових актів з охорони праці : наказ Держпраці від 15.05.2024 р. № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074880-24#Text

[51] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Наприклад, Міністерство охорони здоров'я України затверджує Державні санітарні норми та правила «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу»[52].

Натомість Міністерство соціальної політики України затверджує Мінімальні вимоги безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці[53].

Відповідно Міністерство внутрішніх справ України затверджує своїм наказом Порядок проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими від 10.12.2015 р. № 1561[54], Положення про орган державного нагляду за охороною праці Міністерства внутрішніх справ України[55], Порядок розслідування та ведення обліку нещасних

---

[52] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

[53] Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці : наказ Мінсоцполітики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text

[54] Про затвердження Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими : наказ МВС України від 10.12.2015 р. № 1561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1663-15#Text

[55] Про затвердження Положення про орган державного нагляду за охороною праці Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 14.07.2021 р. № 542. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1079-21#Text

випадків, що сталися з поліцейськими, від 14.07.2021 р. № 542[56], Норми належності засобів індивідуального захисту, спеціальних приладів та спорядження для підрозділів Національної поліції України, які виконують завдання із запобігання та протидії правопорушенням, що пов'язані з порушенням правил чи незаконним поводженням з радіоактивними, хімічними, біологічними та ядерними матеріалами від 21.11.2019 р. № 963[57].

Міністерство енергетики та вугільної промисловості України затвердило своїм наказом Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення від 12.06.2013 р. № 355[58].

Водночас Міністерство економіки України затвердило Мінімальні вимоги щодо безпеки та здоров'я працівників, які потенційно зазнають ризику у вибухонебезпечних середовищах, від 19.04.2023 р. № 2259[59].

---

[56] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими : наказ МВС України від 05.10.2020 р. № 705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1139-20/ed20201005#Text

[57] Про затвердження Норм належності засобів індивідуального захисту, спеціальних приладів для підрозділів Національної поліції України, які виконують завдання із запобігання та протидії правопорушенням, що пов'язані з порушенням правил чи не законним поводженням з радіоактивними, хімічними, біологічними та ядерними матеріалами : наказ МВС України від 21.11.2019 р. № 963. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1227-19/ed20191121

[58] Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : наказ Міненерговугілля України від 12.06.2013 р. № 355. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-13#Text

[59] Про затвердження Мінімальних вимог щодо безпеки та здоров'я працівників, які потенційно зазнають ризику у вибухонебезпечних середовищах : наказ Міністерства економіки від 19.04.2023 р. № 2259. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0967-23#Text

Службою безпеки України затверджено наказ від 07.12.2021 р. № 424 «Про організацію службової діяльності за напрямом охорони праці в Службі безпеки України»[60].

Важливо зазначити, що у ст. 159 КЗпП України[61] передбачено, що працівник зобов'язаний знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва.

Трудові колективи через обраних ними уповноважених, професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників контролюють додержання всіма працівниками нормативних актів про охорону праці на підприємствах, в установах, організаціях (ст. 160 КЗпП України)[62].

Умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці. (ст. 5 Закону України «Про охорону праці)[63].

Придбання, комплектування, видача та утримання засобів індивідуального захисту покладається на роботодавця, який зобов'язаний забезпечити їх за свій рахунок відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору (ст. 8 Закону України «Про охорону праці)[64].

---

[60] Про організацію службової діяльності за напрямом охорони праці в Службі безпеки України : наказ Служби безпеки України від 07.12.2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

[61] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[62] Там само.

[63] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[64] Там само.

Роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці (ст. 13 Закону України «Про охорону праці»)[65].

Разом з тим ст. 141 КЗпП України зобов'язує роботодавця неухильно додержувати законодавства про працю і правил охорони праці. Він здійснює постійний контроль за дотриманням працівниками вимог нормативних актів про охорону праці. Контроль також здійснюють трудові колективи через обраних ними уповноважених, професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників (ст. 160 КЗпП України)[66].

Аудит охорони праці, лабораторні дослідження умов праці, оцінка технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестації робочих місць організовуються роботодавцем, щоб перевірити умови праці працівників на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці (ст. 13 Закону України «Про охорону праці»)[67].

Відповідно до с. 14 Закону України «Про охорону праці»[68], працівник має знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту.

Вимогам нормативних актів з охорони праці мають відповідати :

– умови праці на робочому місці;

---

[65] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12.

[66] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[67] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[68] Там само.

– безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва;

– стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником;

– а також санітарно-побутові умови (ст. 153 КЗпП України)[69].

Тому роботодавець не вправі вимагати від працівника виконання роботи в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці (ст. 153 КЗпП України)[70].

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно зі законом (ст. 44 Закону України «Про охорону праці»)[71].

Державні галузеві та міжгалузеві акти є основою для розробки актів колективно-договірного регулювання.

Важливо додати, що як спосіб недопущення конфліктів у процесі праці діє окремий правовий механізм – соціальний діалог. За змістом положень Закону України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. № 2862-VI[72] – постійний процес переговорів, який відбувається від найнижчого (на рівні кожного роботодавця-юридичної особи) до найвищого рівня (Кабінету Міністрів України), за участю органів державної влади та представників найманої праці (трудового колективу) та роботодавців. Мета соціального діалогу – це

---

[69] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[70] Там само.

[71] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[72] Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text

укладення колективних договорів та угод, які б визначали загальнообов'язкові правила поведінки для усіх працівників та роботодавців (загалом стосовно встановлення умов праці в частині робочого часу, часу відпочинку, оплати праці тощо) в межах дії відповідної колективної угоди. Їхнє значення є вагомим, оскільки після законодавства вони займають найвищий щабель ієрархії у такій послідовності :

– Генеральна угода (на рівні України);

– галузева угода (на рівні певної галузі або суміжних галузей промисловості);

– територіальна (на рівні певної адміністративно–територіальної одиниці, наприклад, Львівська);

– колективний договір (на рівні кожного роботодавця).

Основним актом колективно-договірного регулювання, який визначає питання охорони праці в Україні, є Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки від 14.05. 2019 р.[73]. Зокрема, тут у п.п. 3.21–3.29 передбачено, що питання у сфері охорони праці, більшість з яких належним чином або і взагалі не врегульовано законодавством, рекомендовано вирішувати на рівні колективних договорів та угод. Зокрема, це стосується Переліку і порядку підтвердження випадків, коли працівники можуть скористатися правом відмови від виконання дорученої їм роботи через нестворення на робочому місці належних безпечних умов праці, а також питання забезпечення права працівників відмовитися від

[73] Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки : Угода Кабінету Міністрів України; Мінсоцполітики України, ФПУ, Інші від 14.05.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-19#Text

виконання роботи, яка становить безпосередню і серйозну небезпеку для їхнього життя чи здоров'я, життя та здоров'я інших людей.

Нижчу сходинку за юридичною силою актів соціального діалогу у сфері праці посідають галузеві (міжгалузеві) угоди, що поширюють свою дію в межах певного виду або кількох суміжних видів економічної діяльності. Галузеві (міжгалузеві) угоди мають відповідати нормам та гарантіям, які встановлені законодавством та генеральною угодою.

Перелік та офіційні тексти галузевих (міжгалузевих) угод розміщені на офіційному сайті Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України[74].

Наприклад, Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024–2026 роки від 28.02.2024 р.[75] у п. 5.1.1 передбачає забезпечити фінансування витрат на проведення заходів з поліпшення умов і охорони праці працівників у розмірах, передбачених статтею 19 Закону України «Про охорону праці», не менше 0,5% від фонду оплати праці за попередній рік, а для органів Держприкордонслужби, що утримуються за рахунок державного бюджету, розмір витрат на охорону праці встановлювати в колективних договорах (угодах) з урахуванням фінансових можливостей відповідних органів Держприкордонслужби.

---

[74] Реєстр галузевих (міжгалузевих), територіальних угод, змін і доповнень до них. URL: https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=eec54aa4-a35f-4ee9-83f1-d966ac0a8e6b&tag=RestrGaluzevikh-mizhgaluzevikh-TeritorialnikhUgod-ZminIDopovnenDoNikh

[75] Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024-2026 роки від 28.02.2024 р. URL: https://me.gov.ua/view/3f42169a-45ac-4255-bbc6-151970080be4

Натомість територіальні угоди включають вищі порівняно з генеральною угодою соціальні гарантії, компенсації, пільги найманих працівників підприємств (ч. 4 ст. 8 Закону України «Про колективні договори і угоди» від 01.07.1993 р. № 3356-XII)[76].

Перелік та офіційні тексти територіальних угод розміщені на офіційному сайті Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України[77].

Однією з найновіших є Територіальна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин у Чернівецькій області на 2025–2027 роки від 17.06.2025 р.[78].

Скажімо, тут передбачено, що сторони домовилися до проведення на підприємстві перевірки знань працівників з питань охорони праці залучати до складу комісії з перевірки знань з питань охорони праці представника Головного управління Пенсійного фонду України в Чернівецькій області (п. 2.35.4); сприяти систематичному проведенню обов'язкових медичних оглядів працівників бюджетної сфери (п. 2.37) та сприяти профілактиці ВІЛ-інфекцій/СНІДу та туберкульозу у виробничому середовищі та недопущення випадків дискримінації працівників із такими захворюваннями (п. 2.38).

---

[76] Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text

[77] Реєстр галузевих (міжгалузевих), територіальних угод, змін і доповнень до них. URL: https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=eec54aa4-a35f-4ee9-83f1-d966ac0a8e6b&tag=RestrGaluzevikh-mizhgaluzevikh-TeritorialnikhUgod-ZminIDopovnenDoNikh

[78] Територіальна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин у Чернівецькій області на 2025–2027 роки від 17.06.2025 р. URL: https://me.gov.ua/view/81351379-6ae1-4f76-a50d-b904d211695c

На локальному рівні єдиним актом соціального діалогу у сфері охорони праці є колективний договір згідно з нормами Закону України «Про колективні договори і угоди» та статтями 10–20 розділу 3 КЗпП України[79]. Зокрема, відповідно до ст. 9 Закону України «Про колективні договори і угоди»[80], його положення поширюються на всіх працівників підприємств незалежно від того, чи є вони членами профспілки, і є обов'язковими як для роботодавця, так і для працівників підприємства.

Задля збереження автентичності тексту колективного договору він може бути повідомно зареєстрований місцевими органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування.

Перелік та офіційні тексти зареєстрованих колективних договорів розміщені на офіційному сайті районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчих органів сільських, селищних та міських рад.

Наприклад, на сайті Львівської міської ради розміщений перелік зареєстрованих колективних договорів[81].

У контексті правоохоронної діяльності розглянемо Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від

[79] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[80] Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text

[81] База даних колективних договорів. URL: https://city-adm.lviv.ua/lmr/work/bd-kolektyvnykh-dohovoriv/

20.05.2024 р.[82]. Наприклад, у п. 6.12 передбачено, що відраховування коштів до фонду охорони праці організації здійснюється у розмірі не менше 0,2 відсотка від фонду оплати праці згідно зі ст. 19 Закону України «Про охорону праці», а використовуються кошти фонду на виконання комплексних заходів, що забезпечують досягнення встановлених нормативів з охорони праці.

Важливо також додати, що колективним договором не завершується система локального законодавства у сфері праці. У ст. 13 Закону України «Про охорону праці» передбачено, що роботодавець розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах підприємства, відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці. Такі акти мають локальний характер і встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях.

Передусім варто зазначити положення Правил внутрішнього трудового розпорядку та Правила службового трудового розпорядку.

Згідно з ч. 1 ст. 142 КЗпП України[83], трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку, які затверджуються трудовими колективами за поданням власника або

---

[82] Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05.2024 р. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/kolektivnij-dogovir-mizh-kerivnictvom-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-profspilkoyu-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-vid-imeni-trudovogo-kolektivu-na-2024-2027-roki

[83] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

уповноваженого ним органу і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) на основі типових правил. Правила внутрішнього трудового розпорядку конкретного роботодавця приймаються самостійно, з огляду на положення постанови СРСР від 20.07.1984 р. № 213 «Про затвердження типових правил внутрішнього трудового розпорядку для робочих і службовців підприємств, установ, організацій». Цей нормативний акт зберігає свою чинність у частині, що не суперечить українському законодавству. Для державних службовців окремо діють Типові правила внутрішнього службового розпорядку[84] відповідно до норм ч. 4. ст. 47 Закону України VIII «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889[85]. Зокрема, охороні праці присвячено окремий розділ Типових правил внутрішнього службового розпорядку під назвою «Дотримання загальних інструкцій з охорони праці та протипожежної безпеки». Тут передбачено обов'язок роботодавця забезпечувати безпечні умови праці, належний стан засобів протипожежної безпеки, санітарії і гігієни праці. Інструктування з охорони праці та проти пожежної безпеки має здійснювати особа, на яку керівником органу державної влади покладені відповідні функції в такому органі. Державний службовець повинен дотримуватись правил техніки безпеки, виробничої санітарії і гігієни праці, протипожежної безпеки. Умови праці на робочому місці, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються державним службовцем, а також санітарно-побутові умови мають відповідати вимогам нормативно-правових актів з охорони праці. За стан пожежної безпеки та

[84] Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку : наказ НАДС від 03.03.2016 р. № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text

[85] Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

дотримання інструкцій з охорони праці в органі державної влади відповідає керівник державного органу та визначена ним відповідальна особа, на яку покладено такий обов'язок.

Також в Україні діють правила внутрішнього трудового розпорядку, які розроблені як відомчі акти, наприклад, Правила внутрішнього трудового розпорядку Бюро економічної безпеки від 10.01.2023 р. № 1[86].

Окремого огляду серед локальних актів у сфері охорони праці потребує інструкція з охорони. Детальне регулювання здійснюється Положенням про розробку інструкцій з охорони праці[87]. За змістом положень цього акта інструкція – це акт з охорони праці підприємства, установи, організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності, що містить обов'язкові для дотримання працівниками вимоги з охорони праці при виконанні ними робіт певного виду або за певною професією на всіх робочих місцях, у виробничих приміщеннях,

---

[86] Правила внутрішнього трудового розпорядку Бюро економічної безпеки від 10.01.2023 р. № 1. URL: https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/uploaded-files/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BA%D1%83%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D0%91%D1%8E%D1%80%D0%BE%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%201.pdf

[87] Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98) : спільний наказ Мінпраці України та Комнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text

на території підприємства, будівельних майданчиках або в інших місцях, де за дорученням роботодавця чи уповноваженого ним органу виконуються ці роботи, трудові чи службові обов'язки.

Інструкції розробляються на основі нормативно-правових актів з охорони праці, технологічної документації підприємства з урахуванням конкретних умов виробництва та вимог безпеки, викладених в експлуатаційній та ремонтній документації підприємств – виготовлювачів устаткування, що використовується на цьому підприємстві.

Ці акти затверджуються роботодавцем і є обов'язковими для дотримання працівниками відповідних професій або виконавцями відповідних робіт на цьому підприємстві. Інструкції мають відповідати законодавству про охорону праці та повинні містити тільки ті вимоги щодо охорони праці, дотримання яких самими працівниками є обов'язковим. Порушення працівником цих вимог розглядається роботодавцем як порушення нормативно-правових актів з охорони праці та актів з охорони праці, що діють у межах підприємства.

Доцільно також зазначити, працівник повинен виконувати тільки ті акти з охорони праці, про які він належним чином поінформований роботодавцем.

Свого часу Верховний Суд у своїй постанові від 18.06.2018 р. у справі № 396/1560/16-ц встановив, що працівник не повинен нести дисциплінарну відповідальність за невиконання вимог, які не були доведені йому до виконання[88].

На жаль, у Кодексі законів про працю України відсутній механізм ознайомлення працівника з нормативними докумен-

[88] Судова справа № 396/1560/16-ц від 18.06.2018 р. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74777476

тами. Винятком можна вважати правила внутрішнього трудового розпорядку або умови встановлення режиму роботи, тривалість робочого часу і відпочинку, а також положення колективного договору (у разі його укладення), про які роботодавець повинен поінформувати працівника до початку роботи. Ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями), повідомленнями, іншими документами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків допускається з використанням визначених у трудовому договорі засобів електронних комунікаційних мереж з накладенням удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису (ст. 29 КЗпП України[89]). Також примірники інструкцій з охорони праці видаються працівникам безпосередніми керівниками робіт під час проведення первинного інструктажу в порядку, встановленому роботодавцем, або розміщуються на їхніх робочих місцях (п. 4 Розділу V Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98))[90].

У контексті державної служби порядок ознайомлення з нормативно-правовими актами, наказами, дорученнями та розпорядженнями зі службових питань детально виписаний розділом VI Типових правил внутрішнього службового розпорядку[91]. Зокрема, формою ознайомлення є паперова та електронна з підтвердженням такого ознайомлення. Підтвердженням може слугувати підпис державного службовця

---

[89] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[90] Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98) : спільний наказ Мінпраці України та Комнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text

[91] Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку : наказ НАДС від 03.03.2016 р. № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text

(у тому числі як відповідального виконавця) на документі, у журналі реєстрації документів або відповідний кваліфікований електронний підпис, який підтверджує ознайомлення з певним службовим документом в електронній формі. Нормативно-правові акти, які підлягають офіційному оприлюдненню, доводяться до відома державного службовця шляхом їх оприлюднення в офіційних друкованих виданнях, а також шляхом розміщення на офіційних вебсайтах органів державної влади та на власному сайті такого державного органу.

Питання для самоконтролю

1. Розкрийте значення понять «охорона праці» та «особиста безпека працівника» в контексті правоохоронної діяльності.

2. У чому полягає міжнародно-правовий зміст конституційного права людини на належні, безпечні та здорові умови праці?

3. Які гарантії конституційного права людини на належні, безпечні та здорові умови праці передбачені чинним законодавством?

4. На Вашу думку, який зміст законодавець вкладає у поняття «належні умови праці»?

5. Розмежуйте поняття «безпечні» та «здорові» умови праці.

6. Назвіть особливості локального правового регулювання охорони праці.

Розділ 2

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

2.1. Міжнародно-правові стандарти охорони праці.
2.2. Основні права працівників у сфері охорони праці.
2.3. Спеціальні гарантії для окремих категорій працівників.

2.1. Міжнародно-правові стандарти охорони праці

Загальна декларація прав людини, прийнята 10.12.1948 р. міжнародною спільнотою ООН, стала першоосновою нормотворчого утвердження прав людини у сфері охорони праці. Хоч це є визнаний правовий документ світового рівня, на якому ґрунтується більшість конституційних актів країн Європейського Союзу, він не набув загальнообов'язкового значення. Тут у ст. 23 проголошено, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Водночас у ст. 24 передбачено, що кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку[92].

З цього положення можна зробити висновок, що у цьому документі взагалі не було навіть згадки на право на охорону праці, але забезпечувалося розумне співвідношення робочого часу та відпочинку.

Першою нормативною базою прав у сфері охорони праці став Міжнародний пакт про економічні, соціальні та

[92] Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

культурні права від 16.12.1966 р.[93]. Він був прийнятий на основі Загальної декларації прав людини.

Зокрема, у ст. 7 передбачено, що держави, які беруть участь у Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни, та відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні. Згідно зі ст. 10 цього документа, особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватись оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою зі соціального забезпечення.

Отже, можна зробити висновок, що право на охорону праці розумілося як право мати такі умови праці, які б відповідали вимогам безпеки та гігієни і забезпечували розумне співвідношення праці та відпочинку. Водночас матері повинні користуватися додатковими гарантіями у сфері охорони праці.

Новим етапом становлення та розвитку прав у сфері охорони праці стало прийняття Європейської соціальній хартії, яка була відкрита для підписання державами у Турині 18.10.1961 р. Цей документ було переглянуто у 1996 році, і саме з цією датою пов'язують установлення нової сучасної концепції прав працівників, у тому числі у сфері охорони праці[94].

---

[93] Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042

[94] Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS N 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

Зі змісту частини 1 цього документа можна зробити висновок, що усі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці, а особливий захист надається працюючій жінці у разі материнства. Також працівникам надається право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці й виробничого середовища на підприємстві. Ефективне здійснення цього права покладається на державу-сторону. Її основним завданням є провадження своєї політики таким чином, щоб усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру були створені умови для ефективної його реалізації всіма працівниками.

Також Європейська соціальна хартія (переглянута) виділяє право працівника на справедливі умови праці (ст. 2) та право на безпечні та здорові умови праці (ст. 3), і кожне з них має свій нормативний зміст у галузі охорони праці.

Відповідно до ст. 2, право на справедливі умови праці передбачає від держав здійснення таких вимог:

1) встановлення розумної тривалості робочого дня та тижня і поступове скорочення робочого тижня настільки, наскільки це дозволяє підвищення продуктивності праці та інші відповідні фактори;

2) встановлення оплачуваних державних святкових днів;

3) встановлення щорічної оплачуваної відпустки тривалістю не менше 4 тижнів;

4) усунення ризиків, що властиві роботам з небезпечними або шкідливими для здоров'я умовами праці, а у випадках, коли усунення або достатньою мірою зменшення таких ризиків ще неможливо, то встановлення для працівників, зайнятих на таких роботах, скороченої тривалості робочого часу або додаткової оплачуваної відпустки;

5) забезпечення щотижневого відпочинку, який по можливості має збігатися з днем, що за традиціями або

звичаями відповідної країни чи регіону визнається днем відпочинку;

6) забезпечення письмовою інформацією працівників про головні аспекти договору або трудових відносин якнайшвидше і в будь-якому разі не пізніше ніж через 2 місяці після дати початку виконання ними своїх службових обов'язків;

7) забезпечення того, щоб працівники, зайняті на роботах у нічний час, користувалися заходами, які враховують особливий характер такої роботи[95].

Натомість право на безпечні та здорові умови праці, яке передбачене ст. 3 цього документа, покладає на держави-сторони такі зобов'язання:

1) розроблення, здійснення і періодичний перегляд послідовної національної політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища.

Головною метою цієї політики є поліпшення охорони праці і виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам та травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або мають місце у процесі її здійснення, зокрема шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу;

2) прийняття правил техніки безпеки та гігієни праці;

3) забезпечення виконання таких правил шляхом заходів нагляду за дотриманням їхніх вимог;

4) сприяння поступовому розвитку призначених для всіх працівників служб виробничої гігієни, головне завдання яких полягає у здійсненні профілактичних і консультативних функцій.

---

[95] Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS N 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

Окремо у ст. 8 Європейської соціальної хартії (переглянутої)[96] гарантується право працюючих жінок на охорону материнства, що включає від держав-сторін виконання таких зобов'язань:

1) забезпечення працюючим жінкам відпустки на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 14 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги зі соціального забезпечення, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів;

2) визнання незаконним, якщо роботодавець надсилає жінці попередження про звільнення з роботи у період від дати повідомлення нею свого роботодавця про вагітність до закінчення її відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами або якщо він робить попередження про звільнення у такий час, що воно втрачає чинність у цей період;

3) забезпечення матерям, що мають грудних дітей, перерв, тривалість яких достатня для годування дитини;

4) регламентація залучення до робіт у нічний час вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей;

5) заборона застосування праці вагітних жінок, жінок, які нещодавно народили дитину, і жінок, що годують своїх грудних дітей, на підземних гірничих роботах і всіх інших роботах, які протипоказані жінкам у зв'язку з небезпечними, шкідливими для здоров'я або важкими умовами праці, і вжиття відповідних заходів для захисту трудових прав цих жінок.

Варто додати, що Україна ратифікувала Європейську

[96] Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS N 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

соціальну хартію (переглянуту) у 2006 році[97]. В такий спосіб відбулося приєднання нашої держави до одного з найважливіших документів міжнародної спільноти у сфері забезпечення прав працівників у галузі охорони праці з узяттям на себе відповідних зобов'язань.

На виконання положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зокрема Розділу V «Економічне та галузеве співробітництво» глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей»[98], Україна намагається під час ухвалення нормативно-правових актів також враховувати вимоги Директиви Ради від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС)[99].

Окремі права у сфері охорони праці містяться у численних актах Міжнародної організації праці (МОП), яка уповноважена на видання конвенцій, рекомендацій та резолюції.

Також доцільно зазначити, що лише деякі з цих документів ратифіковані Україною і, відповідно, є частиною національного законодавства.

---

[97] Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) : Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16

[98] Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

[99] Директива Ради від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС) від 12.06.1989 р. № 89/391/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text

Зокрема, це Конвенція 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище № 155[100], Конвенція 1985 року про служби гігієни праці (Конвенція № 161)[101] тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні триває імплементаційна робота, яка має на меті наблизити українське законодавство до міжнародно-правових вимог забезпечення прав працівників у сфері охорони праці.

2.2. Основні права працівників у сфері охорони праці

Відповідно до положень ст.ст. 5–6 Закону України «Про охорону праці»[102], умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці.

Під час укладення трудових договорів (крім трудового договору про дистанційну роботу) роботодавець повинен поінформувати працівника під розписку про умови праці та про наявність на його робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, про можливі наслідки їх впливу на здоров'я та про права працівника на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до законодавства і колективного договору та з урахуванням особливостей спрощеного режиму регулювання трудових відносин, визначеного главою III-Б Кодексу законів про працю України.

---

[100] Конвенція 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище від 22.06.1981 р. № 155 / Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text

[101] Конвенція про служби гігієни праці від 26.06.1985 р. № 161 / Міжнародна організація праці. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_042#Text

[102] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Працівникові не може пропонуватися робота, яка за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. До виконання робіт підвищеної небезпеки і тих, що потребують професійного добору, допускаються особи за наявності висновку психофізіологічної експертизи.

Усі працівники за законом підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам законодавства.

Працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або для людей, які його оточують, або для виробничого середовища чи довкілля. Він зобов'язаний негайно повідомити про це безпосереднього керівника або роботодавця. Факт наявності такої ситуації за необхідності підтверджується спеціалістами з охорони праці підприємства за участю представника профспілки, членом якої він є, або уповноваженої працівниками особи з питань охорони праці (якщо професійна спілка на підприємстві не створювалася), а також страхового експерта з охорони праці.

У п.п. 3.21–3.29 Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки[103]

[103] Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки від 14.05.2019 р. / Кабінет Міністрів України; Мінсоцполітики України, ФПУ, Інші. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-19#Text

передбачено, що сторони рекомендують для включення до галузевих (міжгалузевих), територіальних угод і колективних договорів питання щодо Переліку і порядку підтвердження випадків, коли працівники можуть скористатися правом відмови від виконання дорученої їм роботи через нестворення на робочому місці належних безпечних умов праці, а також щодо питання забезпечення права працівників відмовитися від виконання роботи, яка становить безпосередню і серйозну небезпеку для їхнього життя чи здоров'я, життя та здоров'я інших людей.

За період простою з причин, передбачених частиною другою цієї статті, які виникли не з вини працівника, за ним зберігається середній заробіток.

Працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не додержується умов колективного договору з цих питань. У цьому разі працівникові виплачується вихідна допомога в розмірі, передбаченому колективним договором, але не менше тримісячного заробітку.

Працівника, який за станом здоров'я відповідно до медичного висновку потребує надання легшої роботи, роботодавець повинен перевести за згодою працівника на таку роботу на термін, зазначений у медичному висновку, і у разі потреби встановити скорочений робочий день та організувати проведення навчання працівника з набуття іншої професії відповідно до законодавства.

На час зупинення експлуатації підприємства, цеху, дільниці, окремого виробництва або устаткування органом державного нагляду за охороною праці чи службою охорони праці за працівником зберігаються місце роботи, а також середній заробіток.

2.3. Спеціальні гарантії для окремих категорій працівників

Аналіз ст. 10 Закону України «Про охорону праці»[104] та ст. 174 КЗпП України[105] дає підстави для висновку, що зміст основних гарантій праці жінок у сфері охорони полягає в тому, що:

1) заборонено застосовувати працю жінок на деяких роботах.

Йдеться про важкі роботи і роботи зі шкідливими або небезпечними умовами праці, підземні роботи. Не враховуються деякі підземні роботи (нефізичні або роботи, пов'язані з санітарним та побутовим обслуговуванням);

2) заборонено залучати жінок до підіймання і переміщення речей.

Так, для жінок встановлені граничні норми підіймання і переміщення речей, які визначаються переліком важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничними нормами підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Наразі зберігають чинність деякі положення (глава 3 розділу І) Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93)[106], що був

---

[104] Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[105] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[106] Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93) : наказ МОЗ України від 29.12.1993 р. № 256. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text

затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.1993 р. № 256. Вони втратять чинність тільки тоді, коли було завершено процедуру скасування Конвенції про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду від 21.06. 1935 р. № 45.

Граничні норм підіймання і переміщення важких речей жінками[107] затверджені наказом Міністерства охорони здоров'я України від 10.12.1993 р. № 241. Зокрема, характер виконуваної роботи визначає гранично допустиму вагу вантажу і становить 10 кг у разі підіймання та переміщення вантажів, коли є чергування з іншою роботою (до 2 разів на годину).

Якщо ж підіймання та переміщення вантажів здійснюється постійно протягом зміни, то вага зменшується до 7 кг.

Сумарна вага вантажу, що переміщується жінками, також регламентована і становить не більше 350 кг з робочої поверхні, а з підлоги – 175 кг протягом кожної години робочої зміни.

Основні гарантії на охорону праці за роботу у важких умовах праці встановлено у ст.7 Закону України «Про охорону праці»[108]. Передусім ідеться про:

1) забезпечення лікувально-профілактичним харчуванням;

2) забезпечення молоком або рівноцінними харчовими продуктами;

3) забезпечення газованою солоною водою;

4) забезпечення оплачуваними перервами санітарно-оздоровчого призначення;

---

[107] Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками : наказ МОЗ України від 10.12.1993 р. № 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-93#Text

[108] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

5) встановлення скороченої тривалості робочого часу;

6) надання додаткової оплачуваної відпустки;

7) надання пільгової пенсії;

8) забезпечення оплати праці у підвищеному розмірі;

9) інші пільги і компенсації, що надаються в порядку, визначеному законодавством.

Варто зазначити, що пільги і компенсації за роботу у шкідливих умовах праці, які не передбачені у законодавстві, за свої кошти роботодавець має право встановлювати самостійно відповідно до умов колективного договору, трудового договору або угоди.

Якщо у працівника роз'їзний характер роботи, то придбання лікувально-профілактичного харчування, молока або рівноцінних харчових продуктів він здійснює самостійно, з виплатою грошової компенсації.

Зміна виробничих умов та розмірів пільг і компенсацій (з врахуванням і тих, що додаються додатково) є підставою для надання роботодавцем інформації про це працівникові не пізніше як за 2 місяці протягом дії трудового договору між ними.

Важливою гарантією охорони праці за роботу зі шкідливими умовами праці є забезпечення спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту, а також мийними та знешкоджувальними засобами. Підставою для цього є роботи зі шкідливими і небезпечними умовами праці, а також роботи, які пов'язані зі забрудненням або несприятливими метеорологічними умовами. Це також стосується разової роботи, коли потрібно ліквідувати наслідки аварії, стихійного лиха тощо, які не передбачені трудовим договором.

Основними вимогами до забезпечення спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту є такі:

1) безоплатне забезпечення;

2) встановлені норми забезпечення;

3) можливість понаднормованого забезпечення згідно з колективним договором, якщо фактичні умови праці цього працівника вимагають їх застосування;

4) за кошти роботодавця;

5) придбання, комплектування, видачу та утримання засобів є повноваженням і обов'язком роботодавця;

6) забезпечення здійснюється відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору;

7) заміна передчасно зношеного засобу – за кошти роботодавця, якщо немає вини працівника;

8) компенсація витрат працівнику роботодавцем на умовах, передбачених колективним договором, у разі самостійного придбання ним цих засобів.

Відповідно до ст. 12 Закону України «Про охорону праці»[109], встановлено особливі вимоги до підприємств, які працевлаштовують осіб з інвалідністю:

1) створення умов праці відповідно до таких документів, як:

– рекомендації медико-соціальної експертної комісії або експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи;

– індивідуальна програма реабілітації;

2) вжиття додаткових заходів безпеки праці, які мають відповідати специфічним особливостям цієї категорії працівників;

[109] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

3) організація роботодавцем навчання, перекваліфікації і працевлаштування осіб з інвалідністю відповідно до наданих рекомендацій у сфері зайнятості та/або індивідуального плану працевлаштування (якщо це передбачено законодавством);

4) надання можливості особам з інвалідністю працювати у нічний час та на надурочних роботах лише за їх згодою та за умови, що це не суперечить рекомендаціям медико-соціальної експертної комісії або експертної команди з оцінювання повсякденного функціонування особи.

Спеціальні гарантії прав на охорону праці неповнолітніх передбачають положення ст. 11 Закону України «Про охорону праці»[110].

Зокрема, заборонено залучати неповнолітніх до праці на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, до нічних, надурочних робіт та робіт у вихідні дні, а також до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

Неповнолітні приймаються на роботу лише після попереднього медичного огляду.

Порядок трудового і професійного навчання неповнолітніх професій, пов'язаних з важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці, визначається положенням, яке затверджується центральним органом

[110] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці.

Вік, з якого допускається прийняття на роботу, тривалість робочого часу, відпусток та деякі інші умови праці неповнолітніх визначаються законом. З огляду на це в Україні заборонено працю осіб у правоохоронних органах до досягнення особою 18-річного віку. Наприклад, це чітко вказано у ст. 18 Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII[111].

Важливе значення у забезпеченні спеціальних гарантій відводиться колективно-договірному регулюванню. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки[112] у п. 3.72 передбачала, що сторони рекомендують для включення до галузевих (міжгалузевих), територіальних угод і колективних договорів питання щодо надання доступних і якісних послуг по догляду за дітьми та іншими утриманцями з метою перерозподілу тягаря неоплачуваної роботи з жінки. У п. 3.21 сторони рекомендують під час укладання галузевих (міжгалузевих), територіальних угод і колективних договорів включення до них положень та механізмів їх реалізації щодо оздоровлення працівників, які працюють у шкідливих та важких умовах праці.

Зокрема, тут у п.п. 3.21–3.29 передбачено, що питання охорони праці, більшість з яких належним чином або і взагалі не врегульовано законодавством, рекомендовано вирішувати на рівні колективних договорів та угод, зокрема,

---

[111] Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

[112] Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки від 14.05.2019 р. / Кабінет Міністрів України; Мінсоцполітики України, ФПУ, Інші. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-19#Text

щодо Переліку і порядку підтвердження випадків, коли працівники можуть скористатися правом відмови від виконання дорученої їм роботи через нестворення на робочому місці належних безпечних умов праці, а також щодо питання забезпечення права працівників відмовитися від виконання роботи, яка становить безпосередню і серйозну небезпеку для їх життя чи здоров'я, життя та здоров'я інших людей.

Отже звернімося до галузевих угод. Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024–2026 роки від 28.02.2024 р.[113] у розділі «Охорона праці» (п. 5.1.10) передбачає, що Керівництво Адміністрації Держприкордонслужби, регіональних управлінь, органів Держприкордонслужби та державних підприємств зобов'язується відповідно до законодавства України здійснювати заходи щодо вивільнення жінок від роботи в нічний час, а також від робіт, пов'язаних з важкими та шкідливими умовами праці.

На локальному рівні у контексті правоохоронної діяльності розглянемо Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05.2024 р.[114].

---

[113] Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024–2026 роки від 28.02.2024 р. URL: https://me.gov.ua/view/3f42169a-45ac-4255-bbc6-151970080be4

[114] Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05 2024 р. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/kolektivnij-dogovir-mizh-kerivnictvom-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-profspilkoyu-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-vid-imeni-trudovogo-kolektivu-na-2024-2027-roki

Наприклад у п. 3.4 передбачено, що забороняється залучати до роботи понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років. Жінки, які мають дітей віком від 3 до 14 років або дитину з інвалідністю, можуть залучатися до надурочних робіт лише за їхньою згодою. Залучення осіб з інвалідністю до надурочних робіт можливе лише за їхньою згодою і за умови, що це не суперечить медичним рекомендаціям. У п. 3.5. встановлено заборону залучати до роботи понад встановлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а залучати жінок, які мають дітей віком від 3 до 14 років або дитину – інваліда, до надурочних робіт або направляти у відрядження лише за їх згодою. На прохання вагітної жінки, а також жінки, яка має дитину віком до 14 років або дитину-інваліда, у тому числі таку, що перебуває під її опікою, або здійснює догляд за хворим членом сім`ї, відповідно до медичного висновку керівництво зобов'язане встановлювати їй неповний робочий день або неповний робочий тиждень. Оплата праці здійснюється пропорційно відпрацьованому часу. У п.п. 6.15–6.17 передбачено, що заборонено застосовувати працю жінок та неповнолітніх на важких роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також залучати їх до підіймання та переміщення важких речей межа яких перевищує встановлені для них норми. При використанні праці осіб з інвалідністю необхідно створювати для них умови праці з урахуванням рекомендацій медико-санітарної експертної комісії. Залучення інвалідів до надурочних робіт у нічній час заборонено. Також передбачено встановлення технологічних перерв для відпочинку (вживання води, природні потреби та інше) – 12% робочого часу.

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під міжнародно-правовими стандартами у сфері охорони праці?

2. У чому полягає право працівника на безпечні та здорові умови праці? Проведіть розмежування понять «безпечні умови праці» та «здорові умови праці».

3. У яких випадках працівник може відмовитися від виконання небезпечної роботи? Це право чи його обов'язок?

4. На Вашу думку, які категорії працівників ще потребують надання особливого захисту у сфері охорони праці?

5. На Ваш погляд, чому законодавець надає перевагу терміну «нешкідливі умови праці» і як він співвідноситься з поняттям «здорові умови праці»?

6. Наведіть приклад виконання трудової функції працівника у здорових умовах праці. Це реальність чи ціль, до якої повинна прагнути соціальна держава?

Розділ 3

УПРАВЛІННЯ, НАГЛЯД ТА КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

3.1. Основи державного та відомчого управління охороною праці.
3.2. Організація службової діяльності за напрямом охорони праці на локальному рівні.
3.3. Відповідальність за порушення законодавства та нормативних актів з охорони праці.
3.4. Нагляд та контроль за дотриманням законодавства у сфері охорони праці.

3.1. Основи державного та відомчого управління охороною праці

Насамперед потрібно зазначити, що Закон України «Про охорону праці»[115] не дає визначення поняття «управління охороною праці».

З положень ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р.[116] можна зробити висновок, що система керування охороною праці є

---

[115] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[116] ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р. URL: https://education.profiteh.kiev.ua/pluginfile.php/267/mod_page/content/118/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%202293_2014%20%D0%9E%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%8C.pdf

складником загальної системи керування галуззю, об'єднанням підприємств, підприємством, установою, організацією, що сприяє запобіганню нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, установлює політику, цілі охорони праці та способи їх досягнення, охоплює комплекс заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства про охорону праці.

Водночас акцент законодавчих положень Закону України «Про охорону праці»[117] зроблено на суб'єктному складі. Зокрема, ст. 31 цього акта визначено, що державне управління охороною праці здійснюють такі суб'єкти:

1) Кабінет Міністрів України;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці;

3) міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;

4) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Більше того, детально розписані повноваження кожного з них.

Тож, мабуть, державне управління охороною праці пов'язане з діяльністю з цих органів влади, що сприяє запобіганню нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, встановленню політики, цілей охорони праці та способів їх досягнення, охоплює комплекс заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства про охорону праці.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про охорону праці»[118], державна політика в галузі охорони праці визначається відповідно до Конституції України Верховною Радою України

---

[117] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[118] Там само.

і спрямована на створення належних, безпечних і здорових умов праці, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Принципами державної політики в галузі охорони праці є:

1) пріоритет життя і здоров'я працівників, повної відповідальності роботодавця за створення належних, безпечних і здорових умов праці;

2) підвищення рівня промислової безпеки шляхом забезпечення суцільного технічного контролю за станом виробництв, технологій та продукції, а також сприяння підприємствам у створенні безпечних та нешкідливих умов праці;

3) комплексне розв'язання завдань охорони праці на основі загальнодержавної, галузевих, регіональних програм з цього питання та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень в галузі науки і техніки та охорони довкілля;

4) соціальний захист працівників, повне відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

5) встановлення єдиних вимог з охорони праці для всіх підприємств та суб'єктів підприємницької діяльності незалежно від форм власності та видів діяльності;

6) адаптація трудових процесів до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану;

7) використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству;

8) інформування населення, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань охорони праці;

9) забезпечення координації діяльності органів державної влади, установ, організацій, об'єднань громадян, що розв'язують проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між роботодавцями та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами під час прийняття рішень з охорони праці на місцевому та державному рівнях;

10) використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Забезпечення проведення державної політики доручено Кабінету Міністрів України (ст. 32 Закону України «Про охорону праці»[119]).

До його повноважень також належить:

– подання на затвердження Верховною Радою України загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Наразі діє Загальнодержавна соціальна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки від 04.04.2013 р. № 178-VII[120]. Вона покликана комплексно вирішити проблеми у сфері охорони праці, сформувати сучасне безпечне та здорове виробниче середовище, мінімізувати ризики виробничого травматизму, професійних захворювань і аварій на виробництві, що має сприяти сталому економічному розвитку та соціальній спрямованості, збереженню і розвитку трудового потенціалу України;

---

[119] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[120] Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки : Закон України від 04.04.2013 р. № 178-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-18#Text

– спрямування і координація діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади щодо створення безпечних і здорових умов праці та нагляду за охороною праці;

– встановлення єдиної державної статистичної звітності з питань охорони праці.

Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (ст. 33 Закону України «Про охорону праці»[121]) здійснюють:

1) проведення єдиної науково-технічної політики в галузі охорони праці;

2) розроблення і реалізацію галузевих програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища за участю профспілок.

Наприклад, Галузева програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на підприємствах та в організаціях, які належать до сфери управління Держрезерву України, на 2014–2018 роки від 11.12.2013 р. № 220[122] мала на меті виконувати конкретні завдання організаційного, матеріально-технічного, наукового та правового забезпечення діяльності у сфері охорони праці, подальше удосконалення галузевого управління та нагляду за охороною праці;

3) здійснення методичного керівництва діяльністю підприємств галузі з охорони праці;

4) укладення з відповідними галузевими профспілками угоди з питань поліпшення умов і безпеки праці;

5) участь в опрацюванні та перегляді нормативно-правових актів з охорони праці;

---

[121] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[122] Про Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на підприємствах та організаціях, які належать до сфери управління Держрезерву України, на 2014–2018 роки : наказ Держрезерв України від 11.12.2013 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0220819-13#Text

6) організацію навчання і перевірку знань з питань охорони праці;

7) створення у разі потреби аварійно-рятувальних служб, здійснення керівництва їх діяльністю, забезпечення виконання інших вимог законодавства, що регулює відносини у сфері рятувальної справи;

8) здійснення відомчого контролю за станом охорони праці на підприємствах галузі.

Для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою міністерства та інші центральні органи виконавчої влади створюють у межах граничної чисельності структурні підрозділи з охорони праці або покладають реалізацію повноважень з охорони праці на один з чинних структурних підрозділів чи окремих посадових осіб відповідних органів.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, забезпечує проведення державної експертизи умов праці, здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, має на меті таке:

1) здійснення комплексного управління охороною праці на державному рівні;

2) реалізацію державної політики в цій галузі;

3) здійснення контролю за виконанням функцій державного управління охороною праці міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування;

4) розроблення за участю міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Пенсійного фонду України, всеукра-

їнських об'єднань роботодавців та профспілок загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контроль за її виконанням;

5) здійснення нормопроєктної діяльності, розроблення правил, норм, положень, інструкцій та інших нормативно-правових актів з охорони праці або змін до них та внесення відповідних пропозицій на розгляд центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у зазначеній сфері;

6) координацію роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності в галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища;

7) одержання безоплатно від міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів статистики, підприємств, інших суб'єктів підприємницької діяльності відомостей та інформації, які необхідні для виконання покладених на нього завдань;

8) видання дозволів на початок виконання робіт підвищеної небезпеки та початок експлуатації (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки;

9) участь у міжнародному співробітництві та в організації виконання міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, вивчення, узагальнення і поширення світового досвіду з цих питань, опрацювання та подання у встановленому порядку пропозицій з удосконалення і поступового наближення чинного законодавства про охорону праці до відповідних міжнародних та європейських норм.

Рішення, прийняті центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю.

Рада міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації у межах відповідних територій (ст. 34 Закону України «Про охорону праці») забезпечують:

1) виконання законів та реалізацію державної політики в галузі охорони праці;

2) формування за участю представників профспілок, Пенсійного фонду України і виконання цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів;

3) соціальний захист найманих працівників, зокрема зайнятих на роботах з шкідливими та небезпечними умовами праці, вживають заходів до проведення атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці;

4) внесення пропозиції щодо створення регіональних (комунальних) аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності;

5) здійснення контролю за додержанням суб'єктами підприємницької діяльності нормативно-правових актів про охорону праці.

Для виконання зазначених функцій Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації створюють структурні підрозділи з охорони праці, що діють згідно з типовим положенням, яке затверджується Кабінетом Міністрів України, або покладають реалізацію цих повноважень на один із наявних структурних підрозділів чи окремих посадових осіб відповідних органів.

Органи місцевого самоврядування у межах своєї компетенції (ст. 35 Закону України «Про охорону праці»[123]) здійснюють:

1) затвердження цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки, умов праці та виробничого середовища, а також заходів з охорони праці у складі програм соціально-економічного і культурного розвитку регіонів;

2) приймання рішення щодо створення комунальних аварійно-рятувальних служб для обслуговування відповідних територій та об'єктів комунальної власності.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад забезпечують належне утримання, ефективну і безпечну експлуатацію об'єктів житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, додержання вимог із охорони праці працівників, зайнятих на цих об'єктах.

Для виконання таких функцій сільська, селищна, міська рада створює у складі свого виконавчого органу відповідний підрозділ або призначає спеціаліста з охорони праці.

[123] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

3.2. Організація службової діяльності за напрямом охорони праці на локальному рівні

З положень вищеназваного ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р.[124] можна зробити висновок, що локальна система керування охороною праці є складником загальної системи керування галуззю, об'єднанням підприємств, підприємством, установою, організацією, що сприяє запобіганню нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, забезпечує політику, цілі охорони праці та способи їх досягнення, охоплює комплекс заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства про охорону праці.

Тимчасом акцент законодавчих положень Закону України «Про охорону праці»[125] зроблено на багатогранному суб'єктному складі службової діяльності за напрямом охорони праці.

Відтак службову діяльність за напрямом охорони праці в контексті правоохоронної діяльності можна розглядати як діяльність щодо виконання завдань, здійснення функцій та реалізації повноважень у сфері охорони праці у відповідному правоохоронному органі.

---

[124] ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р. URL: https://education.profiteh.kiev.ua/pluginfile.php/267/mod_page/content/118/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%202293_2014%20%D0%9E%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%8C.pdf

[125] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Вона спрямована на забезпечення гарантованих законодавством про охорону праці, спеціальними законами України та нормативно-правовими актами правоохоронних органів прав і соціальних гарантій їх працівників.

Отож на роботодавця покладався обов'язок забезпечити управління охороною праці на локальному рівні.

Відповідно до змісту положень Закону України «Про охорону праці»[126], можна виділити такі види суб'єктів службової діяльності за напрямом охорони праці:

1) роботодавець;

2) працівник;

3) профспілка;

4) спеціальні суб'єкти – відповідні служби і посадові особи, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці.

Роботодавець зобов'язаний створити на робочому місці в кожному структурному підрозділі умови праці відповідно до нормативно-правових актів, а також забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників у галузі охорони праці (ст. 13 Закону України «Про охорону праці»[127]). Водночас ст. 141 КЗпП України[128] зобов'язує роботодавця неухильно додержуватися законодавства про працю і правил охорони праці. Він здійснює постійний контроль за додержанням працівниками вимог нормативних актів про охорону праці. Контроль також здійснюють трудові колективи через обраних ними уповноважених, професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників (ст. 160 КЗпП України[129]).

---

[126] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[127] Там само.

[128] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[129] Там само.

Така система дій, яка спрямована роботодавцем на забезпечення охорони праці та особистої безпеки працівників правоохоронного органу, є системою управління охороною праці. Її функціонування забезпечує керівник правоохоронного органу.

Зокрема, роботодавець повинен вчиняти такі дії:

1) створити відповідні служби і призначити посадових осіб, які забезпечують вирішення конкретних питань охорони праці, затвердити інструкції про їхні обов'язки, права та відповідальність за виконання покладених на них функцій, а також контролює їх додержання.

Наприклад, згідно з п. 7 наказу Служби безпеки України «Про організацію службової діяльності за напрямом охорони праці в Службі безпеки України» від 07.12.2021 р. № 424[130], начальники (керівники) підрозділів, органів, закладів СБУ відповідають за організацію службової діяльності за напрямом охорони праці, за стан охорони праці та за безпечне ведення робіт працівниками.

У ст. 159 КЗпП України[131] передбачено, що працівник зобов'язаний знати і виконувати вимоги нормативних актів про охорону праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва.

Трудові колективи через обраних ними уповноважених, професійні спілки в особі своїх виборних органів і представників контролюють дотримання всіма працівниками вимог нормативних актів про охорону праці на підприємствах, в установах, організаціях (ст. 160 КЗпП України[132]).

---

[130] Про організацію службової діяльності за напрямом охорони праці в Службі безпеки України : наказ Служби безпеки України від 07.12.2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0045-22#Text

[131] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[132] Там само.

Умови трудового договору не можуть містити положень, що суперечать законам та іншим нормативно-правовим актам з охорони праці (ст. 5 Закону України «Про охорону праці»[133]).

Придбання, комплектування, видача та утримання засобів індивідуального захисту покладається на роботодавця, який зобов'язаний забезпечити їх за свій рахунок відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці та колективного договору (ст. 8 Закону України «Про охорону праці).

Аудит охорони праці, лабораторні дослідження умов праці, оцінка технічного стану виробничого обладнання та устаткування, атестації робочих місць організовуються роботодавцем, щоб перевірити умови праці працівників на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці (ст. 13 Закону України «Про охорону праці»[134]).

Відповідно до ст. 14 Закону України «Про охорону праці»[135], працівник має знати і виконувати вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, правила поводження з машинами, механізмами, устаткуванням та іншими засобами виробництва, користуватися засобами колективного та індивідуального захисту.

Вимогам нормативних актів з охорони праці мають відповідати:

– умови праці на робочому місці;

– безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва;

– стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником;

– санітарно-побутові умови (ст. 153 КЗпП України[136]).

---

[133] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[134] Там само.

[135] Там само.

[136] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

Тому роботодавець не вправі вимагати від працівника виконання роботи в умовах, що не відповідають законодавству про охорону праці (ст. 153 КЗпП України[137]).

За порушення законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці винні особи притягаються до дисциплінарної, адміністративної, матеріальної, кримінальної відповідальності згідно зі законом (ст. 44 Закону України «Про охорону праці»[138]).

Державні галузеві та міжгалузеві акти є основою для розробки локального законодавства. Зокрема, відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці роботодавець розробляє і затверджує положення, інструкції, інші акти з охорони праці, що діють у межах підприємства. Такі акти мають локальний характер і встановлюють правила виконання робіт і поведінки працівників на території підприємства, у виробничих приміщеннях, на будівельних майданчиках, робочих місцях (ст. 13 Закону України «Про охорону праці»[139]).

3.3. Відповідальність за порушення законодавства та нормативних актів з охорони праці

Згідно зі змістом положень ст. 44 Закону України «Про охорону праці»[140], за порушення вимог з охорони праці передбачені такі види юридичної відповідальності, як:

1) адміністративна;
2) кримінальна;
3) дисциплінарна;
4) матеріальна.

---

[137] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[138] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[139] Там само.

[140] Там само.

Суб'єктами відповідальності є винні особи, які порушили закони та інші нормативно-правові акти про охорону праці, створили перешкоди у діяльності посадових осіб органів державного нагляду за охороною праці, а також представників профспілок, їх організацій та об'єднань.

У положеннях ст. 43 Закону України «Про охорону праці»[141] передбачено, що юридичні та фізичні особи, які відповідно до законодавства використовують найману працю, сплачують штрафи згідно зі законом. Причиною є:

– порушення законодавства про охорону праці;

– невиконання приписів (розпоряджень) посадових осіб органів виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

Однак сплата штрафу не звільняє юридичну або фізичну особу, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, від усунення виявлених порушень у визначені строки.

Адміністративна відповідальність регулюється нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X[142]. Згідно з ч. 1. ст. 9 цього Кодексу, адміністративне правопорушення (проступок) є протиправною, винною (умисною або необережною) дією чи бездільністю, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративна відповідальність полягає у тому, що до винних осіб застосовуються штрафні санкції, наприклад, за вчинення таких діянь:

1) порушення вимог законодавства про працю та про охорону праці (ч. 5 ст. 41), а саме порушення вимог законодавчих та інших нормативних актів про охорону праці.

---

[141] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[142] Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text

Розмір штрафних санкцій відрізняється залежно від суб'єкта вчинення адміністративного правопорушення. Якщо це працівник, то штраф становить від 4–10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо це посадові особи підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та громадяни – суб'єкти підприємницької діяльності – від 20 до 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) порушення встановленого порядку повідомлення (надання інформації) центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони праці, про нещасний випадок на виробництві (ч. 6 ст. 41).

Суб'єктом відповідальності є посадова особа підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, фізичні особи – підприємці, які використовують найману працю, і фізичні особи, які не мають статусу підприємців та використовують найману працю.

Розмір штрафу становить від 20 до 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

3) порушення санітарних норм (ст. 42).

За вчинення цього адміністративного правопорушення передбачено штраф для громадян та посадових осіб. Розмір різниться. Так, громадяни сплачують штраф у розмірі від 1 до 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і посадові особи – від 6 до 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Важливо, що у ст. 188-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення[143] передбачено відповідальність за невиконання законних вимог органів спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з нагляду за охороною праці.

---

[143] Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text

Зокрема, суб'єктом відповідальності є і працівник, і посадова особа, але розмір штрафу відрізняється. Працівники сплачують штраф у розмірі від 6 до 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а посадові особи – від 30 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, на розмір штрафу прямо впливає розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який визначений положеннями Податкового кодексу України від 02.12.2010 р. № 2755-VI[144]. Зокрема, відповідно до п. 5 підр. 1 р. XX, це сума 17 гривень, яка підлягає застосуванню при посиланнях на неоподатковуваний мінімум доходів громадян в законах або інших нормативно-правових актах. Однак в частині норм адміністративного та кримінального законодавства у питанні кваліфікації злочинів або правопорушень сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV Податкового кодексу України для відповідного року.

У пп. 169.1.1 цього акта передбачено, що податкова соціальна пільга дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, – для будь-якого платника податку.

Розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб визначається нормами Закону України «Про Державний бюджет» на відповідний календарний рік і з 01.01.2026 р. він дорівнює 3328 гривень. Відповідно неоподатковуваний мінімум доходів громадян для обчислення розміру штрафних санкцій становить 1664 гривень[145].

---

[144] Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

[145] Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 р. № 4695-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text

Максимальний розмір штрафу не може перевищувати 5 відсотків середньомісячного фонду заробітної плати за попередній рік юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю.

За порушення таких вимог, як:

– коли не передбачено витрати на охорону праці у розмірі не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік (ч. 3 ст. 19 Закону України «Про охорону праці»);

– коли не передбачено у колективному договорі з урахуванням фінансових можливостей підприємства, установи, організації, що утримуються за рахунок бюджету, витрат на охорону праці (ч. 4 ст. 19 Закону України «Про охорону праці»),

то юридична чи фізична особа, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, сплачує штраф із розрахунку 25 відсотків від різниці між розрахунковою мінімальною сумою витрат на охорону праці у звітному періоді та фактичною сумою цих витрат за такий період.

Несплата або неповна сплата юридичними чи фізичними особами, які відповідно до законодавства використовують найману працю, штрафу тягне за собою нарахування пені на несплачену суму штрафу (його частини) з розрахунку 120 відсотків річних облікової ставки Національного банку України, що діяла в період такої несплати, за кожен день прострочення.

Кошти від застосування штрафних санкцій до юридичних чи фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, посадових осіб і працівників, визначених цією статтею, зараховуються до Державного бюджету України.

Кримінальна відповідальність регулюється Кримінальним кодексом України від 05.04.2001 р. № 2341-III[146]. У ст. 11

[146] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

цього акта зазначено, що кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

До порушень у сфері охорони праці належать діяння, які передбачені положеннями ст.ст. 271–275 Кримінального кодексу України[147]. Одновною є ст. 271, яка стосується порушення вимог законодавства про охорону праці. Також спеціальними можна назвати ст. 272 про порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою та ст. 273 про порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах.

Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки кваліфікує ст. 274. Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд, визнаються злочином згідно з вимогами ст. 275 Кримінального кодексу України.

Наприклад, суб'єктом відповідальності за протиправне діяння, визнане таким ст. 271 Кримінального кодексу України, є службова особа підприємства, установи, організації або громадянин – суб'єкт підприємницької діяльності у разі порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів, або якщо це порушення заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого.

---

[147] Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

Покаранням за злочин є штраф від 1 тисячі до 3 тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до 2 років, або пробаційний нагляд на строк до 2 років, або обмеження волі на той самий строк. Те саме діяння, якщо воно спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки, карається обмеженням волі на строк від 2 до 5 років, або позбавленням волі на строк до 7 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років або без такого.

Дисциплінарна та матеріальна відповідальність регулюється нормами Кодексу законів про працю України[148].

Верховний Суд у судовій справі № 133/2002/16-ц від 5 березня 2020 р. вкотре наголосив, що у сфері виконання найманої праці дисциплінарна відповідальність полягає в обов'язку працівника, який вчинив дисциплінарний проступок, давати звіт перед роботодавцем за свої протиправні дії та нести дисциплінарні стягнення, передбачені нормами трудового законодавства. Дисциплінарна відповідальність, як і будь-яка інша юридична відповідальність, має примусовий характер. Цей характер полягає в тому, що стосовно працівника, який вчинив дисциплінарний проступок, роботодавцем можуть уживатися заходи примусового впливу, примусова санкція, яка спричиняє для порушника певні негативні наслідки[149].

Назагал виділяють два види дисциплінарної відповідальності працівників:

1) загальну (передбачена положеннями ст. 147 КЗпП України[150] до всіх працівників);

---

[148] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[149] Судова справа від 05.03.2020 р. № 133/2002/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88103217

[150] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

2) спеціальну (застосовується до визначеного кола працівників з огляду на наявність відповідних нормативно-правових актів. Це статути, положення, закони України).

Підставою для застосування дисциплінарної відповідальності є трудове правопорушення (дисциплінарний проступок).

Дисциплінарний проступок – це винне протиправне діяння (дія або бездіяльність) працівника, що пов'язане з невиконанням чи неналежним виконанням ним своїх трудових обов'язків без поважних причин.

Загальна дисциплінарна відповідальність передбачена ст. 147 КЗпП України.

КЗпП України[151] визначає тільки два види дисциплінарних стягнень:

– догану;

– звільнення.

Однак відомчі положення та статути про дисципліну можуть передбачати інші види дисциплінарного стягнення.

Особливо це важливо відзначити в контексті кадрового забезпечення правоохоронних органів.

Зокрема, дисциплінарна відповідальність державних службовців визначається положеннями Закону України «Про державну службу»[152] і передбачає такі види дисциплінарного стягнення, як: зауваження; догана; попередження про неповну службову відповідність; звільнення з посади державної служби (ст. 66 цього акта). Зовсім інший набір заходів дисциплінарної відповідальності передбачений для поліцейських – це: зауваження; догана; сувора догана; попередження про неповну службову відповідність; пониження у

[151] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[152] Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

спеціальному званні на один ступінь; звільнення з посади; звільнення зі служби в поліції (ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15.03.2018 р. № 2337-VIII)[153].

Що стосується майнової відповідальності, то її суб'єктом є і працівник, і роботодавець. Зі змісту ст. 153 КЗпП України[154] можна зробити висновок, що роботодавець несе відповідальність за створення належних, безпечних і здорових умов праці. Адже заподіяна роботодавцем шкода може виявлятися також у порушенні ним обов'язку забезпечення безпечних і здорових умов праці (ст. 173 КЗпП України[155] та положення Закону України «Про охорону праці»[156]). Тож роботодавець відповідає за те, щоб були збережені особисті речі працівників, і тому створює обладнані для цього спеціальні місця. Дистанційна робота працівника теж зумовлює покладення обов'язку на роботодавця забезпечити безпеку та належний технічний стан обладнання та засобів виробництва, які передаються працівникові для виконання роботи.

Відповідно до ст. 237-1 КЗпП України[157], моральна шкода відшкодовується роботодавцем, якщо було порушено законні права працівника і це спричинило моральні страждання, втрату нормальних життєвих зв'язків і вимагає від працівника додаткових зусиль для організації свого життя. Водночас є

---

[153] Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text

[154] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[155] Там само.

[156] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[157] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

потреба у застосуванні норм Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV[158] в частині відшкодування моральної шкоди (ст. 23).

Натомість матеріальну відповідальність працівника врегульовано досить детально з визначенням підстав та умов відшкодування шкоди. Матеріальна відповідальність працівників регулюється главою IX КЗпП «Гарантії при покладенні на працівників матеріальної відповідальності за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації»[159].

Трудове законодавство передбачає два види матеріальної відповідальності працівника: обмежену і повну.

Матеріальна відповідальність настає лише у разі заподіяння шкоди внаслідок винного (умисного чи з необережності) протиправного діяння (дії або бездіяльності). Фіксація завданої шкоди та порядок притягнення до матеріальної відповідальності є запорукою відшкодування матеріальних збитків.

3.4. Нагляд та контроль за дотриманням законодавства у сфері охорони праці

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V[160], державний нагляд (контроль) – це діяльність уповноважених законом центральних органів виконавчої влади, їх територіальних органів,

---

[158] Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

[159] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[160] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

державних колегіальних органів, органів виконавчої влади Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, ОМС у межах повноважень, передбачених законом. Така діяльність має на меті:

– виявити та запобігти порушенням вимог законодавства суб'єктами господарювання;

– забезпечити інтереси суспільства, зокрема належної якості продукції, робіт та послуг, допустимого рівня небезпеки для населення, навколишнього природного середовища.

Правовідносини державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю регулюються положеннями постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю» від 21.08.2019 р. № 823[161].

Державним органом, який забезпечує державний нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю працівниками, що працюють на основі трудового договору, є Державна служба України з питань праці. Правовідносини щодо державного контролю виникають між інспекторами праці Держпраці та її територіальних органів і роботодавцями в порядку інспекційної перевірки. Разом з тим інспекційні перевірки в порядку державного контролю здійснюють також органи місцевого самоврядування (інспектори праці виконавчих органів міських рад міст обласного значення та сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад) з питань своєчасної та у повному обсязі оплати праці, дотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці, оформлення трудових відносин).

---

[161] Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 823. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019-%D0%BF#Text

Державний нагляд за охороною праці працівників, що працюють на основі трудового договору, здійснює ще низка державних органів, а саме:

– Державна інспекція ядерного регулювання України (Держатомрегулювання) (у сфері у сфері ядерної та радіаційної безпеки);

– Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) (у сфері пожежної безпеки та у сфері техногенної безпеки);

– Міністерство охорони здоров'я України (у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення).

У межах відповідної території контроль за дотриманням нормативних актів про охорону праці належить до компетенції місцевих державних адміністрацій і рад у межах відповідної території.

Державний нагляд за охороною праці у правоохоронних органах має свої особливості. Наприклад, на виконання постанови Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. № 244 «Про державний нагляд за безпечним веденням робіт на підприємствах, в установах, організаціях і у військових частинах військових формувань та органів внутрішніх справ і Служби безпеки України» постановою Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо виконання постанови Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. № 244» від 4 серпня 1995 р. № 608 самостійні органи державного нагляду за охороною праці зобов'язані створити такі міністерства та відомства, як:

– Міністерство оборони;

– Державний комітет у справах охорони державного кордону (теперішня назва – Державна прикордонна служба України);

– Головне управління Національної гвардії;

– Міністерство внутрішніх справ;

– Служба безпеки;

– Служба зовнішньої розвідки.

Чисельність працівників визначається відповідним міністерством чи відомством, які розробляють та затверджують положення про органи державного нагляду за охороною праці.

У постанові Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо виконання постанови Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. № 244» [162] також визначено основні повноваження самостійних органів державного нагляду за охороною праці, зокрема:

1) здійснення державного нагляду за безпечним веденням робіт особами, які працюють або проходять службу та з якими не укладаються трудові договори на підвідомчих підприємствах, в установах, організаціях і у військових частинах.

Отже, державний нагляд за працівниками, які працюють у правоохоронних органах на основі трудового договору, здійснює Державна служба України з питань праці (Держпраці);

2) здійснення державного технічного нагляду за додержанням чинних нормативних актів про охорону праці під час виготовлення обладнання військового та спеціального призначення на замовлення зазначених міністерств і відомств на підприємствах, в установах, організаціях інших міністерств і відомств та на підприємствах незалежно від форм власності.

Важливо, що рішення органів державного нагляду за охороною праці з питань, що входять до їх компетенції, є обов'язковими для виконання підприємствами, установами, організаціями та військовими частинами, де здійснюється такий державний нагляд.

---

[162] Про заходи щодо виконання постанови Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. № 244 : постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.1995 р. № 608. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608-95-%D0%BF#Text

При цьому спеціальна угода є підставою для розмежування повноважень між міністерствами та відомствами, що створили ці органи, та спеціальними органами, що здійснюють нагляд за охороною праці, – ті, що діяли у той час (Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, Державний комітет по нагляду за охороною праці).

Наприклад, 02.08.1995 р. було укладено Угоду між Державним комітетом України по нагляду за охороною праці і Міністерством внутрішніх справ України про порядок здійснення державного нагляду на об'єктах МВС, де працюють особи за трудовими договорами[163], яка затверджена між Держнаглядохоронпраці та МВС України строком на 5 років і автоматично продовжується щороку на 1 рік, тож наразі є чинною.

Відповідно до своїх повноважень громадський контроль за додержанням роботодавцем законодавства про працю та охороною праці здійснюють професійні спілки та їх об'єднання (п. 12 ч. 1 ст. 38 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. № 1045-XIV[164]).

Положення щодо громадського контролю у сфері охорони праці визначаються ст. 41 Закону України «Про охорону праці»[165].

---

[163] Угода між Державним комітетом України по нагляду за охороною праці і Міністерством внутрішніх справ України про порядок здійснення державного нагляду на об'єктах МВС, де працюють особи за трудовими договорами : наказ Держнаглядохоронпраці, МВС України від 02.08.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001304-95#Text

[164] Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

[165] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснюють професійні спілки, їх об'єднання в особі своїх виборних органів і представників.

Професійні спілки здійснюють громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці, створенням безпечних і нешкідливих умов праці, належних виробничих та санітарно-побутових умов, забезпеченням працівників спецодягом, спецвзуттям, іншими засобами індивідуального та колективного захисту. У разі загрози життю або здоров'ю працівників професійні спілки мають право вимагати від роботодавця негайного припинення робіт на робочих місцях, виробничих дільницях, у цехах та інших структурних підрозділах або на підприємствах чи виробництвах фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, в цілому на період, необхідний для усунення загрози життю або здоров'ю працівників.

Професійні спілки теж мають право на проведення незалежної експертизи умов праці, а також об'єктів виробничого призначення, що проєктуються, будуються чи експлуатуються, на відповідність їх нормативно-правовим актам про охорону праці, брати участь у розслідуванні причин нещасних випадків і професійних захворювань на виробництві та надавати свої висновки про них, вносити роботодавцям, державним органам управління і нагляду подання з питань охорони праці та одержувати від них аргументовану відповідь.

У разі відсутності професійної спілки на підприємстві громадський контроль за додержанням законодавства про охорону праці здійснює уповноважена найманими працівниками особа.

Надається право технічній інспекції профспілок галузевого рівня, що здійснює контроль за дотриманням умов праці та техніки безпеки працівників, зазначених у статті 1 Закону

України «Про підвищення престижності шахтарської праці»[166], зупиняти ведення робіт на підприємстві у разі грубих порушень правил техніки безпеки та охорони праці.

У ст. 42 Закону України «Про охорону праці»[167] передбачено, що уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці мають право безперешкодно перевіряти на підприємствах виконання вимог щодо охорони праці і вносити обов'язкові для розгляду роботодавцем пропозиції про усунення виявлених порушень нормативно-правових актів з безпеки і гігієни праці.

Для виконання цих обов'язків роботодавець за свій рахунок організовує навчання, забезпечує необхідними засобами і звільняє уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці від роботи на передбачений колективним договором строк із збереженням за ними середнього заробітку.

Не можуть бути ущемлені будь-які законні інтереси працівників у зв'язку з виконанням ними обов'язків уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці. Їх звільнення або притягнення до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності здійснюється лише за згодою найманих працівників у порядку, визначеному колективним договором.

Якщо уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці вважають, що профілактичні заходи, вжиті роботодавцем, є недостатніми, вони можуть звернутися за допомогою до органу державного нагляду за охороною

---

[166] Про підвищення престижності шахтарської праці : Закон України від 02.09.2008 р. № 345-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-17#Text

[167] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

праці. Вони також мають право брати участь і вносити відповідні пропозиції під час інспекційних перевірок підприємств чи виробництв фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю, цими органами.

Уповноважені найманими працівниками особи з питань охорони праці діють відповідно до типового положення, що затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони праці[168].

Питання для самоконтролю

1. Що слід розуміти під управлінням охороною праці та які його особливості?
2. Як органи місцевого самоврядування здійснюють управління охороною праці в Україні?
3. Якими є особливості здійснення відомчого управління охороною праці у правоохоронній діяльності?
4. Яка роль керівника органу (підрозділу) у забезпеченні охорони праці?
5. Які види відповідальності передбачені за порушення вимог охорони праці?
6. У чому особливість дисциплінарної та матеріальної відповідальності у цій сфері?
7. Які є підстави для адміністративної відповідальності?
8. Розмежуйте поняття «нагляд» та «контроль» у контексті сфери охорони праці.

---

[168] Про затвердження Типового положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці : наказ Держгірпромнагляд від 21.03.2007 р. № 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0316-07#Text

Розділ 4

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАВЧАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

4.1. Загальні вимоги щодо організації проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці.
4.2. Особливості спеціального навчання та навчання з питань охорони праці посадових осіб.
4.3. Організація проведення інструктажів з охорони праці.
4.4. Стажування та дублювання у сфері охорони праці.

4.1. Загальні вимоги щодо організації проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці

Збереження життя, здоров'я та працездатності працівників і службовців під час виконання ними службових обов'язків є метою охорони праці у правоохоронних органах, невід'ємною складовою якої є навчання у сфері охорони праці.

Правове регулювання навчання з питань охорони праці здійснюється положеннями Закону України «Про охорону праці»[169], КЗпП України[170] та спеціальними актами, основним з яких є Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою[171].

---

[169] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[170] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[171] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

Важливо також додати, що Типове положення є основою для розробки та затвердження роботодавцем локального акта щодо навчання з питань охорони праці, а також мають бути сформовані та оприлюднені плани-графіки проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці.

Правоохоронні органи мають власні відомчі особливості організації навчання з охорони праці, які ґрунтуються на положеннях вищезазначених нормативно-правових актів. Зокрема, у Національній поліції України значна увага приділяється безпеці під час застосування спеціальних засобів і зброї.

Наприклад, у структурі Служби безпеки України діє Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України, яке затверджене наказом Центрального управління Служби безпеки України від 7 грудня 2021 року № 424[172]. У Державній прикордонній службі України акцент робиться на безпеці служби в особливих умовах і регулюється Положенням про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт, яке затверджене наказом МВС України від 22.01.2019 р. № 36[173].

---

[172] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12.2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

[173] Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону праці»[174], проведення навчання є одним з важливих принципів державної політики у сфері охорони праці.

Також, згідно зі ст. 15 цього акта, спеціалісти служби охорони праці у разі виявлення порушень охорони праці мають право вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт.

Навчання з питань охорони праці – це навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт (п. 1.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці)[175]. Це визначальна складова професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників.

Особливостями навчання є такі:

1) працівники проходять навчання за кошт роботодавця;

2) є три різні види навчання працівників: загальне, спеціальне та навчання з питань охорони праці посадових осіб;

3) навчання є організованим на основі планів-графіків проведення навчання та перевірки знань з питань охорони праці та має на меті вивчення основ охорони праці, а також підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів з питань охорони праці;

---

[174] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[175] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

4) здійснюється обов'язкова перевірка результатів навчання комісією з перевірки знань із питань охорони праці та оформлюється протоколом її засідання;

5) працівники, які не пройшли відповідного навчання, інструктажу та перевірки знань з охорони праці, не допускаються до роботи.

За змістом ст. 18 цього акта можна виділити три різні види навчання з охорони праці:

1) загальне навчання.

Такий інструктаж-навчання з питань охорони праці та з надання першої медичної допомоги потерпілому від нещасних випадків та правил поведінки у випадку виникнення аварії здійснюється за рахунок роботодавця і є обов'язковим для усіх працівників під час працевлаштування та в процесі виконання ними своїх трудових обов'язків;

2) спеціальне навчання.

Таке навчання та перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці проходять окремі працівники щороку за кошти роботодавця. Йдеться про осіб, які працюють на роботах з підвищеною небезпекою або там, де є потреба у професійному доборі;

3) навчання з питань охорони праці посадових осіб.

Таке навчання з питань охорони праці та перевірку знань за результатами навчання проходять окремі посадові особи за кошти роботодавця під час працевлаштування та періодично (1 раз на 3 роки).

Загальні вимоги до організації навчання з питань охорони праці.

Навчальний процес здійснюється на основі розроблених, затверджених та опублікованих роботодавцем планів-графіків проведення навчання. Зазначені вимоги застосовуються до

всіх трьох видів навчання з урахуванням особливостей їх проведення та перевірки знань з питань охорони праці.

Аналіз п.п. 3.3–3.7 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[176] дає підстави для висновку, що організація навчального процесу покладається на працівників служби кадрів або на інших спеціалістів, яким роботодавець доручив організацію цієї роботи.

Наприклад, у системі Служби безпеки України цю роботу виконують співробітники підрозділу охорони праці або посадові особи, на яких покладено виконання завдань підрозділу охорони праці в підрозділі, органі, закладі СБУ, а надання організаційно-методичної допомоги в проведенні навчання та розробці навчально-методичних програм здійснює Центр охорони праці і пожежно-технічного нагляду СБУ (п. 4 Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України[177]).

Для організації навчання можуть використовуватися як традиційні, так і сучасні методи, зокрема, дозволено застосовувати сучасні види навчання – модульне, дистанційне тощо. Такі технічні засоби навчання, як аудіовізуальні, комп'ютерні навчально-контрольні системи, комп'ютерні тренажери, можуть також використовуватися.

---

[176] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[177] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12. 2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

Суміщення працівником професій передбачає проходження ним навчання як з його основної професії, так і за професіями, що суміщуються. Проте варто зазначити, що Верховний Суд вказав на те, що сумісники не проходять повторне навчання з охорони праці при прийнятті на ідентичні посади (постанова ВС/КАС від 25.11.2021 р. у справі № 520/5530/19)[178].

Організація навчання здійснюється перед перевіркою знань у формі лекцій, семінарів та консультацій.

Порядок перевірки знань за результатами загального навчання.

Перевірка знань з питань охорони праці здійснюється після проходження навчання на основі розроблених, затверджених та опублікованих роботодавцем планів-графіків працівниками служби кадрів або іншими спеціалістами, яким роботодавець доручив організацію цієї роботи.

З аналізу п. 3.9–3.20 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[179] можна висновувати, що перевірка знань є обмеженою знаннями тих нормативно-правових актів з охорони праці, дотримання яких входить до функціональних обов'язків відповідних працівників.

Проведення перевірки знань має колективний характер, оскільки здійснюється комісією з перевірки знань з питань

---

[178] Судова справа від 25.11.2021 р. № 520/5530/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101404444?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_campaign=LZtest&utm_content=cons01

[179] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

охорони праці, яка затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця. До обов'язків роботодавця входить організаційне забезпечення роботи комісії.

Комісія складається з голови та її членів. Головою найчастіше є керівник, але може бути його заступник, якщо до його посадових обов'язків належить організація роботи з охорони праці. В окремих структурних підрозділах теж можуть створюватися комісії, які очолює керівник відповідного підрозділу чи його заступник.

Склад комісії є досить різноманітним і представлений спеціалістами служби охорони праці, представниками юридичної, виробничих, технічних служб, представниками профспілки або уповноваженими найманими працівниками особи з питань охорони праці.

Також до складу комісії підприємства можуть залучатися викладачі охорони праці, які проводили навчання. Зі застереженням потрібно додати до цього переліку страхових експертів з охорони праці відповідного робочого органу виконавчої дирекції Фонду соціального страхування України, оскільки Фонд соціального страхування України був ліквідований і з 1 січня 2023 року припинив існувати. Наразі його функції виконує Пенсійний фонд України.

Зазначимо, що до професійної компетентності комісії ставляться певні вимоги. Зокрема, усі члени проходять навчання з питань охорони праці окремих посадових осіб.

Правочинність комісії визначається наявністю не менше 3 осіб.

Організація комісією перевірки знань з питань охорони праці передбачає складення переліку питань для перевірки знань з охорони праці, який затверджується роботодавцем та має враховувати особливості виробництва.

Залік, іспит або тестування є формами проведення перевірки знань з питань охорони праці працівників і можуть проводитися як очно, так і дистанційно.

Дистанційно перевірка може здійснюватися лише в разі забезпечення таких умов, як:

– візуальна аутентифікація того, хто проходить перевірку знань з питань охорони праці;

– особиста присутність членів комісії.

Передача інформації при дистанційній перевірці знань з питань охорони праці може застосовуватися як синхронний режим передачі відео-, аудіо-, графічної та текстової інформації.

На залік чи іспит мають бути складені екзаменаційні білети. Сама перевірка знань здійснюється у формі усного або письмового опитування.

Натомість тестування передбачає застосування технічних засобів, таких як автоекзаменатори, модульні тести тощо.

Прокотол засідання комісії з перевірки знань з питань охорони праці зберігається у роботодавця не менше 5 років і є документом встановленої форми, що офіційно засвідчує результат перевірки знань з питань охорони праці. Також у ньому стисло зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці та з безпечного виконання конкретних видів робіт, у обсязі яких працівник пройшов перевірку знань (додаток 1 до пункту 3.14 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[180]).

Задовільні результати перевірки знань з охорони праці є підставою для видання особам посвідчення про перевірку знань з питань охорони праці встановленої форми. Також у ньому стисло зазначається перелік основних нормативно-правових актів з охорони праці та з безпечного виконання

[180] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

конкретних видів робіт у обсязі яких працівник пройшов перевірку знань (додаток 2 до пункту 3.13 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[181]).

Видача посвідчень працівникам є обов'язковою тільки у тому разі, якщо вони виконує роботи підвищеної небезпеки. В усіх інших випадках роботодавець самостійно вирішує питання щодо потреби видачі цих документів чи необхідності мати їх при собі під час виконання трудових обов'язків.

Якщо у працівника виявлено незадовільні знання з питань охорони праці – він у місячний строк проходить повторне спеціальне навчання.

4.2. Особливості спеціального навчання та навчання з питань охорони праці посадових осіб

За змістом п. 1.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[182] спеціальним вважається навчання зі щорічним вивчення такими працівниками вимог відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

Ці роботи позначені терміном «робота підвищеної небезпеки», тож зі змісту п. 1.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[183] можна вивести наявність хоча б однієї з таких ознак:

– наявність впливу на працівника шкідливих та небезпечних виробничих чинників;

---

[181] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[182] Там само.

[183] Там само.

– необхідність у професійному доборі;

– пов'язана з такими діями, як обслуговування, управління, застосування технічних засобів праці або технологічних процесів, що обумовлені загрозою життю, заподіянням шкоди здоров'ю, майну, довкіллю.

Правоохоронна діяльність вносить свої корективи у визначення роботи підвищеної небезпеки. Наприклад, у структурі Служби безпеки України – це робота в умовах впливу небезпечних факторів і факторів важкості та напруженості режиму служби або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, управлінням, експлуатацією, застосуванням машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, військової техніки та інших матеріально-технічних засобів, а також з виготовлення обладнання військового (спеціального) призначення, що характеризується підвищеним ступенем ризику виникнення аварій, пожеж, загрози життю, заподіяння шкоди здоров'ю, майну, довкіллю (п. 3 Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України[184]).

Однак робота підвищеної небезпеки має чіткі законодавчі пояснення.

Перелік робіт з підвищеною небезпекою (НПАОП 0.00-4.12-2005)[185] наводить вичерпний перелік, що складається зі

[184] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12. 2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

[185] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

137 робіт. Цей нормативно-правовий акт є типовим і передбачає розроблення і прийняття роботодавцем локального акта щодо визначення переліку робіт з підвищеною небезпекою, для проведення яких потрібні спеціальне навчання та щорічна перевірка знань з питань охорони праці. Наприклад, це роботи з надзвичайно займистими, легкозаймистими, займистими та вибухонебезпечними речовинами.

Окремо спільним наказом МОЗ України та Держнаглядохоронпраці від 23.09.1994 р. № 263/121 затверджено Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі[186]. Порівняно з Переліком робіт з підвищеною небезпекою він налічує усього 13 видів робіт: скажімо, роботи, пов'язані із застосуванням вибухових матеріалів, роботи, виконання яких передбачає носіння вогнепальної зброї, аварійно-рятувальні роботи та роботи по гасінню пожеж. До кожного виду робіт передбачено набір психофізіологічних показників для професійного добору. До основних можна віднести зорову та слухову пам'ять, увагу, втому, сенсомоторні реакції тощо.

Цей нормативно-правовий акт є типовим і передбачає розроблення і прийняття роботодавцем локального акта щодо визначення переліку робіт, де є потреба у професійному доборі.

Порядок організації спеціального навчання.

Аналіз п.п. 4.2.–4.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[187] дає підстави для висновку, що навчальний процес

[186] Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94) : наказ МОЗ України, Держнаглядохоронпраці від 23.09.1994 р. № 263/121. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95#Text

[187] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

здійснюється на основі розроблених, затверджених та опублікованих роботодавцем планів-графіків проведення навчання і безпосередньо роботодавцем (підприємством), і навчальним центром.

Навчальні плани та програми спеціального навчання безпосередньо на підприємстві мають бути розроблені та затверджені наказом (розпорядженням) роботодавця з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників.

Окремі вимоги виписані п. 2.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[188] щодо змісту та обсягу предмета «охорона праці» для навчання, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації таких працівників.

Визначальними для організації спеціального навчання є типові навчальні плани і типова навчальна програма з з предмета «охорона праці», які затверджуються МОН та погоджуються Держпраці. Важливим є врахуванням годин навчання. Так, теоретична частина предмета «охорона праці» складає не менше 30 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 15 годин.

Інші години визначені у випадку, якщо робота не належить до Переліку робіт з підвищеною небезпекою. Тоді на вивчення теоретичної частини предмета «охорона праці» відводиться не менше 10 годин, а під час перепідготовки та підвищення кваліфікації – не менше 8 годин.

[188] Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94) : наказ МОЗ України, Держнаглядохоронпраці від 23.09.1994 р. № 263/121. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95#Text

Перевірка знань за результатами спеціального навчання.

Перевірка знань з питань охорони праці здійснюється після проходження навчання на основі розроблених, затверджених та опублікованих роботодавцем планів-графіків працівниками служби кадрів або іншими спеціалістами, яким роботодавець доручив організацію цієї роботи.

Аналіз п. 4.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[189] визначає певні особливості перевірки знань. Зокрема, хоч проведення перевірки знань має колективний характер, йдеться про три різні такі колективні суб'єкти, як-от:

1) комісія з перевірки знань з питань охорони праці, яка затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця (лише у тому випадку, коли навчання відбувалося на підприємстві);

2) комісія відповідного територіального органу Держпраці – за участю відповідних профспілок (якщо навчання працівників проводилось у навчальному центрі);

3) комісія у галузевому навчальному центрі, яка створена наказом вищого органу (якщо навчання проводилося у галузевому навчальному центрі).

Таку комісію очолює керівник або заступник керівника цього органу, до службових обов'язків якого входить організація роботи з охорони праці, чи керівник служби охорони праці цього органу. Комісія складається з представників відповідних профспілок. Однак можуть залучатися до

[189] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

роботи комісії представники органів державного управління охороною праці, а також штатні викладачі галузевого навчального центру, де проводилось навчання (за згодою).

До складу комісії, яка проводить перевірку за результатами спеціального навчання, можуть залучатися особи, які пройшли навчання та перевірку знань відповідних нормативно-правових актів з охорони праці.

У разі неможливості створити комісію з перевірки знань з питань охорони праці на підприємстві, яке входить в об'єднання підприємств, перевірка знань здійснюється комісією іншого підприємства - учасника об'єднання.

Якщо у працівника виявлено незадовільні знання з питань охорони праці – він у місячний строк проходить повторне спеціальне навчання.

Навчання з питань охорони праці посадових осіб.

Таке навчання з питань охорони праці та перевірку знань за результатами навчання проходять окремі посадові особи за рахунок роботодавця під час працевлаштування та періодично (1 раз на 3 роки) на основі Типового тематичного плану та програми навчання з питань охорони праці посадових осіб (Додаток 4 до пункту 5.1 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[190]).

Його особливість полягає у тому, що перевірка знань працівників здійснюється за участю профспілки стосовно осіб, які внесені до Переліку посад посадових осіб, які проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці. До їхніх посадових обов'язків належить здійснення діяльності, яка

[190] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

пов'язана з організацією безпечного ведення робіт працівниками. Такий Перелік є Додатком № 3 до пункту 5.1 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[191]. Перелік побудований за функціональним принципом зі зазначенням типових управлінських функцій: наприклад, керівники підприємств, установ, організацій; їхні заступники; керівники структурних підрозділів; спеціалісти служб охорони праці, члени комісій з перевірки знань з питань охорони праці, особи, відповідальні за технічний стан і безпечну експлуатацію об'єктів підвищеної небезпеки тощо.

Порядок організації навчання та перевірки знань з питань охорони праці посадових осіб.

Аналіз п.п. 5.1–5.6 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[192] дає підстави для висновку, що безпосередньо на підприємстві проходять навчання і перевірку знань з питань охорони праці всі посадові особи, зазначені у Переліку посад посадових осіб. Сюди також належать працівники особи, які відповідальні за технічний стан і безпечну експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, та посадові особи, до службових обов'язків яких належать:

а) керівництво та контроль за виконанням робіт підвищеної небезпеки;

б) будівництво, експлуатація, реконструкція, технічне переоснащення, консервація та ліквідація об'єктів підвищеної небезпеки;

---

[191] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[192] Там само.

в) розробка проєктів, технологічних регламентів та іншої технічної документації для робіт підвищеної небезпеки;

г) підготовка персоналу для обслуговування машин, механізмів та устаткування підвищеної небезпеки;

ґ) розробка нормативно-технічних документів з питань виготовлення, монтажу та експлуатації машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки та об'єктів підвищеної небезпеки.

Однак є винятки, які передбачені п. 5.2. та п. 5.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[193].

У навчальних центрах передбачено навчання для посадових осіб, які є першими заступниками та заступниками міністрів, керівниками інших центральних органів виконавчої влади, першими заступниками та заступниками міністрів, керівниками інших центральних органів виконавчої влади Ради міністрів Автономної Республіки Крим, заступниками керівників обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, посадовими особами Держпраці; керівниками об'єднань підприємств, керівниками підприємств (чисельністю понад 1000 працівників), керівниками служб охорони праці, членами комісій з перевірки знань з питань охорони праці цих підприємств (крім членів комісій окремих структурних підрозділів), керівниками та викладачами кафедр охорони праці закладів вищої освіти, керівниками і штатними викладачами галузевих навчальних центрів.

---

[193] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

Є також вимоги щодо організації роботи комісії, що проводить перевірку знань з питань охорони праці цієї категорії посадових осіб. Зокрема, така комісія створюється наказом Держпраці у складі Голови (заступника Голови) та її членів, які є посадовими особами Держпраці та її територіальних органів, а також представниками відповідних профспілок.

До складу комісії можуть також залучатися представники інших органів державного управління охороною праці, викладачі охорони праці Головного навчально-методичного центру Держпраці та інші викладачі, які проводили відповідне навчання (за згодою).

Порядок перевірки знань за результатами навчання з питань охорони праці цих посадових осіб.

У навчальних центрах чи навчальних галузевих центрах передбачено навчання для посадових осіб, які є: посадовими особами районних державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, функціональні обов'язки яких пов'язані із забезпеченням охорони праці; спеціалістами науково-дослідних, конструкторських, проєктних і технологічних відділів, які займаються проведенням експертизи проєктно-конструкторської документації, на яку поширюються вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, а також тими, які виконують розробки з питань охорони праці; керівниками підприємств чисельністю менше 1000 працівників, керівниками служб охорони праці, членами комісій з перевірки знань з питань охорони праці підприємств (крім членів комісій окремих структурних підрозділів).

Зазначимо, що існує суттєва відмінність між навчальним центром і навчальним галузевим центром. Так, галузевий навчальний центр – це визначений міністерством або іншим центральним органом виконавчої влади підпорядкований

навчальний підрозділ, який проводить навчання посадових осіб та інших працівників підприємств, установ та організацій з питань охорони праці, які перебувають у сфері управління зазначених міністерств, інших центральних органів виконавчої влади. Натомість навчальний центр – це суб'єкт господарювання, який проводить навчання з питань охорони праці працівників інших суб'єктів господарювання (п. 1.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[194]).

Вищий орган створює комісію, якщо працівник пройшов навчання у галузевому навчальному центрі. Головою комісії є керівник або заступник керівника цього органу, до службових обов'язків якого входить організація роботи з охорони праці, чи керівник служби охорони праці цього органу.

До складу комісії входять представники відповідних профспілок та можуть залучатися представники органів державного управління охороною праці, а також штатні викладачі галузевого навчального центру, де проводилось навчання (за згодою).

Однак, якщо посадова особа пройшла навчання у навчальному центрі, то перевірка знань з питань охорони праці посадових осіб проводить комісія відповідного територіального органу Держпраці за участю представників інших органів державного управління охороною праці або комісією, створеною місцевим органом виконавчої влади за участю відповідних профспілок.

---

[194] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

Якщо у працівника виявлено незадовільні знання з питань охорони праці – він у місячний строк проходить повторне спеціальне навчання.

Позачергове навчання і перевірку знань проходять посадові особи та фахівці з питань охорони праці, що передбачено в таких випадках:

– при переведенні працівника на іншу роботу або призначенні його на іншу посаду, що потребує додаткових знань з питань охорони праці;

– якщо на підприємстві стався груповий нещасний випадок (професійне отруєння) або із смертельним наслідком, то протягом місяця;

– якщо комісією з розслідування нещасного випадку (професійного отруєння) встановлено факт порушення ними вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

– для ознайомлення з новими нормативно-правовими актами з охорони праці (може проводитися у формі семінарів).

Варто додати, що окремими відомчими актами з питань охорони праці у правоохоронних органах також визначено перелік посадових осіб, які проходять такий вид навчання, та суб'єктів, що відповідають за перевірку результатів навчання посадових осіб, наприклад, розділ IV Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України[195]. У системі органів Державної прикордонної служби України це розділ V Положення про проведення навчання з питань охорони праці та

[195] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12. 2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт від 22.01.2019 р. № 36[196].

4.3. Організація проведення інструктажів з охорони праці

До обов'язків усіх працівників належить проходження на підприємстві під час прийняття на роботу та періодично інструктажів. Вони стосуються питань охорони праці, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

Відповідно до п. 6.2 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[197], за характером і часом проведення розрізняють такі види інструктажів з питань охорони праці:

1) вступний;
2) первинний;
3) повторний;
4) позаплановий;
5) цільовий.

---

[196] Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

[197] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

Вступний інструктаж проводиться відповідно до затвердженої роботодавцем програми з усіма працівниками правоохоронних органів, які приймаються на роботу чи для проходження служби. Тривалість інструктажу затверджується роботодавцем.

Деякі правоохоронні органи мають нормативно визначений Орієнтовний перелік питань вступного інструктажу (додаток 3 до Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт (пункт 3 розділу VI)[198].

Відповідальним за його проведення згідно з наказом (розпорядженням) роботодавця є спеціаліст служби охорони праці або інший фахівець, який має пройти навчання і перевірку знань з питань охорони праці як посадова особа.

Місцем проведення вступного інструктажу є кабінет охорони праці або приміщення, яке спеціально для цього обладнано. Для проведення інструктажу використовуються сучасні технічні засоби навчання, навчальні та наочні посібники.

Належним доказом проведення вступного інструктажу є запис про його проведення відповідно до наказу (розпорядження) роботодавця у журналі реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці встановленої форми (додаток 5 до пункту 6.3 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[199]) та у наказі про прийняття працівника на роботу.

---

[198] Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

[199] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

До журналу реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці заносяться такі дані:

– дата проведення інструктажу;
– дата початку та закінчення інструктажу;
– прізвище, ім'я та по батькові особи, яку інструктують;
– професія, посада особи, яку інструктують, її вік;
– назва виробничого підрозділу (група, клас, гурток), до якого приймається особа, що інструктується;
– прізвище, ініціали, посада особи, яка інструктує;
– підпис особи, яку інструктують;
– підпис особи, яка інструктує.

Журнал реєстрації вступного інструктажу з питань охорони праці зберігається службою охорони праці чи працівником, що відповідає за проведення вступного інструктажу.

У п. 3 Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України[200] передбачено, що такий журнал має зберігатися 45 років, і також за загальними правилами до підрозділу кадрового забезпечення підрозділу, органу, закладу СБУ надсилається довідка за встановленою формою додатку 4 для долучення до особової справи співробітника, який пройшов інструктаж.

Первинний інструктаж здійснюється безпосереднім керівником робіт (начальником структурного підрозділу, майстром) до початку роботи, безпосередньо на робочому місці індивідуально з окремим працівником або групою працівників одного фаху в межах обсягу та змісту переліку питань первинного інструктажу.

---

[200] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12. 2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

Наприклад, для проходження первинного інструктажу в органах Державної прикордонної служби України закріплено нормативно Орієнтовний перелік питань первинного інструктажу (додаток 5 до Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт (пункт 4 розділу VI)[201].

Первинний інструктаж проходять працівники у таких випадках:

– працевлаштування (постійне чи тимчасове) на підприємство;

– переведення з одного структурного підрозділу підприємства до іншого;

– виконання нової для працівника роботи;

– відрядження працівника іншого підприємства, що бере безпосередню участь у виробничому процесі на підприємстві.

Після проведення первинного інструктажу особою, яка проводила інструктаж, проводиться перевірка знань у формі усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевірка набутих навичок безпечних методів праці.

Якщо у працівника виявлено незадовільні результати перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт – протягом 10 днів додатково проводяться первинний інструктаж і повторна перевірка знань.

Повторний інструктаж проводиться безпосереднім керівником робіт (начальником структурного підрозділу, майстром) в терміни, визначені нормативно-правовими

[201] Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

актами з охорони праці, що діють у галузі, чи роботодавцем з урахуванням конкретних умов праці, але не рідше:

а) на роботах підвищеної небезпеки – 1 раз на 3 місяці;

б) для решти робіт – 1 раз на 6 місяців.

Після проведення повторного інструктажу особою, яка проводила інструктаж, проводиться перевірка знань у формі усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевірка набутих навичок безпечних методів праці.

Якщо у працівника виявлено незадовільні результати перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання – то впродовж 10 днів додатково проводяться повторний інструктаж і повторна перевірка знань.

Слід додати, що роботодавець також затверджує перелік професій та посад працівників, які звільняються від повторного інструктажу, До цього переліку можуть бути зараховані працівники, участь у виробничому процесі яких не пов'язана з безпосереднім обслуговуванням об'єктів, машин, механізмів, устаткування; застосуванням приладів та інструментів, збереженням або переробкою сировини, матеріалів тощо.

Позаплановий інструктаж здійснюється безпосереднім керівником робіт (начальником структурного підрозділу, майстром) безпосередньо на робочому місці або в кабінеті охорони праці індивідуально з окремим працівником або групою працівників одного фаху у межах його обсягу та змісту. Обсяг і зміст позапланового інструктажу визначаються залежно від причин і обставин, що спричинили потребу його проведення в кожному окремому випадку.

Зокрема, позаплановий інструктаж проводиться у таких випадках:

1) введення в дію нових або переглянутих нормативно-правових актів з охорони праці, а також при внесенні змін та доповнень до діючих;

2) зміна технологічного процесу, заміна або модернізація устаткування, приладів та інструментів, вихідної сировини, матеріалів та інших факторів, що впливають на стан охорони праці;

3) порушення працівником вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що призвели до травм, аварій, пожеж тощо;

4) якщо перерва у роботі виконавця робіт становить більш ніж 30 календарних днів – для робіт підвищеної небезпеки, а для решти робіт – понад 60 днів.

Після проведення позапланового інструктажу особою, яка проводила інструктаж, проводиться перевірка знань у формі усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевірку набутих навичок безпечних методів праці.

Якщо у працівника виявлено незадовільні результати перевірки знань, умінь і навичок щодо безпечного виконання робіт – протягом 10 днів додатково проводяться позаплановий інструктаж і повторна перевірка знань.

Цільовий інструктаж здійснюється безпосереднім керівником робіт (начальником структурного підрозділу, майстром) індивідуально з окремим працівником або групою працівників у межах його обсягу та змісту залежно від виду робіт, що виконуватимуться.

Причиною проведення цільового інструктажу є:

– ліквідація аварії або стихійного лиха;

– проведення робіт, на які відповідно до законодавства оформлюються наряд-допуск, наказ або розпорядження.

Є додаткові причини проведення цільового інструктажу залежно від виду правоохоронного органу, наприклад, при проведенні змагань та здачі заліків з фізичної та вогневої підготовки; при проведенні робіт, які не пов’язані з безпосереднім виконанням службових обов’язків та завдань або

робіт і потребують дотримання вимог безпеки; при направленні співробітників для безпосередньої участі у воєнних конфліктах, в заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, в антитерористичній операції чи в операції Об'єднаних сил, інших заходах в умовах особливого періоду (п. 10 Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України[202]).

Після проведення цільового інструктажу особою, яка проводила інструктаж, проводиться перевірка знань у формі усного опитування або за допомогою технічних засобів, а також перевірка набутих навичок безпечних методів праці.

Важливо, що у разі незадовільних результатів перевірки знань після цільового інструктажу допуск до виконання робіт працівнику не надається. Повторна перевірка знань при цьому не дозволяється.

Належним доказом проведення первинного, повторного, позапланового та цільового інструктажів працівників та їх допуск до роботи є запис у журналі реєстрації інструктажів з питань охорони праці на робочому місці (додаток 6 до п. 6.10 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[203]).

---

[202] Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12. 2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

[203] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

Особа, яка проводить інструктажі, вносить до журналу реєстрації інструктажів з питань охорони праці такі записи :

– дата початку та закінчення інструктажу;

– дата проведення інструктажу;

– прізвище, ініціали особи, яку інструктують;

– професія, посада особи, яку інструктують;

– вид інструктажу (первинний, повторний, позаплановий, цільовий);

– назва та номер інструкції;

– причина проведення позапланового або цільового інструктажу;

– прізвище, ініціали особи, яка інструктує та перевіряє знання;

– підпис особи, яку інструктують;

– підпис особи, яка інструктує;

– знання перевірив, допуск до роботи здійснив (підпис, дата).

Сторінки журналу реєстрації інструктажів повинні бути пронумеровані, прошнуровані і скріплені печаткою (за її наявності).

Якщо працівник після проходження цільового інструктажу виконує роботи, де є потреба в оформленні наряду-допуску, то цільовий інструктаж реєструється в цьому наряді-допуску, а в журналі реєстрації інструктажів – не обов'язково.

4.4. Стажування та дублювання у сфері охорони праці

Важливою складовою навчання з питань охорони праці є стажування та дублювання. Відповідно до п. 1.4 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки

знань з питань охорони праці[204], стажування – це набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці на підприємстві після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого працівника. Натомість дублювання – це самостійне виконання працівником (дублером) професійних обов'язків на робочому місці під наглядом досвідченого працівника з обов'язковим проходженням протиаварійного і протипожежного тренувань.

Зі змісту положень п.п. 7.1–7.9 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[205] можна зробити висновок, що стажування чи дублювання здійснюється на робочому місці до початку самостійної роботи, але після первинного інструктажу стосовно новоприйнятих на підприємство працівників.

Йдеться про певну кількість змін, коли робота здійснюється під керівництвом досвідчених, кваліфікованих працівників. При стажуванні це не менше 2–15 змін або дублювання протягом не менше 6 змін.

Керівник підприємства локально затверджує Перелік посад і професій працівників, які повинні проходити стажування (дублювання), а також їхню тривалість відповідно до нормативно-правових актів з охорони праці залежно від стажу і характеру роботи, а також від кваліфікації працівника.

Зазвичай вони проводяться на робочих місцях свого або іншого подібного за технологією підприємства, під час

---

[204] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[205] Там само.

професійної підготовки працівника на право виконання робіт підвищеної небезпеки у випадках, передбачених нормативно-правовими актами з охорони праці.

Якщо до посадових обов'язків працівника належить забезпечення безаварійної роботи об'єктів підвищеної небезпеки або виконання окремих робіт підвищеної небезпеки (зокрема, на таких об'єктах, як теплові та атомні електричні станції, гірничодобувні підприємства, інші подібні об'єкти, порушення технологічних режимів яких становить загрозу для працівників та навколишнього середовища), то такі працівники до початку самостійної роботи проходять дублювання з обов'язковим проходженням у цей період протиаварійних і протипожежних тренувань відповідно до плану ліквідації аварій.

Підставою допуску працівника до стажування (дублювання) є наказ (розпорядження) роботодавця, з визначенням у ньому таких даних, як:

– тривалість стажування (дублювання);

– прізвище та ініціали працівника, відповідального за проведення стажування (дублювання).

Працівник може бути звільнений від проходження стажування (дублювання) за наказом (розпорядженням) роботодавця у таких випадках:

– він має стаж роботи за відповідною професією не менше 3 років;

– переведення з одного підрозділу до іншого, де не змінюється характер роботи та тип обладнання, на якому він працюватиме.

Організація стажування (дублювання) здійснюється відповідно до програм для конкретної професії, що мають бути розроблені та затверджені на локальному рівні роботодавцем (керівником структурного підрозділу) згідно з функ-

ціональними обов'язками працівників. Отож роботи, що виконуються працівником у процесі стажування, за складністю, характером, вимогами безпеки мають відповідати функціональним обов'язкам цих працівників.

У процесі стажування (дублювання) працівник повинен:

– закріпити знання щодо правил безпечної експлуатації технологічного обладнання, технологічних і посадових інструкцій та інструкцій з охорони праці;

– оволодіти навичками орієнтування у виробничих ситуаціях у нормальних і аварійних умовах;

– засвоїти в конкретних умовах технологічні процеси і обладнання та методи безаварійного керування ними з метою забезпечення вимог безпеки праці.

Працівник допускається до самостійного виконання роботи тільки після закінчення стажування (дублювання) та при задовільних результатах перевірки знань з питань охорони праці на підставі наказу (розпорядження) роботодавця (або керівника структурного підрозділу).

Також обов'язково вносяться особливі записи щодо стажування (дублювання) на робочому місці до журналу реєстрації інструктажів за встановленою формою (додаток 6 до пункту 6.10 Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці[206]), а саме кількість змін, зі зазначенням дати та підпису працівника, що пройшов стажування (дублювання).

Стажування (дублювання) може бути продовжено на термін не більше 2 змін новим наказом (розпорядженням),

[206] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

якщо працівник не оволодів необхідними виробничими навичками чи отримав незадовільну оцінку з протиаварійних та протипожежних тренувань.

Проте, наприклад, для військовослужбовця Державної прикордонної служби України, який не оволодів необхідними виробничими навичками чи отримав незадовільну оцінку з протиаварійних та протипожежних тренувань, стажування (дублювання) згідно з новим наказом може бути продовжено на строк не більше двох робочих днів (п. 8 Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт[207]).

Питання для самоконтролю

1. Обґрунтуйте тезу «Навчання – запорука охорони праці працівника».
2. Як співвідносяться між собою поняття «стажування», «навчання» та «дублювання»?
3. Які можна виділити особливості проведення навчання для працівників правоохоронних органів?
4. На Вашу думку, чи доцільно проводити навчання у дистанційному режимі? А перевірку знань?
5. Яка відмінність між навчанням та проведенням інструктажу з охорони праці?
6. Чи може працівник відмовитися від проходження навчання? Яку роль у цьому відіграє неформальна освіта?

---

[207] Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

Розділ 5

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОКРЕМИХ ЗАХОДІВ ТА ЗАСОБІВ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

5.1. Правове регулювання проведення атестації робочих місць за умовами праці.
5.2. Правове регулювання проведення обстежень працівників.
5.3. Правове регулювання фінансування заходів з охорони праці.

5.1. Правове регулювання проведення атестації робочих місць за умовами праці

Відповідно до статті 13 Закону України «Про охорону праці»[208], роботодавець проводить атестацію робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці. Він здійснює цю роботу в порядку та у строки, які визначаються Порядком проведення атестації робочих місць за умовами праці, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442[209].

Далі до його обов'язків входить підсумувати вжиті заходи, які були необхідними для того, щоб усунути небезпечні та шкідливі для здоров'я працівника виробничі фактори. Також у ст. 23 цього акта передбачено право працівника і (або) його представника ознайомлюватися з результатами атестації робочих місць.

---

[208] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[209] Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці : постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF#Text

Важливість цієї процедури полягає насамперед у тому, що вона документально підтверджує право працівника на пільги та компенсації в сфері охорони праці, якщо він здійснює трудову діяльність в умовах впливу небезпечних та шкідливих для його здоров'я виробничих факторів.

Саме наявність у роботодавця технологічного процесу, використання обладнання, сировини і матеріалів, які є потенційними джерелами шкідливих і небезпечних виробничих факторів і можуть здійснювати несприятливий вплив на стан здоров'я працівника, а навіть його нащадків, як тепер, так і в майбутньому, є умовою проведення атестації за умовами праці.

Атестація робочих місць включає нормативно визначені дії, що мають на меті:

– установити причини і фактори появи несприятливих умов праці;

– провести санітарно-гігієнічне дослідження факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу на робочому місці;

– здійснити комплексну оцінку факторів виробничого середовища і характеру праці на відповідність стандартам безпеки праці, будівельним та санітарним нормам і правилам їхніх характеристик;

– установити характер праці та ступінь її шкідливості і небезпечності праці відповідно до гігієнічної класифікації;

– обґрунтувати необхідність віднесення робочого місця до категорії зі шкідливими (особливо шкідливими), важкими (особливо важкими) умовами праці;

– визначити (підтвердити) права працівників на пільгове пенсійне забезпечення за роботу у несприятливих умовах;

– скласти перелік робочих місць, виробництв, професій та посад з пільговим пенсійним забезпеченням працівників;

– проаналізувати здійснення технічних і організаційних заходів, які спрямовані на оптимізацію рівня гігієни, характеру і безпеки праці.

Методичні рекомендації для проведення атестації робочих місць за умовами праці, які затверджені Мінпраці України 01.09.1992 р. за № 41[210], дають вказівки для організації проведення атестації.

Основними нормативними вимогами щодо проведення атестації є такі:

1) строки проведення атестації визначаються колективним договором;

2) черговість проведення встановлена нормативно не рідше ніж 1 раз на 5 років;

3) тільки створена за наказом роботодавця атестаційна комісія здійснює атестацію робочих місць за умовами праці та приймає відповідне рішення;

4) рішення атестаційної комісії є підставою для видання наказу роботодавця, який має бути погоджений з профспілкою;

5) цим наказом роботодавця затверджується перелік робочих місць, виробництв, робіт, професій, посад, працівникам яких підтверджено право на пільги і компенсації, передбачені законодавством. Строк зберігання цієї інформації становить 50 років;

6) дані щодо результатів атестації робочих місць мають бути занесені до картки умов праці, форма якої затверджується законодавством.

---

[210] Методичні рекомендації для проведення атестації робочих місць за умовами праці : рекомендації Мінпраці України (до 1997 р.) від 01.09.1992 р. № 41. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0041205-92#Text

5.2. Правове регулювання проведення обстежень працівників

Проведення психофізіологічної експертизи.

Відповідно до змісту ст. 5 Закону України «Про охорону праці»[211], висновок психофізіологічної експертизи є не обхідним, щоб виконувати роботу підвищеної небезпеки або ту, де є потреба професійного добору. Без цього документа допуск до таких видів робіт не допускається.

Проте немає врегульованого окремим загальним законом чи затвердженого переліку категорій працівників, які мають її проходити таку експертизу. Відтак усталеною є практика вирішення цього питання на локальному рівні шляхом самостійного затвердження роботодавцем такого переліку.

Однак окремими законами у сфері правоохоронної діяльності психофізіологічну експертизу визначено необхідною складовою професійного відбору кандидатів на службу в правоохоронних органах України.

За допомогою експертного дослідження можна визначити рівень психофізіологічної придатності особи і таким чином засвідчити придатність або непридатність виконувати нею службові обов'язки.

Науковці О. М. Кокун та Т. Б Кодлубовська досліджують психофізіологічні механізми регуляції функціональних станів правоохоронців і вважають, що «психологічна готовність значною мірою забезпечує формування особистісного змісту для військовослужбовця його службової діяльності; своє часність і доцільність поточних оперативних службово-бойових дій; їхню адекватність правоохоронним нормам та умовам службово-бойових ситуацій, стійкість й адекватність дій при

[211] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

зростанні напруженості; фізичне та психічне відновлення після виконання службово-бойових завдань»[212].

Зокрема, згідно з положеннями Закону України «Про Національну поліцію» (ст. 50)[213], громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліцію, з метою визначення стану їхнього здоров'я зобов'язані пройти медичні обстеження, у тому числі психофізіологічне обстеження. Громадяни України, які виявили бажання вступити на службу в поліції, за їхньою згодою проходять тестування на поліграфі.

Відтак у статті розмежовано психофізіологічне обстеження кандидатів на посаду для працівників поліції як умова працевлаштування та як добровільне проходження тестування на поліграфі.

Аналогічні положення містяться у Законі України «Про Службу безпеки України»[214] (ст. 25), а також у Законі України «Про Державну прикордонну службу України»[215] (ст. 20), які встановлюють вимогу перевірки професійної та психофізіологічної придатності кандидатів.

Порядок проведення таких досліджень регламентується відомчими актами, зокрема: Порядком психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядком обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної

---

[212] Кокун О. М., Кодлубовська Т. Б. Психофізіологічна регуляція функціональних станів правоохоронців як засіб розвитку їх особистісно-професійних якостей. *Актуальні проблеми психології.* 2019. Т. V. Вип. 19. Ст. 73–83. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721343/1/Kokun_OM_2019_Psychophysiological_regulation_of_the_function.pdf

[213] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[214] Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

[215] Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text

та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції, які затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.12.2015 р. № 1583[216], Порядком проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань[217], яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449, тощо.

Наприклад, окремий Порядок психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції визначено відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції»[218].

Зі змісту п. 1 цього Порядку можна зробити висновок, що є категорії посад поліцейських, які обов'язково проходять психофізіологічну експертизу під час вступу до таких спецпідрозділів:

– спеціальної поліції та поліції особливого призначення;

---

[216] Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.12.2015 р. № 1583. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#Text

[217] Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text

[218] Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.12.2015 р. № 1583. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#Text

– патрульної поліції та поліції охорони, якщо вони служать на відкритому повітрі;

– кримінальної поліції (у тому числі підрозділів оперативної служби), органів досудового розслідування, поліції охорони (за винятком тих осіб, які служать на відкритому повітрі).

Також сюди належать посади водіїв службового транспорту.

Таке обстеження є по суті професійним психофізіологічним відбором кандидатів на службу в поліції, коли перевіряється їх придатність до несення служби відповідно до встановлених законодавством вимог, враховуючи індивідуальні психофізіологічні особливості кандидата.

Психофізіологічна експертиза проводиться лікарями-психофізіологами (лікарями з функціональної діагностики) закладів охорони здоров'я Міністерства внутрішніх справ України.

Згідно з п. 8 Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС, яке затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 03.04.2017 р. № 285[219], такі лікарі-психофізіологи (лікарі з функціональної діагностики) є членами М(ВЛ)К.

Сама процедура чітко впорядкована методиками перевірки придатності до служби у поліції і залежить від категорії працівників.

Зі змісту п. 17 та п. 18 Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС[220] випливає, що психофізіо-

[219] Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : наказ МВС України від 03.04.2017 р. № 285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text

[220] Там само.

логічна експертиза проводиться за двома методиками, форма яких встановлена Додатком 10 та Додатком 11 до цього акта.

Важливо, що не підлягає розголошенню інформація за результатами психофізіологічної експертизи.

За змістом п. 2 Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС[221], кожна особа, яка проходить медичний огляд, має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про дані, які одержані при медичному обстеженні.

Відтак створювати, поширювати, використовувати та зберігати медичну документацію, рішення, протоколи та довідки М(ВЛ)К, інші документи, що містять персональні дані або іншу інформацію з обмеженим доступом, дозволено тільки відповідно до вимог законодавства.

Придатність чи непридатність кандидата до несення служби визначається протоколом психофізіологічної експерттизи і є документом встановленої форми (додаток до Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції (пункт 1 розділу III)[222]).

Зі змісту п. 18 Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС[223] випливає, що протокол

---

[221] Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : наказ МВС України від 03.04.2017 р. № 285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text

[222] Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.12.2015 р. № 1583. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#Text

[223] Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : наказ МВС України від 03.04.2017 р. № 285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text

психофізіологічного обстеження (при обстеженні програмно-апаратним комплексом «Прогноз») (додаток 14) або протокол психофізіологічного обстеження (при обстеженні програмно-апаратним комплексом «Психолот») (додаток 15) заповнює лікар-психофізіолог (лікар з функціональної діагностики) із зазначенням порядкового номера обстеження та є невід'ємною частиною Акта медичного огляду.

Потрібно також звернути увагу на принципи проведення психофізіологічної експертизи, які найбільш повно виписані у Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань[224].

Попри принцип конфіденційності йдеться також про принцип добровільності, неупередженості, комплексності та всебічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Зокрема, добровільність полягає у тому, що гарантується обов'язкове подання заяви кандидатом на посаду встановленої форми. Натомість принцип неупередженості передбачає неупереджене ставлення спеціаліста до об'єкта дослідження. Принцип комплексності вимагає від лікаря використання всіх наявних методичних можливостей, застосовуваних під час дослідження, для забезпечення повної та всебічної обґрунтованості висновків дослідження. Принцип всебічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина означає, що особа має право знати, з якої причини щодо неї проводять дослідження, а також вправі відмовитися від дослідження на будь-якому етапі його проведення.

---

[224] Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text

Тож в Україні існує потреба у комплексному врегулюванні психофізіологічної експертизи із забезпеченням конфіденційності, добровільності, неупередженості, комплексності та всебічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Проведення психіатричних оглядів, у тому числі на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності.

Відповідно до ст. 169 КЗпП України[225], роботодавець зобов'язаний за свої кошти організувати проведення попереднього (при прийнятті на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими чи небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, а також щорічного обов'язкового медичного огляду осіб віком до 21 року.

Відповідно до змісту ст. 9 Закону України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000 р. № 1489-III[226], окремі види діяльності (роботи, професії, служба) зумовлюють особливі вимоги до стану психічного здоров'я працівників, які їх виконують. Такі особи підлягають психіатричним оглядам, які включають також огляд на предмет вживання психоактивних речовин.

Для встановлення професійної придатності працівника цим Законом передбачено такі види огляду:

- обов'язковий попередній (перед початком діяльності);
- періодичний (у процесі діяльності);
- на предмет вживання психоактивних речовин;

---

[225] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[226] Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text

– позачерговий на вимогу роботодавця (у процесі діяльності), коли психічний розлад виник у проміжок часу між оглядами.

Такі психіатричні обстеження проводиться відповідно до Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин[227], який затверджений наказом МОЗ України від 18.04.2022 р. № 651. Тут, зокрема, визначені форми медичної документації, що використовуються для оформлення психіатричного огляду.

Також окремо затверджено Кабінетом Міністрів України від 26.01. 2024 р. № 139 Перелік медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи або оточуючих[228].

Цей документ потрібно переглядати не рідше 1 разу на 5 років.

Конкретизований Перелік категорій осіб, які для виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) з особливими вимогами до стану психічного здоров'я підлягають періодичному психіатричному огляду, затвер-

[227] Про затвердження Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин : наказ МОЗ України від 18.04.2022 р. № 651. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0648-22#Text

[228] Про затвердження переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи або оточуючих : постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 577. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2022-%D0%BF#Text

джений наказом МОЗ України від 26.01.2024 р. №139[229]. Тут визначені як види діяльності, так і строки проведення оглядів.

У розрізі правоохоронної діяльності це стосується, наприклад, працівників, які виконують свої професійні завдання і обов'язки або діяльність і для цього повинні мати дозвіл на право придбання, зберігання, носіння, перевезення і використання зброї, зокрема мисливської, газової та травматичної, спеціальних засобів індивідуального захисту та активної оборони, боєприпасів, вибухових речовин і матеріалів. У цьому випадку періодичність оглядів становить 1 раз на 3 роки.

Також варто відмітити і працівників таких структур, як пожежна охорона, рятувальні, гірничорятувальні, газорятувальні служби, служби запобігання виникненню відкритих газових і нафтових фонтанів, екстрена медична допомога та спеціалізовані медичні бригади. Тут періодичність скорочується до 1 разу на 1 рік.

Дещо триваліші строки оглядів (1 раз на 5 років) установлено для посад водіїв транспортних засобів, які виконують роботи з перевезення пасажирів і вантажів.

Аналогічна періодичність встановлена і щодо осіб, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Варто також зазначити, що окремими відомчими актами у правоохоронній діяльності можуть бути визначені особливості психіатричного огляду. Наприклад, спільним

[229] Про затвердження Переліку категорій осіб, які для виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) з особливими вимогами до стану психічного здоров'я підлягають періодичному психіатричному огляду, та Змін до Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин : наказ МОЗ України від 26.01.2024 р. № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-24#Text

наказом МОЗ України та СБУ України від 20.06.2025 р. № 987/235 встановлено Перелік психічних захворювань (розладів), які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці і за наявності яких допуск до державної таємниці громадянинові не надається (скасовується)[230]. Проте організаційні моменти проведення психіатричних оглядів у структурі СБУ закріплені в наказі СБУ від 17.07.2012 р. № 310, яким затверджено Інструкцію про організацію проведення психіатричних оглядів у Службі безпеки України[231].

Натомість періодичний психіатричний огляд поліцейських, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин, регулюється Порядком проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими, який затверджений МВС України від 10.12.2015 р. № 1561[232]. Такий огляд проводиться лікарями-психіатрами закладів охорони здоров'я МВС.

У ст. 9 Закону України «Про психіатричну допомогу»[233] зазначено, що оцінка стану психічного здоров'я особи здійснюється відповідною лікарською комісією за участю

---

[230] Про затвердження Переліку психічних захворювань (розладів), які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці і за наявності яких допуск до державної таємниці громадянинові не надається (скасовується) : наказ МОЗ України, Служби безпеки України від 20.06.2025 р. № 987/235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1048-25/sp:dark#Text

[231] Інструкція про організацію проведення психіатричних оглядів у Службі безпеки України : наказ Служби безпеки України від 17.07.2012 р. № 310. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1331-12#Text

[232] Про затвердження Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими : наказ МВС України від 10.12.2015 р. № 1561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1663-15#Text

[233] Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text

лікаря-психіатра згідно з вимогами цих нормативно-правових актів. Такий колективний суб'єкт приймає рішення про визнання особи внаслідок психічного розладу, у тому числі спричиненого вживанням психоактивних речовин, тимчасово або постійно непридатною до виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що може становити безпосередню небезпеку для неї або оточуючих. Рішення може бути оскаржено до суду.

Варто також додати, що Порядок проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин[234], визначає документальний супровід огляду.

Зокрема, за результатами огляду лікар-психіатр повинен оформити форму первинної облікової документації № 100-1/о «Протокол про проходження попереднього, періодичного та позачергового психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин № ___».

На руки особі видається документ «Довідка про проходження попереднього, періодичного та позачергового психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин № ___» (форма первинної облікової документації № 100-2/о). Такий документ діє 1 рік з дати проведення огляду. Він обов'язково реєструється в Журналі реєстрації виданих довідок про проходження попереднього, періодичного та позачергового психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин (форма первинної облікової документації № 100-3/о)[235].

---

[234] Про затвердження Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин : наказ МОЗ України від 18.04.2022 р. № 651. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0648-22#Text

[235] Там само.

Проведення медичних оглядів.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про охорону праці»[236], визначено перелік робіт (видів трудової діяльності), зайняття якими потребує проходження медичних попередніх (під час прийняття на роботу) та періодичних (протягом трудової діяльності) оглядів за кошти роботодавця.

До них належать:

1) важкі роботи, роботи зі шкідливими чи небезпечними умовами праці;

2) роботи, де є потреба у професійному доборі.

Натомість для осіб віком до 21 року застосовуються обов'язкові щорічні медичні огляди.

Також результати періодичних медичних оглядів є підставою для забезпечення роботодавцем проведення відповідних оздоровчих заходів.

Суб'єктом проведення медичних оглядів є відповідні заклади охорони здоров'я. Його працівники відповідальні за оформлення медичного висновку щодо фактичного стану здоров'я працівника.

Наслідком відмови (ухилення) від проходження працівником медичного огляду є право роботодавця притягнути працівника до дисциплінарної відповідальності, а також обов'язок першого відсторонити другого від роботи без збереження заробітної плати.

Крім того, визначено випадки позачергового медичного огляду за рахунок роботодавця, а саме:

1) наявність заяви працівника, що засвідчує погіршення стану його здоров'я і це пов'язано з умовами праці;

2) наявність ініціативи роботодавця, якщо стан здоров'я працівника не дає йому змоги виконувати свої трудові обов'язки.

---

[236] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Гарантією проходження медичного огляду працівником є збереження за ним роботи (посади) і середнього заробітку.

Важливо зазначити, що, згідно з положеннями ст. 9 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 р. № 2801-XII[237], тимчасова або постійна непридатність працівника за станом здоров'я до професійної або іншої діяльності, що пов'язана з підвищеною небезпекою для оточуючих, а також з виконанням певних державних функцій засвідчується результатами медичного огляду.

Основою організаційного порядку проведення медичних оглядів є наказ МОЗ України від 08.09.2025 р. № 1393 «Про організацію та проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій»[238].

Положеннями п. 2 цього акта доповнено та деталізовано законодавчий перелік робіт, зайняття яких потребує медичного огляду:

1) важкі роботи, роботи зі шкідливими чи небезпечними умовами праці (шум, вібрація, забруднене повітря робочої зони промисловими аерозолями та забруднені робочі поверхні шкідливими хімічними речовинами, іонізуюче та неіонізуюче випромінювання та інші);

2) роботи, при виконанні яких працівники підпадають під вплив канцерогенів, мутагенів та/або біологічних агентів;

3) роботи, де є потреба в професійному доборі.

Також медичному огляду підлягають працівники віком до 21 року та працівники, які мають змінний режим роботи із залученням до роботи у нічний час.

---

[237] Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

[238] Про організацію та проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій : наказ МОЗ України від 08.09.2025 р. № 1393. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1551-25#Text

У цьому нормативно-правовому акті описано всю процедуру проведення медичного огляду працівника. При цьому визначення придатності чи непридатності працівника до виконання відповідної роботи встановлюється медичною комісією з проведення ОМО, яка має керуватися такими документами, закріпленими додатками до наказу:

– Перелік загальних медичних протипоказань для працівників, зайнятих на важких роботах, роботах в умовах дії шкідливих чи небезпечних виробничих факторів, важкості та напруженості трудового процесу (додаток № 6 до Порядку);

– Перелік шкідливих чи небезпечних виробничих факторів і факторів трудового процесу, при роботі з якими обов'язковим є попередній (періодичні) медичний огляд працівників (додаток № 4 Порядку);

– Перелік робіт, для виконання яких обов'язковим є попередній (періодичні) медичний огляд працівників (додаток № 5 Порядку).

Узагальненням проведеного медичного огляду стає важливий документ, який заповнюється та видається працівнику. Це Карта працівника встановленого зразка (додаток 7 до Порядку), де заносяться результати медичного огляду, висновок про професійну придатність працівника, результати лабораторних та інструментальних досліджень, рекомендації за результатами ОМО. За місцем проходження медичного огляду копія Карти працівника зберігається у надавача послуг з проведення ОМО 45 років.

За результатами періодичних медичних оглядів працівникові разом з Карткою працівника видають довідку за формою № 025–9/о.

Протягом місяця після закінчення медичного огляду комісія з проведення ОМО оформляє заключний акт за результатами періодичного медичного огляду працівників за формою, зазначеною в додатку 8 до цього Порядку.

Водночас основним законодавчим актом, який врегульовує проведення медичних оглядів, є Закон України «Про громадське здоров'я» від 06.09.2022 р. № 2573-IX[239]. Проте положення Закону «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 06.04.2000 р. № 1645-III[240] продовжують діяти у тій частині, що не суперечить статтям Закону України «Про громадське здоров'я».

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про громадське здоров'я»[241], такі медичні огляди проходять працівники, які здійснюють діяльність, пов'язану з обслуговуванням населення, та працівники, зайняті на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, за рахунок роботодавця.

Однак посадові особи органу державного нагляду (контролю), які здійснюють контроль за дотриманням вимог санітарного законодавства у відповідній сфері, можуть вимагати проведення позачергових медичних оглядів таких осіб. Ініціювати огляд може і сам працівник, якщо він вважає, що погіршення стану його здоров'я пов'язане з умовами праці.

Дані про результати обов'язкових медичних оглядів працівників вносяться до їх електронної медичної книжки в електронній системі охорони здоров'я.

---

[239] Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

[240] Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text

[241] Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

Важливо, що роботодавець несе відповідальність за організацію та своєчасність проходження працівниками обов'язкових медичних оглядів і не має права допускати працівника до роботи без наявності необхідного медичного висновку згідно зі законодавством.

Водночас відмова від проходження профілактичного медичного огляду працівником у повному обсязі без поважних причин у визначені строки є підставою для відсторонення від роботи, а сам працівник може бути притягнутий роботодавцем до дисциплінарної відповідальності.

Положення Закону України «Про громадське здоров'я»[242] виконуються за допомогою норм підзаконних нормативно-правових актів. Зокрема, варто відзначити Правила проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб, які затверджені наказом МОЗ України від 23.07.2002 р. № 280 (Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб, від 23.07.2002 р. № 280)[243]. Також це Перелік професій,

[242] Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

[243] Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб : наказ МОЗ України від 23.07.2002 р. № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-02#Text

виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, прийнятий постановою КМУ від 23.05.2001 р. № 559 «Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок»[244].

Ще одним напрямком проведення профілактичних медичних оглядів є подолання туберкульозу, про що йдеться у ст. 9 Закону України «Про подолання туберкульозу в Україні» від 14.07.2023 р. № 3269-IX[245]. На виконання норм цього Закону прийнято Порядок організації виявлення та діагностики туберкульозу та латентної туберкульозної інфекції, який затверджений наказом МОЗ України від 16.02.2022 р. № 302[246].

Окремими відомчими актами встановлено особливості проведення медичних оглядів у правоохоронній сфері.

Наприклад, наказом МВС України «Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попереднього і періодичних медичних оглядів (диспансеризації) у закладах охорони

---

[244] Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок : постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2001 р. № 559. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF#Text

[245] Про подолання туберкульозу в Україні : Закон України від 14.07.2023 р. № 3269-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3269-20#Text

[246] Про затвердження Порядку організації виявлення та діагностики туберкульозу та латентної туберкульозної інфекції : наказ МОЗ України від 16.02.2022 р. № 302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0366-22#Text

здоров'я МВС» від 01.11.2016 р. № 1146[247] визначено організацію проведення медичних оглядів попередніх (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) працівників, зайнятих на важких роботах, роботах зі шкідливими та небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі та щорічному обов'язковому медичному огляді осіб віком до 21 року, військовослужбовців Національної гвардії України. Водночас окремо діє Порядок проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими, який затверджений наказом МВС України від 09.09.2024 р. № 617[248].

Особливості проведення медичних оглядів державних службовців визначені спільним наказом МОЗ України, Головдержслужби України, Державного управління справами від 18.02.2003 р. № 75/24/1 «Про проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців»[249]. Зокрема, існують особливості щодо порядку організації медичного огляду керівником органу. Він має скласти у двох примірниках поіменний список державних службовців, які підлягають медичному огляду. Один примірник списку направляється в заклад охорони здоров'я, другий залишається

[247] Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попереднього і періодичних медичних оглядів (диспансеризації) у закладах охорони здоров'я МВС : наказ МВС України від 01.11.2016 р. № 1146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1543-16#Text

[248] Про затвердження Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими : наказ МВС України від 10.12.2015 р. № 1561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1663-15#Text

[249] Про проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців : наказ МОЗ України, Головдержслужби України, Державного управління справами від 18.02.2003 р. № 75/24/1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-03#Text

в органі (у відповідального за організацію медичного огляду). Також керівник органу повинен видати наказ про проведення медичного огляду в термін, погоджений з керівником закладу охорони здоров'я, і призначити відповідальних за організацію медичного огляду. План-графік проведення медичного огляду є підставою для направлення державних службовців на медичний огляд у заклад охорони здоров'я. Також керівник органу здійснює контроль за його дотриманням і організовує на прохання державного службовця позачерговий (достроковий) медичний огляд державного службовця у зв'язку з перенесеним захворюванням.

5.3. Правове регулювання фінансування заходів з охорони праці

Відповідно до ст. 4 Закону України «Про охорону праці»[250], одним із принципів державної політики у сфері охорони праці є використання економічних методів управління охороною праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці, залучення добровільних внесків та інших надходжень на ці цілі, отримання яких не суперечить законодавству.

У ст. 19 цього акта передбачено, що охорону праці фінансує роботодавець.

Важливо, у державному і місцевих бюджетах, поряд з іншими джерелами фінансування, які визначені законодавством, передбачаються кошти, щоб:

– профінансувати профілактичні заходи з охорони праці;

– виконати загальнодержавну, галузеві та регіональні програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та вироб-

[250] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

ничого середовища, інші державні програми, спрямовані на запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням.

Передбачено, що витрати на охорону праці становлять не менше 0,5 відсотка від фонду оплати праці за попередній рік для підприємств, незалежно від форми власності, або фізичних осіб, які відповідно до законодавства використовують найману працю.

Для правоохоронних органів, оскільки вони утримуються за рахунок бюджету, розмір витрат на охорону праці встановлює колективний договір з урахуванням фінансових можливостей підприємства, установи, організації.

Суми витрат з охорони праці, що належать до валових витрат юридичної чи фізичної особи, яка відповідно до законодавства використовує найману працю, визначаються згідно з переліком заходів та засобів з охорони праці, що затверджується Кабінетом Міністрів України[251].

Також це питання вирішується на рівні галузевих (міжгалузевих) угод.

Наприклад, Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024–2026 роки від 28.02.2024 р.[252] у п. 5.1.1 передбачає забезпечення фінансування витрат на проведення заходів з поліпшення умов і охорони праці

[251] Про затвердження переліку заходів та засобів з охорони праці : постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-2003-%D0%BF#Text

[252] Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024-2026 роки від 28.02.2024 р. URL: https://me.gov.ua/view/3f42169a-45ac-4255-bbc6-151970080be4

працівників у розмірах, визначених статтею 19 Закону України «Про охорону праці»[253], не менше 0,5% від фонду оплати праці за попередній рік, а для органів Держприкордонслужби, що утримуються за рахунок державного бюджету, розмір витрат на охорону праці встановлюється в колективних договорах (угодах) з урахуванням фінансових можливостей відповідних органів Держприкордонслужби.

У контексті фінансування заходів з охорони праці у сфері правоохоронної діяльності розглянемо Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05.2024 р.[254]. Наприклад, у п. 6.12 передбачено, що відраховування коштів до фонду охорони праці організації здійснюється у розмірі не менше 0,2 відсотка від фонду оплати праці згідно зі ст. 19 Закону України «Про охорону праці» та використання коштів фонду на виконання комплексних заходів, що забезпечують досягнення встановлених нормативів з охорони праці.

---

[253] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[254] Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05.2024 р. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/kolektivnij-dogovir-mizh-kerivnictvom-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-profspilkoyu-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-vid-imeni-trudovogo-kolektivu-na-2024-2027-roki

Питання для самоконтролю

1. На Вашу думку, які ризики найбільш притаманні праці у межах правоохоронного органу? Чи відображені вони в національному законодавстві?

2. Чому законодавство України передбачає декілька порядків розслідування нещасних випадків та професійних захворювань?

3. Чи підлягає розслідуванню нещасний випадок, якщо робота працівника має роз'їзний характер?

4. Які органи державної влади та місцевого самоврядування залучаються до проведення розслідування нещасного випадку на виробництві?

5. Які заходи запобігання повторним нещасним випадкам у роботодавця передбачені чинним законодавством?

6. Які права має працівник у процесі розслідування нещасного випадку чи професійного захворювання? А які після його завершення?

Розділ 6

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИРОБНИЧОГО ТРАВМАТИЗМУ ТА ПРОФЕСІЙНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

6.1. Поняття та види виробничого травматизму.
6.2. Загальний порядок розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння).
6.3. Порядок розслідування хронічних професійних захворювань (отруєнь).
6.4. Правове регулювання розслідування аварії.
6.5. Правові заходи запобігання виробничому травматизму та професійним захворюванням.

6.1. Поняття та види виробничого травматизму

На сьогодні в законодавстві України немає окремої норми, де прямо наведено визначення саме терміна «виробничий травматизм», але є законодавчі дефініції тісно пов'язаних понять – особливо «нещасного випадку на виробництві», яке є ключовою складовою виробничого травматизму.

Хоч Закон України «Про охорону праці»[255] не надає прямого визначення терміна «виробничий травматизм», він закріплює обов'язок роботодавця розслідувати та обліковувати нещасні випадки, професійні захворювання та аварії на виробництві у порядку, визначеному Кабміном[256]. Тобто

[255] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[256] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

виробничий травматизм законодавчо розглядається через призму нещасних випадків на виробництві, їх розслідування та адміністративно-правового регулювання.

Правові основи розслідування та ведення обліку нещасного випадку, професійного захворювання або аварії визначені положеннями ст. 22 Закону України «Про охорону праці»[257]. Це важлива частина локального управління охороною праці, і на роботодавця покладається ряд обов'язків. Серед них – організація розслідування та обліку нещасного випадку, професійного захворювання або аварії у роботодавця; складення акта за встановленою формою та зобов'язання видати його потерпілому чи іншій зацікавленій особі 1 примірник такого акта не пізніше ніж протягом 3 днів з моменту завершення розслідування.

Також передбачено у цій статті важливу гарантію для потерпілого, яка полягає у тому, що посадова особа органу державного нагляду за охороною праці вирішує це питання і приймає рішення, якщо:

– роботодавець відмовляється складати акт;
– або потерпілий не згодний зі змістом такого акта.

Таке рішення посадової особи органу державного нагляду за охороною праці є обов'язковим для роботодавця.

Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, який затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337[258], умовно поділяє процедуру розслідування на декілька таких етапів:

1) організація розслідування;

2) процедура проведення (та оформлення акта розслідування);

---

[257] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text.

[258] Там само.

3) заходи щодо запобігання виникненню, контроль, облік і звітність;

4) особливі вимоги розслідування у період дії правового режиму воєнного (надзвичайного) стану в Україні або окремих її місцевостях.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV[259] містить визначення нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання.

Цей Закон гарантує працівникам правоохоронних органів можливість отримати страхові виплати і соціальні послуги у випадку настання нещасного випадку та професійного захворювання. В цілому тут йдеться про відшкодування шкоди, заподіяної працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі смерті працівника.

Також потрібно взяти до уваги спеціальні закони, що регулюють діяльність відповідного правоохоронного органу і встановлюють особливе соціальне забезпечення для тих працівників правоохоронних органів, на яких за ст. 17 Конституції України[260] покладається безпека держави. Зокрема, йдеться про механізм реалізації та застосування норм законодавства щодо виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності особам рядового і начальницького складу правоохоронного органу з визначенням порядку та умов її виплати.

Наприклад, у ст. 97 Закону України «Про Національну поліцію»[261] передбачено одноразову грошову допомогу в разі

---

[259] Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20250101#Text

[260] Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

[261] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського. На виконання цього Закону прийнято Постанову Кабінету Міністрів України, якою затверджено Порядок призначення і виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського від 4 червня 2024 року № 646[262].

Також у ст. 9 Закону України «Про охорону праці»[263] передбачено, що колективний чи трудовий договір може бути підставою для здійснення роботодавцем за рахунок власних коштів додаткові виплати потерпілим та членам їх сімей.

У випадку втрати працівником працездатності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням за ним має бути збережено як місце роботи (посада), так і середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або до встановлення стійкої втрати професійної працездатності.

Якщо потерпілий вже не може виконувати попередню роботу, то проводяться його навчання і перекваліфікація, а також працевлаштування відповідно до медичних рекомендацій.

Час перебування на інвалідності у зв'язку з нещасним випадком на виробництві або професійним захворюванням має бути зарахований до стажу роботи для призначення пенсії за віком, а також до стажу роботи зі шкідливими умовами, який дає право на призначення пенсії на пільгових умовах і в пільгових розмірах у порядку, встановленому законом.

---

[262] Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2024 р. № 646. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2024-%D0%BF#Text

[263] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Отже, відповідно до ч. 5 ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»[264], нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю або настала смерть.

Натомість професійне захворювання – це захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності за страхованого та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих речовин і певних видів робіт та інших факторів, пов'язаних з роботою (ч. 7, ст. 1 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»)[265].

Тимчасом визначення аварії містить Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI [266], де у ст. 2 передбачено, що аварія є небезпечною подією техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

---

[264] Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20250101#Text

[265] Там само.

[266] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Процедурні питання змісту та порядку встановлення виробничого травматизму вирішуються у Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[267]. Цей порядок застосовується до всіх роботодавців, які використовують найману працю на основі трудового договору і (або) є державними службовцями, у тому числі тих, які працюють у правоохоронних органах.

Зі змісту п. 2 цього Порядку можна зробити висновок, що така процедура розслідування не застосовується у осіб, які перебувають у правоохоронних органах на підставі контракту, що встановлює їхні відносини з державою.

До цих осіб належать такі:

1) військовослужбовці Служби зовнішньої розвідки, Управління державної охорони, Служби безпеки України, Держспецзв'язку, Держспецтрансслужби.

Наприклад, у Службі безпеки України щодо військовослужбовців застосовується Порядок розслідування і ведення обліку нещасних випадків, що сталися з військовослужбовцями Служби безпеки України, який затверджений наказом Служби безпеки України від 22.11.2021 р. № 392[268].

Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків із військовослужбовцями, професійних захворювань, отриманих ними під час проходження військової служби, у тому числі під час виконання ними обов'язків військової

---

[267] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[268] Про затвердження Порядку розслідування і ведення обліку нещасних випадків, що сталися із військовослужбовцями Служби безпеки України : наказ Служби безпеки України від 22.11.2021 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-22#Text

служби, та аварій, що сталися у структурних підрозділах Служби зовнішньої розвідки України, регулюється Інструкцією про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій у Службі зовнішньої розвідки України, яка затверджена Службою зовнішньої розвідки від 16.06.2010 р. № 129[269].

В Управлінні державної охорони особливий порядок передбачений для розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з військовослужбовцями Управління державної охорони України, їх смерті (загибелі), під час виконання обов'язків військової служби[270].

Окремий порядок передбачений також для розслідування нещасних випадків з військовослужбовцями у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України[271];

2) особи рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ, поліцейських[272], військовослужбовців Національної гвардії.

---

[269] Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій у Службі зовнішньої розвідки України : наказ Служби зовнішньої розвідки від 16.06.2010 р. № 129. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-10

[270] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків в Управлінні державної охорони України : наказ Управління державної охорони від 04.11.2021 р. № 885. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1710-21#Text

[271] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України : наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 21.12.2020 р. № 824. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-21#Text

[272] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими : наказ МВС України від 05.10.2020 р. № 705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1139-20/ed20201005#Text

Для усіх інших працівників структури МВС України діє Порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України[273];

3) особи рядового та начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби[274];

4) особи рядового та начальницького складу органів і підрозділів цивільного захисту ДСНС[275];

5) військовослужбовці Адміністрації Держприкордонслужби та її регіональних управлінь, Морської охорони, органів охорони державного кордону, розвідувального органу Адміністрації Держприкордонслужби, закладів освіти, науково-дослідних установ та органів забезпечення Держприкордонслужби у період проходження ними військової служби[276];

6) особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, порядок проведення розслідування та

---

[273] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України : наказ МВС України від 27.12.2002 р. № 1346. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0083-03#Text

[274] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків і аварій, що сталися в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 06.08.2012 р. № 1166/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-12#Text

[275] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту : наказ МВС України від 12.03.2024 р. № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-24#Text

[276] Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків у Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 22.03.2016 р. № 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-16#Text

ведення обліку нещасних випадків щодо яких установлюється Директором Державного бюро розслідувань[277];

7) особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро, порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків щодо яких встановлюється Директором Національного антикорупційного бюро[278].

Розслідування нещасних випадків та професійних захворювань таких працівників здійснюється у порядку, визначеному відповідними міністерствами та іншими державними органами, в управлінні яких перебувають військові частини, установи, організації та підрозділи, де проходять службу такі особи.

Узагальнюючи правові положення щодо порядку розслідування нещасних випадків та професійних захворювань, можна дійти висновку, що на підзаконному рівні деталізовано випадки, які вважаються ушкодженням здоров'я, що сталося під час здійснення трудових обов'язків або у дорозі (на транспортному засобі підприємства чи за дорученням роботодавця), – це поранення, травма, у тому числі внаслідок тілесних ушкоджень, гострого професійного захворювання (отруєння) та інших отруєнь, сонячний або тепловий удар, опік, обмороження, а також у випадку зникнення, утоплення, ураження електричним струмом, блискавкою та іонізуючим випромінюванням, інші ушкодження внаслідок аварії, пожежі, стихійного лиха (землетрусу, зсуву, повені, урагану тощо),

---

[277] Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, затвердженого наказом ДБР, від 20.04.2023 р. № 221.

[278] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків і професійних захворювань, що сталися з особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28140/nakaz-3.pdf

контакту з представниками тваринного та рослинного світу. Цей перелік не є вичерпним.

Важливо, що сам факт ушкодженням здоров'я, що сталося під час здійснення трудових обов'язків або у дорозі, не вважається нещасним випадком, якщо він не призводить до втрати працездатності працівником чи переведення його на легшу роботу хоч на 1 робочий день.

Водночас професійне захворювання (отруєння) поділяють на 2 види:

– хронічне;

– гостре.

Відмінність між ними полягає у частоті впливу на працівника шкідливих виробничих факторів. Однократний (упродовж не більш як 1 робочої зміни) вплив шкідливих факторів фізичного, біологічного та хімічного характеру (у тому числі інфекційні, паразитарні, алергійні захворювання), які спричинили захворювання (або смерть), вважається гострим професійним захворюванням (отруєнням). Натомість хронічне характеризує винятковий або переважний вплив на працівника шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, пов'язаних з роботою, що спричинило його захворювання під час здійснення ним професійної діяльності.

Перелік професійних захворювань затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 8.11.2000 р. № 1662[279].

Відповідно до змісту положень ч.ч. 5–6 ст. 30 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»[280], Пенсійний фонд України в окремих випадках

[279] Про затвердження Інструкції про застосування переліку професійних захворювань : наказ МОЗ України, Мінпраці України, НАМН України від 29.12.2000 р. № 374/68/338. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-01

[280] Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14/ed20250101#Text

може визнати окреме захворювання професійним з тих причин, що медична наука має нові відомості, які дають підстави вважати це захворювання професійним.

Порядок прийняття рішення про визнання страховим випадком захворювання, не внесеного до переліку професійних захворювань, встановлюється постановою Пенсійного фонду України за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

Перелік обставин, які прирівнюються до нещасного випадку (професійного захворювання (отруєння / аварії) на виробництві, визначений Додатком № 10 до Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[281].

Додаток № 9 до цього акта містить класифікатор видів подій, причин, обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів, що призвели до настання нещасного випадку, гострого професійного захворювання (отруєння), аварії. Зокрема, кожна подія має свій код, наприклад, під кодом 6.1 є дія підвищених температур (крім пожежі).

Відповідно до цього класифікатора, аналогічній класифікації підлягають причини нещасного випадку, гострого професійного захворювання (отруєння), аварії, які можна поділити на такі види:

1) технічні;
2) організаційні;
3) психофізіологічні;
4) техногенні, природні, екологічні та соціальні;
5) інші причини.

---

[281] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

Аналіз відомчих актів, що регулюють проведення розслідування нещасних випадків, професійних захворювань та аварій у відповідному правоохоронному органі і поширюються на певне коло працівників, свідчить про те, що в цілому усі вони подібні і відповідають загальному порядку, врегульованому Порядком розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[282].

Умовно можна виділити такі види порядку розслідування:

1) загальне розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) (тривалість – 5 робочих днів);

2) спеціальне розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) (протягом 15 робочих днів);

3) розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння) (протягом 10 робочих днів);

4) розслідування аварії (протягом 20 робочих днів).

Важливо, що у разі потреби строки розслідування можуть бути продовженими у випадку та порядку, який визначений Порядком розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві.

Спеціальному розслідуванню підлягають страхові випадки, перелік яких є вичерпний і визначений у п. 10 цього акта. Це стосується групових нещасних випадків; випадків смерті працівників під час виконання ними трудових (посадових) обов'язків; нещасних випадків із смертельними наслідками; гострих професійних захворювань (отруєнь), що призвели до тяжких чи смертельних наслідків, нещасних випадків, що

[282] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого; випадків зникнення працівника під час виконання трудових (посадових) обов'язків тощо.

Проте тільки висновок про ступінь тяжкості травми на основі даних Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженого наказом МОЗ[283], дає можливість віднести нещасний випадок до таких, що спричинили тяжкі наслідки, у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого.

Важливо також додати, що коли потерпілий втратив працездатність не одразу або роботодавця не було своєчасно повідомлено про настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), то все одно проводиться розслідування. Адже строк давності для його проведення становить 3 роки, що обчислюється з дня настання. Єдиним винятком є проведення розслідування без прив'язки до строку у разі наявності рішення суду, яким встановлено факт нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння).

6.2. Загальний порядок розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння)

Кожний нещасний випадок, що підпадає під розслідування, підлягає поетапній процедурі, а саме:

1) виявлення нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння);

2) розслідування комісією та документальне оформлення результатів розслідування.

---

[283] Про затвердження Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості : наказ МОЗ України від 04.07.2007 р. № 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-07#Text

Першим етапом є виявлення нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння). Зі змісту положень Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[284] можна змоделювати 2 правові ситуації:

а) потерпілий чи інша особа, яка стала очевидцем нещасного випадку (інший працівник або інший свідок), повідомляє безпосереднього керівника робіт та службу охорони праці правоохоронного органу або іншу уповноважену особу.

Важливо, що очевидці події мають вжити усіх можливих заходів, які необхідні для надання допомоги потерпілому.

Однак тільки безпосередній керівник робіт або інша уповноважена особа правоохоронного органу має здійснити такі першочергові дії:

1) термінова організація надання першої домедичної допомоги потерпілому та забезпечення у разі необхідності направлення його до закладу охорони здоров'я;

2) негайне повідомлення роботодавця про настання нещасного випадку;

3) до прибуття комісії з розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) забезпечити збереження обстановки на робочому місці, машин, механізмів, обладнання, устаткування у такому стані, в якому вони були на момент нещасного випадку.

Винятками є загроза життю та здоров'ю інших працівників і спричинення більш тяжких наслідків або порушення виробничих процесів.

---

[284] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

Також зазначимо, що безпосередній керівник робіт – це спеціаліст, фахівець відповідної кваліфікації, який дає завдання працівникові щодо виконання робіт, здійснює особистий контроль за ходом їх виконання і дотриманням заходів безпеки на робочих місцях (п. 3 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[285]);

б) або вже після настання нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) потерпілий звертається до закладу охорони здоров'я самостійно.

Однак тільки заклад охорони здоров'я має здійснити такі першочергові дії:

1) направлення екстреного повідомлення про звернення потерпілого з посиланням на нещасний випадок / гостре професійне захворювання (отруєння) встановленої форми (додаток 2 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[286]).

Адресатами екстреного повідомлення є такі суб'єкти:

– підприємство (установа, організація), де працює потерпілий або на якому він виконував роботу;

– територіальний орган Держпраці за місцем настання нещасного випадку;

– територіальний орган Пенсійного фонду України за місцем настання нещасного випадку.

Форми екстреного повідомлення:

– невідкладна електронна (факс, телефонограма, електронна пошта);

– протягом доби – паперова;

---

[285] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[286] Там само.

2) проведення необхідних досліджень для визначення наявності в організмі потерпілого алкоголю (наркотичних засобів чи токсичних або отруйних речовин) і визначення ступеня його сп'яніння.

Такий стан потерпілого підтверджується відповідним висновком або витягом з протоколу (з окремим позначенням у разі відмови потерпілого визначити ступінь сп'яніння); довідкою із зазначенням діагнозу та його коду згідно з Міжнародною статистичною класифікацією хвороб і споріднених проблем охорони здоров'я (МКХ-10) та висновком про ступінь тяжкості травми згідно з Класифікатором розподілу травм за ступенем тяжкості, затвердженим МОЗ, закладу охорони здоров'я[287].

У разі запиту від роботодавця та/або голови комісії з розслідування нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) заклад охорони здоров'я без оплатно має надати протягом 1 доби їм ці документи з моменту одержання запиту.

Зі змісту п. 8 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[288] можна зробити висновок про обов'язкові дії роботодавця у випадку одержання інформації про настання нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння), якими є:

1) направлення повідомлення про нещасний випадок / гостре професійне захворювання (отруєння) встановленої

[287] Про затвердження Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості : наказ МОЗ України від 04.07.2007 р. № 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-07#Text

[288] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

форми (додаток 2 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві), яке надається за місцем настання нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння) (у випадку настання нещасного випадку внаслідок події (аварії, катастрофи тощо) під час руху транспортних засобів усіх видів – за місцем реєстрації підприємства (установи, організації)).

Цю дію роботодавець вчиняє після того, як отримав інформацію про настання нещасного випадку чи гострого професійного захворювання (отруєння). Законодавство не визначає вичерпного переліку таких суб'єктів, але ним є безпосередній керівник робіт, заклад охорони здоров'я з його повідомленням, сам потерпілий із заявою, член його сім'ї чи уповноважена ним особа.

Суб'єктами одержання такого повідомлення є:

– територіальний орган Держпраці;

– територіальний орган Пенсійного фонду України;

– керівник підприємства (установи, організації), на території якого сталися нещасний випадок нещасного випадку чи гостре професійне захворювання (отруєння), якщо потерпілий є працівником іншого підприємства (установи, організації);

– керівник первинної організації профспілки незалежно від членства потерпілого в профспілці (у разі наявності на підприємстві (в установі, організації) кількох профспілок – керівник профспілки, членом якої є потерпілий), а у разі відсутності профспілки – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці;

– уповноважений орган чи наглядова рада підприємства (у разі її утворення);

– орган ДСНС у разі, коли нещасний випадок чи гостре професійне захворювання (отруєння) сталося внаслідок пожежі.

Формами повідомлення є:

– невідкладна електронна (факс, телефонограма, електронна пошта);

– і протягом доби – паперова;

2) видання наказу про створення комісії з розслідування нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь) не пізніше наступного робочого дня. Все залежить від того, коли надійшла інформація до роботодавця про нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння). Важливо, і хто надав таку інформацію. Ним є тільки безпосередній керівник робіт, заклад охорони здоров'я з офіційним повідомленням, потерпілий із заявою чи уповноважена ним особа (п. 12 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[289]). Водночас у п. 8 перелік таких суб'єктів завершується словом «тощо».

Комісія з розслідування нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь) є колективним суб'єктом, яка організовує свою роботу шляхом проведення засідань. Засідання є чинним тільки тоді, коли присутня більшість від складу. Участь голови комісії є обов'язковою.

Склад комісії є нормативно визначений. Також встановлена заборона для безпосереднього керівника потерпілого бути членом комісії. Потерпілий та члени його сім'ї теж не можуть бути у складі комісії. Відтак склад комісії представлений:

– керівником (спеціалістом) служби охорони праці або посадова особа, на яку роботодавцем покладено виконання функцій з охорони праці (голова комісії);

---

[289] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

– представником територіального органу Пенсійного фонду України;

– представником первинної організації профспілки (у разі її відсутності – уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці);

– лікарем з гігієни праці територіального органу Держпраці (у разі настання гострого професійного захворювання (отруєння));

– іншим представником підприємства (установи, організації), посадовими особами органів Держпродспоживслужби, ДСНС (у разі потреби та за відповідним погодженням).

Особливості проведення спеціального розслідування та різноманітні винятки з установлених вимог проведення розслідування визначаються положеннями п.п. 14–29 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[290].

Строки проведення загального розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання передбачають:

1) 5 робочих днів з дня утворення комісії;

2) невизначений термін, що залежить від дати отримання відповідних висновків, матеріалів, відповідей, пояснень тощо.

Продовження терміну розслідування може здійснювати роботодавець за письмовим погодженням з територіальним органом Держпраці.

Причини продовження терміну розслідування зумовлені встановленням обставин і причин настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання і якщо

[290] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

для цього потрібно провести різні лабораторні дослідження, експертизу, випробування.

У п. 32 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[291] визначено права потерпілого та членів його сім'ї. Зокрема, встановлено такі фактично процесуальні гарантії:

– право на одержання від голови комісії інформації про хід проведення розслідування;

– право на ознайомлення з матеріалами розслідування та отримання витягу та копії з них;

– право на подання документів щодо нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

– право на надання відповідних пояснень;

– право на надання відповідної інформації, документів та висновків або сприяння їх отриманню від відповідних органів, установ і закладів тощо.

Комісія має провести розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), що включає такі дії:

1) проведення засідання комісії.

Таке засідання має важливі завдання, зокрема щодо розгляду інформації про нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння), розподіл функції між членами комісії, проведення зустрічі з потерпілим (членами його сім'ї чи уповноваженою ними особою) та складення протоколу засідання комісії встановленої форми (додаток 4 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві);

---

[291] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

2) фактично здійснення слідчих дій, що полягає в:

– обстеженні місця, де це сталося і відповідно після цього має скласти відповідний протокол (додаток 5 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві);

– розробленні ескізу місця, де стався нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння), аварія встановленої форми (додаток 6 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві);

– проведенні фотографування місця настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), аварії (у разі потреби та можливості);

– одержанні письмових пояснень від роботодавця та його представників, посадових осіб, працівників підприємства (установи, організації), потерпілого (якщо це можливо) з використанням додатку 7 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві;

– опитуванні осіб – свідків нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) та осіб, причетних до них, згідно з додатком 8 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві;

– вивченні наявних на підприємстві документів та матеріалів щодо нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

– надісланні запитів до відповідних закладів охорони здоров'я для отримання медичних висновків щодо зв'язку нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) з впливом на потерпілого небезпечних (шкідливих) виробничих факторів та/або факторів важкості та напруженості трудового процесу (у разі потреби);

– визначенні виду події, що спричинила нещасний випадок та/або гостре професійне захворювання (отруєння), їх причин та обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів, експлуатація яких призвела до настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), відповідно до Класифікатора видів подій, причин, обладнання, устаткування, машин, механізмів, транспортних засобів, що призвели до настання нещасного випадку, гострого професійного захворювання (отруєння), аварії, згідно з додатком 9 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[292];

3) визначення ряду законодавчих показників та прийняття рішення, а саме щодо:

– відповідності вимогам законодавства про охорону праці умов праці та її безпеки;

– необхідності проведення лабораторних досліджень, випробувань, технічних розрахунків, експертизи тощо для встановлення причин настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

– з'ясування обставин та причин настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння);

– наявності чи відсутності зв'язку нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) з виробництвом;

– установлення тих осіб, які допустили порушення вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

– розроблення плану заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам та/або гострим професійним

[292] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

захворюванням (отруєнням), у тому числі пропозиції щодо внесення змін до нормативно-правових актів з охорони праці;

4) вчинення низки процесуальних дій, спрямованих на належне документальне оформлення результатів розслідування, а саме:

– складення актів за формою Н-1 у кількості, визначеній рішенням комісії;

– складення тимчасових актів за формою Н-1 у разі їх складення.

Форма акта є встановлена і визначена додатком 11 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві;

– розгляд і підписання примірників актів за формою Н-1 (тимчасових актів за формою Н-1 у разі їх складення).

Важливо, що якщо є члени комісії, які не згодні з рішенням комісії у затвердженні розділів 5, 7, 8 такого акта, то невід'ємною частиною цих актів є окрема письмова думка з обґрунтуванням пропозиції до змісту розділів 5, 7, 8 акта. Такі акти підписуються з відміткою про наявність окремої думки;

– додатково складення картки обліку професійного захворювання (отруєння) за формою П-5 згідно з додатком 22 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві, але тільки у випадку виявлення гострого професійного захворювання (отруєння), пов'язаного з виробництвом;

– передача на розгляд та затвердження матеріалів розслідування (перелік документів згідно зі ст. 49 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві) та примірників таких актів керівнику підприємства (установи, організації) не пізніше наступного робочого дня, що обчислюється з дня підписання актів за формою Н-1. У свою чергу, роботодавець протягом двох робочих днів після складення актів за формою

Н-1 розглядає матеріали розслідування та відповідні документи та приймає рішення про їх затвердження. Після цього на роботодавця покладена організація друку, тиражування та формування, прошиття та нумерація необхідної кількості копій матеріалів розслідування разом з актами за формою Н-1 протягом 5 робочих днів після затвердження актів за формою Н-1;

– дотримання вимог законодавства про інформацію щодо захисту персональних даних потерпілих та інших осіб, які зібрані в межах повноважень комісії під час проведення розслідування та задокументовані в акті за формою Н-1.

Рішення щодо визнання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) пов'язаними чи не пов'язаними з виробництвом приймається комісією на засіданні шляхом голосування простою більшістю голосів. У разі рівної кількості голосів членів комісії (спеціальної комісії) голос голови комісії (спеціальної комісії) є вирішальним (п. 34 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві).

Важливим є обов'язок роботодавця, який спрямований на недопущення повторного нещасного випадку чи професійного захворювання (отруєння).

Так, він повинен видати наказ про вжиття запропонованих комісією заходів до запобігання виникненню подібних нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь) у визначені в акті за формою Н-1 строки протягом двох робочих днів після затвердження актів за формою Н-1. Такий документ потрібно надіслати органам та установам, представники яких брали участь у розслідуванні, а також у подальшому в письмовій формі інформувати їх про стан вжиття заходів.

Одним із завершальних, але дуже важливих кроків роботодавця є донесення інформації про проведене розслідування відповідним суб'єктам. Таку правову дію він повинен виконати

упродовж 3 робочих днів після формування матеріалів розслідування.

Адресатами є:

– територіальний орган Держпраці за місцем настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), а у разі події (аварії, катастрофи тощо) під час руху транспортних засобів усіх видів – за місцем реєстрації підприємства (установи, організації);

– лікар-профпатолог за місцезнаходженням підприємства (установи, організації), їх об'єктів, на яких сталося гостре професійне захворювання (отруєння);

– територіальний орган Пенсійного фонду України за місцем реєстрації підприємства (установи, організації);

– орган поліції (у разі настання нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), що призвели до тяжких (у тому числі з можливою інвалідністю потерпілого) чи смертельних наслідків, смерті працівника під час виконання ним трудових (посадових) обов'язків);

– інші підприємства (установи, організації), представники яких брали участь у проведенні розслідування (у разі необхідності).

Потерпілий та члени його сім'ї чи уповноважена ними особа отримує від роботодавця акт за формою Н-1 разом з документами, зазначеними у пункті 12 приміток до додатка 11 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві), такими як:

– рішення (постанова, ухвала) суду про встановлення факту нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), аварії на виробництві або про проведення повторного розслідування чи постанова органу досудового розслідування про проведення розслідування;

– окрема думка члена комісії (у разі незгоди із висновком акта).

Організація спеціального розслідування факту нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння) здійснюється за аналогічними правилами Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві з врахуванням спеціальних вимог.

6.3. Порядок розслідування хронічних професійних захворювань (отруєнь)

Розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння) здійснюється поетапно:

1) складення санітарно-гігієнічної характеристики умов праці для встановлення діагнозу у випадку підозри у працівника хронічного професійного захворювання (отруєння).

Мета цього документа – встановити зв'язок захворювання з умовами праці, які характеризуються наявністю шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища, важкістю та напруженістю трудового процесу, що вчиняють шкідливий вплив на здоров'я працівника.

Санітарно-гігієнічна характеристика умов праці є документом встановленої форми (додаток 16 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві), а вимоги до інформації, зазначеної у документі, встановлені додатком 12 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[293].

Відповідальність за її складення у 4 примірниках несе лікар з гігієни праці територіального органу Держпраці за

[293] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

фактичним місцезнаходженням підприємства (установи, організації), де працює хворий, у строки та порядку, який визначений положеннями п.п. 70–88 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[294].

Адресатами санітарно-гігієнічної характеристики є:

– заклад охорони здоров'я, який надіслав запит щодо її отримання;

– територіальний орган Пенсійного фонду України;

– підприємство (установа, організація), де працює (працював) працівник.

Строк використання санітарно-гігієнічної характеристики становить 5 років за умови, що не змінилися умови праці працівника за цей час. Підвердженням цього є довідка роботодавця (особи) або відповідного територіального органу Держпраці.

Територіальний орган Держпраці веде облік цих документів у журналі встановленої форми (додаток 17 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[295]);

2) встановлення спеціалізованим профпатологічним закладом охорони здоров'я зв'язку захворювання з умовами праці на основі амбулаторного та/або стаціонарного обстеження хворого.

Є певні визначені законодавством вимоги, а саме:

– віднесення захворювання до хронічного професійного здійснюється відповідно до процедури встановлення зв'язку захворювання з умовами праці згідно з цим Порядком та

[294] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[295] Там само.

переліком професійних захворювань, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 р. № 1662[296];

– перелік установ і закладів, що мають право встановлювати остаточний діагноз хронічних професійних захворювань, затверджується МОЗ і переглядається кожні 5 років.

Процес встановлення потребує наявності таких документів у хворого, як:

а) трудова книжка – щоби визначити стаж роботи в умовах впливу шкідливих виробничих факторів;

б) виписка з амбулаторної картки (форма 025/у);

в) історія хвороби за весь період спостереження;

г) направлення хворого на огляд до лікарсько-експертної комісії з медичним висновком лікаря-профпатолога;

ґ) санітарно-гігієнічна характеристика умов праці;

д) інформаційна довідка про умови праці працівника, що складається лікарями з гігієни праці територіального органу Держпраці, який здійснює нагляд за підприємством (установою, організацією), у разі підозри в нього хронічного професійного захворювання (отруєння);

е) висновок фтизіатра, нарколога та інші документи (у разі потреби);

є) акт за формою Н-1 (у разі гострого професійного захворювання (отруєння).

Процес обстеження хворого теж має умовно декілька етапів:

– проведення консультації лікарем-профпатологом області чи міста за направленням закладу охорони здоров'я;

– проведення амбулаторного та/або стаціонарного обстеження та встановлення діагнозу хронічного професійного

[296] Про затвердження переліку професійних захворювань : постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 р. № 1662. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1662-2000-%D0%BF#Text

захворювання (отруєння) спеціалізованим профпатологічним закладом охорони здоров'я за направленням лікаря-профпатолога області чи міста;

– оформлення прийнятого рішення про підтвердження або відміну раніше встановленого діагнозу хронічного професійного захворювання (отруєння) висновком лікарсько-експертної комісії.

У такому висновку обов'язково зазначаються дані про наявність (відсутність) професійного захворювання і придатність (непридатність) до роботи за професією у несприятливих (шкідливих) умовах праці.

Адресатами такого висновку є:

а) працівник, якому надсилається оригінал, а також надсилається довідка про стаціонарне обстеження у спеціалізованому профпатологічному закладі охорони здоров'я;

б) головний спеціаліст з професійної патології області або міста за місцем роботи або проживання працівника – тільки копія документа;

в) територіальний орган Пенсійного фонду України – тільки копія документа.

У випадку спірних питань остаточне рішення приймає центральна лікарсько-експертна комісія державної установи «Інститут медицини праці Національної академії медичних наук України».

Висновок лікарсько-експертної комісії про наявність (відсутність) хронічного професійного захворювання (отруєння) видається працівникові, а його копія надсилається головному спеціалістові з професійної патології області або міста за місцем роботи або проживання працівника та територіальному органу Пенсійного фонду України.

Як вже зазначалося, окремими відомчими актами щодо правоохоронних органів можуть встановлюватися відмінності у процесі розслідування. Зокрема, у структурі Служби зовнішньої розвідки України розслідування військово-лікарська комісія Медичного центру СЗРУ відповідає за встановлення діагнозу у разі підозри на профзахворювання, а спеціалізований лікувально-профілактичний заклад визначає професійний характер захворювань військовослужбовців на підставі клінічних даних та санітарно-гігієнічної характеристики умов служби[297].

Наприклад, стосовно начальницького складу Антикорупційного бюро України, то медична (військово-лікарська) комісія або лікарсько-експертна комісія повинна встановити причинний зв'язок профзахворювання з проходженням служби на основі клінічних даних і санітарно-гігієнічної характеритики умов служби, яка складається лікарем з гігієни праці та затверджується відповідним уповноваженим органом. Санітарно-гігієнічна характеристика видається на запит закладу охорони здоров'я або начальника військово-лікарської комісії[298];

3) повідомлення спеціалізованим профпатологічним лікувально-профілактичним закладом про хронічне професійне захворювання (отруєння).

---

[297] Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій у Службі зовнішньої розвідки України : наказ Служби зовнішньої розвідки від 16.06.2010 р. № 129. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-10#Text

[298] Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків і професійних захворювань, що сталися з особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України : наказ Національного антикорупційного бюро від 09.08.2023 р. № 114. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28140/nakaz-3.pdf

Повідомлення про хронічне професійне захворювання (отруєння) є документом за формою П-3 (додаток 19 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[299]).

Повідомлення є строком і діє тільки 6 місяців з моменту встановлення діагнозу хронічного професійного захворювання (отруєння).

Тому упродовж 3 робочих днів після встановлення діагнозу цей документ надсилається таким основним суб'єктам, як:

– керівник підприємства (установи, організації), шкідливі виробничі фактори на якому призвели до виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння);

– територіальний орган Держпраці, який здійснює державний нагляд (контроль) за підприємством (установою, організацією);

– територіальний орган Пенсійного фонду України за фактичним місцезнаходженням підприємства (установи, організації);

– профпатолог, який направив хворого до спеціалізованого профпатологічного закладу охорони здоров'я.

Також окремо надсилається медичний висновок лікарсько-експертної комісії про наявність (відсутність) хронічного професійного захворювання (отруєння), який є медичним документом встановленої форми 3 (додаток 19 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві) таким суб'єктам, як:

– працівник, якому видається висновок під розписку;

---

[299] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

– лікар-профпатолог, який скеровував хворого до спеціалізованого профпатологічного закладу охорони здоров'я за місцем його роботи або проживання (якщо він не працює).

Важливо, що керівник спеціалізованого профпатологічного закладу охорони здоров'я, який встановив або відмінив діагноз хронічного професійного захворювання (отруєння), несе відповідальність за несвоєчасне повідомлення про хронічне професійне захворювання (отруєння);

4) розслідування випадку хронічного професійного захворювання (отруєння) комісією з проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння) протягом 10 робочих днів з моменту її утворення (як виняток – до 1 місяця продовження терміну).

З цією метою керівник територіального органу Держпраці утворює протягом 3 робочих днів комісію з проведення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння), але тільки після отримання повідомлення за формою П-3.

Склад комісії формується з представників таких суб'єктів, як:

– територіальний органу Держпраці (голова комісії);

– заклад охорони здоров'я, що надає медичну допомогу працівникам підприємства (установи, організації), де працює хворий, або за місцем його проживання (якщо він не працює);

– роботодавець;

– первинна організація відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі, коли профспілка на підприємстві (в установі, організації) відсутня);

– вищий орган профспілки;

– територіальний орган Пенсійного фонду України за фактичним місцезнаходженням підприємства (установи, організації);

– у разі потреби інші органи.

З моменту одержання повідомлення за формою П-3 ці заклади, органи та організації протягом 1 доби мають надати територіальному органу Держпраці письмові дані про прізвище, ім'я, по батькові та посаду свого представника.

Лікарі-епідеміологи залучаються у випадку розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння) інфекційної та паразитарної етіології.

Комісія з розслідування здійснює такі правові дії:

– розроблення програми розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння);

– розподіл функції між членами комісії, розгляд питання щодо необхідності залучення до її роботи експертів;

– проведення розслідування обставин і причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння);

– складення акта розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння).

Організаційно-матеріальне забезпечення комісії покладено на роботодавця. Це стосується приміщення, транспортних засобів та засобів зв'язку, організації друку, тиражу та оформлення в необхідній кількості матеріалів розслідування, у тому числі акта розслідування хронічного професійного захворювання (отруєння).

Важливо, що роботодавець повинен подати у встановлені комісією строки ряд документів, які представлені відомостями про професійні обов'язки працівника, документами та матеріалами, що характеризують умови праці на робочому місці (дільниці, цеху); необхідними результатами експертизи, лабораторними дослідженнями для проведення оцінки умов

праці; матеріалами, що підтверджують проведення інструктажів з охорони праці, копіями документів, що підтверджують видачу працівникові засобів індивідуального захисту; приписами або іншими документами, що раніше видані територіальним органом Держпраці та стосуються даного хронічного професійного захворювання (отруєння); результатами медичних оглядів працівника (працівників), іншими матеріалами;

5) оформлення комісією акта розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння) за результатами розслідування.

Цей документ складається протягом 3 днів після закінчення розслідування у 7 примірниках за формою П-4 (додаток 21 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[300]). Він повинен містити такі дані про:

– основні умови, обставини та причини виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння);

– заходи щодо запобігання розвитку хронічного професійного захворювання (отруєння) та забезпечення нормалізації умов праці;

– встановлені особи, які не виконали відповідні вимоги законодавства.

Документ підписує голова та всі члени комісії з розслідування.

Важливо, що якщо є члени комісії, які не згодні з рішенням комісії, то невід'ємною частиною актів за формою П-4 є окрема письмова думка. Такі акти підписуються з відміткою про наявність окремої думки.

---

[300] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

Далі підписаний акт за формою П-4 має протягом доби затвердити керівник територіального органу Держпраці та завірити печаткою.

Адресатами примірників акта за формою П-4 від роботодавця є:

– територіальний орган Держпраці;

– хворий;

– територіальний орган Пенсійного фонду України;

– первинна організація відповідної профспілки або уповноважена найманими працівниками особа з питань охорони праці (у разі якщо профспілка на підприємстві (в установі, організації) відсутня);

– вищий профспілковий орган;

– лікар-профпатолог, який скерував хворого до спеціалізованого профпатологічного закладу охорони здоров'я;

– підприємство (установа, організація).

Акт за формою П-4 є документом тривалого зберігання, разом з матеріалами розслідування зберігається на підприємстві (в установі, організації), в територіальному органі Держпраці та територіальному органі Пенсійного фонду України протягом строку, визначеного типовими та галузевими переліками видів документів, затвердженими відповідно до законодавства, а в інших організаціях – не менше строку, передбаченого для вжиття визначених у ньому профілактичних заходів.

6.4. Правове регулювання розслідування аварії

Відповідно до змісту положень (ст.ст. 131–141) Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних

захворювань та аварій на виробництві[301], аварії можна умовно поділити на такі види:

1) аварія, що не має категорії і розслідується роботодавцем без залучення посадових осіб територіальних органів Держпраці;

2) аварія, для розслідування якої залучаються посадові особи територіальних органів Держпраці:

– першої категорії – віднесена до надзвичайної ситуації державного рівня;

– другої категорії – віднесена до надзвичайних ситуацій регіонального або місцевого рівня;

– без категорії, але є надзвичайною ситуацією об'єктового рівня і відповідає таким обставинам:

а) створення чи можливість створення загрози життю та здоров'ю працівників або населення;

б) руйнування або порушення роботи машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, на які необхідно отримувати відповідний дозвіл (або подавати декларацію) (Порядок видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107[302]).

Віднесення аварії до тієї чи іншої категорії здійснюється відповідно до положень Порядку класифікації надзвичайних

---

[301] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[302] Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF#Text

ситуацій за їх рівнями, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368[303].

Доцільно зазначити, що для окремих осіб у право охоронних органах в частині розслідування аварій розробляються, затверджуються та погоджуються у встановленому порядку відповідні галузеві порядки розслідування аварій.

Порядок розслідування аварії без залучення посадових осіб територіальних органів Держпраці умовно можна поділити на такі етапи[304]:

1) негайне повідомлення очевидцем про аварію безпосередньому керівникові робіт або іншій посадовій особі підприємства (установи, організації);

2) проінформування керівником робіт або іншою посадовою особою підприємства (установи, організації) роботодавця;

3) негайне введення роботодавцем у дію плану локалізації та ліквідації аварійних ситуацій та аварій (у разі наявності);

4) вчинення роботодавцем або особою, що керує виробництвом, під час зміни ряду обов'язкових дій відповідно до плану локалізації та ліквідації аварій, що потребує застосування першочергових заходів, а саме:

– врятувати потерпілих та надати їм першу домедичну допомогу;

– локалізувати аварію;

---

[303] Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями : постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2004-%D0%BF#Text

[304] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

– встановити межі небезпечної зони та обмежити доступ до неї людей;

– зберегти до прибуття комісії з розслідування аварії обстановку на місці події.

Порядок розслідування аварії зі залученням посадових осіб територіальних органів Держпраці умовно включає аналогічні дії, але й має певні особливості.

Зокрема, є коло суб'єктів, яким роботодавець повинен негайно повідомити про таку аварію. До них належать:

– територіальний орган Держпраці;

– орган управління чи наглядова рада підприємства (у разі її утворення);

– місцева держадміністрація;

– територіальний орган ДСНС;

– територіальний (відокремлений) підрозділ поліції за місцем виникнення аварії;

– відповідний профспілковий орган;

– відповідний територіальний орган Пенсійного фонду України, але тільки у разі травмування або загибелі працівників.

Суб'єкт розслідування аварії визначається залежно від того, чи сталися під час аварії нещасні випадки та/або гострі професійні захворювання (отруєння). Якщо так – це Держпраці, у тому числі за спеціальним рішенням Кабінету Міністрів України.

Якщо ні – то відповідна комісія (якщо Кабінетом Міністрів України не прийнято спеціального рішення). Вони утворюються та очолюються представниками таких органів, як:

– центральний орган виконавчої влади, до сфери управління якого належить підприємство (установа, організація), чи місцева держадміністрація (за відсутності такого органу) – у разі настання аварії першої категорії;

– орган управління чи наглядова рада підприємства (установи, організації) або місцева держадміністрація (за відсутності такого органу) – у разі настання аварії другої категорії;

– роботодавцем – у разі настання аварії, яка не відноситься до аварії першої чи другої категорії, а також якщо було порушено технологічні процеси.

Якщо аварія сталася, але нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь) не трапилось, то до складу комісій з розслідування входять представники ДСНС і Держпраці (за згодою).

У процесі розслідування комісія має певно коло повноважень щодо:

– визначення масштабу аварії;

– визначення необхідності утворення експертної комісії.

Завданням такої експертної комісії є встановлення обставин та причин аварії, факторів, що призвели до аварії, розробка плану заходів щодо запобігання виникненню подібних аварій та у разі потреби підготовка пропозиції стосовно коригування нормативної та проєктної документації;

– встановлення фактів порушення вимог законів та інших нормативно-правових актів про охорону праці;

– встановлення осіб, дії або бездіяльність яких призвели до виникнення аварії;

– розробка плану заходів із ліквідації її наслідків і запобігання подібним аваріям;

– надання інформації про відповідність встановленим вимогам нехарчової продукції, під час використання (експлуатації) якої сталася аварія або використання (експлуатація) якої могло стати причиною аварії (однією з причин).

Тривалість розслідування аварії становить 20 робочих днів, у випадку потреби цей строк може бути продовжений.

Відомчими актами стосовно правоохоронних органів можуть встановлюватися відмінності. Зокрема, у Службі зовнішньої розвідки України загальний строк розслідування становить 10 робочих днів[305].

За результатами розслідування комісія складає документ – акт за формою Н-1.

Якщо аварією заподіяні збитки, то вони мають бути визначені з врахуванням даних документа встановленої форми «Відомості про збитки, заподіяні аварією, що сталася» (додаток 23 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[306]).

Матеріали розслідування є аналогічні документам, які передбачені при розслідуванні нещасного випадку і (або) гострого професійного захворювання, відповідно до положень п. 49 Порядку розслідуванні та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[307]. Однак до них додається також доповідна записка про роботу аварійно-рятувальних служб або підрозділів Державної пожежної охорони, якщо вони залучалися до ліквідації наслідків аварії.

Підприємство (установа, організація), де сталася аварія, організовує друк, тиражування та оформлення матеріалів розслідування аварії у потрібній кількості.

---

[305] Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій у Службі зовнішньої розвідки України : наказ Служби зовнішньої розвідки від 16.06.2010 р. № 129. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-10#Text

[306] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[307] Там само.

У 5-денний строк після завершення розслідування аварії матеріали розслідування надсилаються таким суб'єктам, як:

– орган, представники яких брали участь у розслідуванні;

– територіальний орган Національної поліції, до підслідності якого віднесено досудове розслідування аварії;

– територіальний орган Держпраці.

Якщо аварія не спричинила нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), то примірник акта за формою Н-1 має зберігатися на підприємстві (в установі, організації) не менше 2 років. Конкретний строк обумовлений закінченням застосування заходів, що визначені комісією з розслідування аварії.

6.5. Правові заходи запобігання виробничому травматизму та професійним захворюванням

Важливою частиною управління у сфері праці є вжиття заходів, які б запобігали виникненню нещасних випадків, гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій у майбутньому.

За змістом ст. 23 Закону України «Про охорону праці»[308], на роботодавця покладається обов'язок надавати інформацію такого характеру:

– щодо стану охорони праці у роботодавця;

– щодо причин аварій, нещасних випадків і професійних захворювань;

– щодо вжитих заходів, які були необхідні, щоб усунути та забезпечити на підприємстві умови і безпеку праці відповідно до нормативних вимог.

[308] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

Відповідна інформація надається таким суб'єктам, як:

1) працівник;

2) особа, що уповноважена здійснювати громадський контроль за дотриманням вимог нормативно-правових актів з охорони праці;

3) Пенсійний фонд України.

Водночас працівник або його представник мають право доступу до інформації та документів з результатами атестації робочих місць, запланованими роботодавцем профілактичними заходами, результатами розслідування, обліку та аналізу нещасних випадків і професійних захворювань і звітами з цих питань, а також доступ до повідомлень, подань та приписів органів державного нагляду за охороною праці.

Натомість інформування населення України та працівника здійснюють органи державного управління охороною праці у встановленому порядку щодо:

– реалізації державної політики з охорони праці;

– виконання загальнодержавної, галузевих чи регіональних програм з цих питань;

– рівня і причин аварійності, виробничого травматизму і професійних захворювань;

– щодо виконання своїх рішень стосовно охорони життя та здоров'я працівників.

Єдина державна статистична звітність з питань охорони праці ведеться на державному рівні за встановленою формою. На сьогодні залишається діючим наказ Держстат України «Про затвердження форм державного статистичного спостереження № 1-ПВ (місячна) «Звіт із праці» та № 1-ПВ (квартальна) «Звіт із праці» від 15.04.2024 р. № 117[309].

[309] Про затвердження форм державного статистичного спостереження № 1-ПВ (місячна) «Звіт із праці» та № 1-ПВ (квартальна) «Звіт із праці» : наказ Держстату України від 15.04.2024 р. № 117. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0117832-24#Text

Контроль за здійсненням заходів щодо запобігання виробничому травматизму та професійним захворюванням, а також підготовка матеріалів розслідування покладається на Держпраці та територіальні органи Пенсійного фонду України (відповідно до їх повноважень). До них належать:

1) контроль;

2) облік і звітність;

3) заходи щодо усунення причин настання нещасних випадків, гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій.

Контроль теж може бути громадський і здійснюватися профспілками через свої виборні органи та представників, а також уповноваженими найманими працівниками особами з питань охорони праці у разі відсутності на підприємстві (в установі, організації) профспілки.

У випадку одержання роботодавцем обов'язкового до виконання припису за формою Н-9 (додаток 24 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[310]) роботодавець повинен вчинити правові дії щодо:

1) вжиття усіх заходів, які зазначені у ньому;

2) притягнення до відповідальності працівників, які допустили порушення вимог законодавства.

Роботодавець має повідомити про вжиті заходи протягом строку, який визначений у приписі територіальному Держпраці або її територіальному органу.

Важливим заходом запобігання виробничому травматизму є реєстрація факту настання нещасного випадку та/або

[310] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

гострого професійного захворювання (отруєння), аварії, що сталися на виробництві, у таких документах, як:

– журнал реєстрації осіб, що потерпіли від нещасних випадків (гострих професійних захворювань (отруєнь)) на виробництві;

– журнал реєстрації аварій.

Це є документи встановленої форми згідно з додатками 26 та 27 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[311].

Водночас облік нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань ведеться:

1) підприємствами (установами, організаціями), органами управління та наглядовими радами підприємства (у разі їх утворення) – стосовно нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій;

2) територіальними органами Пенсійного фонду України – щодо тих нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), коли представники Пенсійного фонду України брали участь у розслідуванні;

3) Держпрацею та її територіальними органами, міністерствами (іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами), місцевими держадміністраціями – щодо нещасних випадків, які підлягали спеціальному розслідуванню, та постраждалих від гострих професійних захворювань (отруєнь) та/або аварій.

Важливим у цьому контексті є зобов'язання роботодавця скласти документ встановленої форми – відомості про наслідки нещасного випадку та/або гострого професійного

[311] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

захворювання (отруєння), аварії за формою Н-2 (додаток 25 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[312]) протягом 10 робочих днів після завершення періоду тимчасової непрацездатності потерпілого.

У цьому документі зазначаються відомості про: закінчення періоду тимчасової непрацездатності потерпілого; смерть потерпілого внаслідок раптового погіршення стану здоров'я, що підтверджується висновком закладу охорони здоров'я; встановлення заключного діагнозу; смерть потерпілого внаслідок нещасного випадку, що стався раніше, що підтверджується висновком судово-медичної експертизи про наслідковий зв'язок з нещасним випадком; встановлення інвалідності потерпілому чи його смерть внаслідок одержаної ним травми.

Роботодавець повинен протягом 3 робочих днів надіслати повідомлення за формою Н-2 організаціям та особам, яким надсилались акти за формою Н-1. Воно має бути додано до матеріалів розслідування та зберігатися разом з ними відповідно до вимог Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[313].

Важливим також є державне статистичне спостереження, що здійснює Держстат за даними Держпраці та Пенсійного фонду України щодо нещасних випадків та професійних захворювань на виробництві.

Превентивним правовим заходом запобігання виробничому травматизму вважається проведення аналізу причин

---

[312] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

[313] Там само.

настання нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій. Таке дослідження здійснюється роботодавцем за підсумками кварталу, півріччя, року. За його результатами він розробляє та виконує план заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам та/або гострим професійним захворюванням (отруєнням), аваріям.

Аналогічне завдання виконується уповноваженими органами чи наглядовими радами підприємств (у разі їх утворення), міністерствами, іншими державними органами, місцевими держадміністраціями. Такий аналіз обставин і причин настання нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій здійснюється на основі актів за формою Н-1 за підсумками півріччя та року. Після цього зазначені суб'єкти мають довести його результати до відома підприємств (установ, організацій) і повинні розробляти плани заходів щодо запобігання подібним нещасним випадкам та/або гострим професійним захворюванням (отруєнням), аваріям.

Наскільки є ефективною робота з профілактики нещасних випадків та/або гострих професійних захворювань (отруєнь), аварій – перевіряється Держпраці та Пенсійним фондом України та їхніми територіальними органами, профспілками відповідно до компетенції та вживаються заходи для усунення виявлених порушень вимог Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві згідно із чинним законодавством[314].

Заходи щодо запобігання виникненню хронічних професійних захворювань (отруєнь) теж мають свої особливості.

---

[314] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

Основним на локальному рівні є видання на основі розгляду матеріалів розслідування наказу роботодавця про вжиття заходів із запобігання виникненню хронічних професійних захворювань (отруєнь) у 5-денний строк після закінчення розслідування причин виникнення хронічного професійного захворювання (отруєння).

Протягом строку, який зазначений в акті за формою П-4, роботодавець повинен письмово поінформувати про вжиття заходів до запобігання виникненню хронічних професійних захворювань (отруєнь), які запропоновані комісією з розслідування. Така інформація подається територіальному органу Держпраці, що здійснює нагляд за підприємством (установою, організацією), та територіальному органу Пенсійного фонду України.

Територіальними органами Держпраці, територіальними органами Пенсійного фонду України, профспілками або уповноваженими найманими працівниками особами з питань охорони праці, відповідно до їхніх повноважень, здійснюється контроль щодо своєчасного та об'єктивного проведення розслідування причин виникнення хронічних професійних захворювань (отруєнь), а також щодо документального оформлення вжиття заходів до усунення зазначених причин.

Випадки гострих та хронічних професійних захворювань (отруєнь) підлягають реєстрації та обліку. Цю роботу здійснює роботодавець шляхом внесення відповідних даних до журналу обліку гострих та хронічних професійних захворювань (отруєнь) (додаток 28 Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві[315]).

[315] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві :

Облік випадків хронічних професійних захворювань (отруєнь) ведеться також територіальними органами Пенсійного фонду України та територіальними органами Держпраці. Підставою надання відповідних даних є повідомлення за формою П-3 та актів за формою П-4.

У закладах охорони здоров'я теж ведеться облік, але на основі медичних висновків лікарсько-експертної комісії, а також повідомлень за формою П-3. У разі якщо у хворого виявлено декілька хронічних професійних захворювань, то він реєструється в журналі 1 раз із зазначенням усіх діагнозів.

У випадку розслідування аварій роботодавець також має певні обов'язки з огляду на результати розслідування аварії і висновки відповідної комісії, зокрема такі, як:

– аналіз причин виникнення аварії;

– розробка та затвердження плану заходів щодо запобігання виникненню подібних аварій.

Такий документ затверджується наказом роботодавця у строк, який встановлений актом спеціального розслідування нещасного випадку та/або гострого професійного захворювання (отруєння), аварії;

– притягнення до відповідальності працівників за порушення вимог законодавства про охорону праці згідно зі законодавством.

Також роботодавець повинен затвердити відповідно до вимог законодавства у сфері цивільного захисту та про охорону праці такі документи:

1) план заходів щодо запобігання виникненню аварій. Його змістом є дані про можливі аварії та інші надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, прогнозу

постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

наслідків, передбачені сили та засоби для їх ліквідації, а також строки здійснення таких заходів;

2) план локалізації та ліквідації аварій. Він складається з даних про всі можливі аварії та інші надзвичайні ситуації, дій посадових осіб і працівників підприємства (установи, організації) у разі їх виникнення, обов'язків особового складу аварійно-рятувальних служб або працівників інших підприємств (установ, організацій), які залучаються до ліквідації наслідків аварій (надзвичайних ситуацій).

Проєктні недоробки або конструктивні недоліки устаткування, що призвели до аварії, зобов'язують роботодавця вчинити такі правові дії:

– надіслати розробникові та виробникові устаткування обґрунтовані рекламації (скарги, заперечення);

– надіслати копії обґрунтованих рекламацій – органам управління підприємством (установою, організацією), у разі їх відсутності – відповідному органу місцевої держадміністрації.

Відомчими актами, що регулюють особливості розслідування виробничого травматизму, у правоохоронних органах, також встановлюються відмінні вимоги до обліку та звітності.

Наприклад, керівник підрозділу як роботодавець у структурі органів МВС України повинен скласти звітність про потерпілих на підставі актів за формою Н-1, що визначена відомчим актом, та подати її вищому органу. При цьому він несе відповідальність за їх достовірність.

На керівника підрозділу покладено обов'язок здійснювати аналіз причин нещасних випадків (у тому числі поранень) за підсумками кожного кварталу, проводити розробку і вживати заходи щодо запобігання подібним випадкам.

Повноваження щодо обліку нещасних випадків (у тому числі поранень) суб'єктів вищого рівня детально регулюються

положеннями Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України[316].

Питання для самоконтролю

1. Які види виробничого травматизму характерні для правоохоронної діяльності?

2. Які заходи здійснюються в процесі розслідування нещасного випадку в діяльності правоохоронних органів?

3. У чому полягають особливості розслідування професійного захворювання працівників правоохоронних органів?

4. Яким є порядок розслідування аварій?

5. Які документи потрібно оформити за результатами розслідування?

6. Назвіть основні заходи запобігання виникненню виробничого травматизму та професійного захворювання.

[316] Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України : наказ МВС України від 27.12.2002 р. № 1346. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0083-03#Text

Розділ 7

ЗАХОДИ БЕЗПЕКИ ПРИ ПОВОДЖЕННІ ЗІ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАСОБАМИ, ЗБРОЄЮ, ВИБУХОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ ТА З ВИКОРИСТАННЯМ СЛУЖБОВИХ СОБАК

7.1. Заходи безпеки при поводженні зі зброєю та спеціальними засобами.

7.2. Заходи безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами.

7.3. Заходи особистої безпеки при використанні службових собак.

7.1. Заходи безпеки при поводженні зі зброєю та спеціальними засобами

В Україні немає законодавчого акта, який би здійснював комплексне регулювання відносин щодо поводження зі зброєю. Тож єдиним джерелом норм вищого рівня залишаються спеціальні закони, що регулюють діяльність відповідного правоохоронного органу і визначають (щоправда, різною повнотою) вимоги особистої безпеки до осіб, які в порядку та у випадках, визначених законом, мають право застосовувати озброєння.

Наприклад, основні вимоги щодо застосування поліцейським зброї, зокрема вогнепальної, визначені положенням ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію»[317], однак заходи особистої безпеки в частині використання озброєння детально прописані в окремому відомчому акті. Право на застосування спеціальних засобів також мають працівники Державного

[317] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

бюро економічної безпеки, але тільки зі спеціальними званнями (Інструкція із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затверджена наказом Бюро економічної безпеки від 12.03.2022 р. № 56)[318]. Відповідно до положень законів України «Про Бюро економічної безпеки України»[319], «Про Національну поліцію»[320], вони уповноважені застосовувати зброю та спецзасоби, якщо склали заліки зі знання матеріальної частини зброї, порядку і правил її застосування, заходів безпеки при поводженні з нею та виконали практичні вправи зі стрільби. Правил поводження зі зброєю зобов'язані дотримуватися також особи начальницького та рядового складу Державної кримінально-виконавчої служби України (Інструкція із заходів безпеки при поводженні з озброєнням в Державній кримінально-виконавчій службі України, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 29.07.2025 р. № 2076/5)[321].

Цей акт є одним із найновіших відомчих актів, що визначає правила безпеки при поводженні зі зброєю і формулює низку понять, які використовуються в українському законодавстві, але без дефініції.

Так, зброєю є багатоцільова зброя, вогнепальна зброя, гранатомети, сигнальні пістолети, учбова (навчальна) зброя.

---

[318] Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ Бюро економічної безпеки від 12.03.2022 р. № 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-22#Text

[319] Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

[320] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[321] Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні з озброєнням в Державній кримінально-виконавчій службі України : наказ Міністерства юстиції України від 29.07.2025 р. № 2076/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1128-25#Text

Спеціальними засобами є: гумові та пластикові кийки, електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості; засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту; пристрої, гранати світлозвукової дії; пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; засоби підриву; пристрої для відстрілу патронів, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями метальними снарядами несмертельної дії; засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами.

Відповідно до п. 2.2.2 Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України (наказ Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 р. № 200)[322], озброєнням для прикордонників, які призначаються на службу з охорони державного кордону, є закріплена за ними штатна стрілецька зброя. Боєприпаси видаються із розрахунку на кожний автомат – 60 патронів, на кожний пістолет – 16 патронів і споряджаються у два магазини. Зброя має бути справною та приведеною до нормального бою.

За основу визначення базових вимог щодо поводження зі зброєю відповідними працівниками правоохоронних органів візьмемо Інструкцію із заходів безпеки при пово-

[322] Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України : наказ Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 р. № 200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text

дженні зі зброєю, яка затверджена наказом МВС України від 01.02.2016 р. № 70[323].

Йдеться про систему заходів, які спрямовані на забезпечення особистої безпеки поліцейських, запобігання загибелі, пораненням і травмуванню їх та інших осіб під час поводження з такими видами озброєння, як:

– вогнепальна зброя, ручний протитанковий і підствольний гранатомет;

– реактивна протитанкова і бойова ручна граната.

Основні правила дотримання заходів безпеки при поводженні зі зброєю:

1) безпека при стрільбі (метанні гранат) забезпечується точним виконанням вимог, що встановлені цією Інструкцією, а також правильною організацією практичних стрільб та дисциплінованістю їхніх учасників;

2) кожен поліцейський повинен знати і точно виконувати встановлені Інструкцією заходи безпеки при поводженні зі зброєю та боєприпасами.

Зі змісту п. 5 цієї Інструкції випливає, що найважливішими умовами використання зброї при виконанні службових обов'язків є:

– складення заліку зі знання матеріальної частини зброї, порядку і правил її застосування, заходів безпеки при поводженні з нею;

– виконання нормативу з вогневої підготовки та вправ зі стрільби.

Закріплення за поліцейським вогнепальної зброї вимагає від нього певних дій, як-от:

– знання і точне виконання вимог, які визначені Інструкцією;

---

[323] Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ МВС України від 01.02.2016 р. № 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text

– забезпечення зберігання зброї та підтримання її у справному та змащеному стані;

– дотримання вимог, які передбачені розділами III, IV Інструкції, з моменту отримання вогнепальної зброї та боєприпасів;

– постійне здійснення контролю за наявністю отриманої ним зброї та боєприпасів під час виконання службових обов'язків та проведення практичних стрільб і запобігання випадінню зброї або витягуванні з кобури (спеціального спорядження) іншими особами;

– забезпечення здачі зброї та боєприпасів до чергової частини органу (закладу, установи) поліції негайно після виконання службових обов'язків.

У разі неможливості своєчасного прибуття до органу (закладу, установи) поліції слід повідомити про це безпосереднього керівника і далі діяти за його наказом.

Важливою складовою особистої безпеки працівників є навчання поводження зі зброєю та перевірка в особи рівня знань із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, що покладається на керівника органу (закладу, установи) поліції.

Зокрема, існують нормативно визначені випадки, коли проводиться перевірка знань із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, а саме:

1) перед призначенням на вищу посаду, закріпленням вогнепальної зброї;

2) під час інструктажів поліцейських перед заступанням на службу, виконанням службових обов'язків з протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Проведення інструктажів з питань дотримання заходів безпеки при поводженні зі зброєю детально врегульовані розділом II Інструкції;

3) під час перевірки несення служби поліцейськими органів (закладів, установ) поліції;

4) перед проведенням практичних стрільб;

5) не рідше 2 разів на 1 рік комісією, яка призначається наказом керівника органу (закладу, установи) поліції. Належним документальним оформленням результатів перевірки знань є встановленого зразка протокол засідання комісії з перевірки рівня знань із заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю (додаток 1);

6) під час проведення підсумкової перевірки рівня службової підготовленості поліцейських за результатами навчального року, комплексних інспектувань, контрольних та цільових перевірок органу (закладу, установи) поліції.

Така перевірка відображається у внутрішній документації органу (закладу, установи) поліції.

Однак є ще один документ встановленого зразка – картка-застереження (додаток 2). Він заповнюється працівником підрозділу кадрового забезпечення органу (закладу, установи) і передається її уповноваженому працівнику чергової частини органу (закладу, установи) поліції у випадках, якщо:

1) рівень знань із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, порядку і правил її застосування і використання поліцейського є нижчим ніж «добре»;

2) рівень знань матеріальної частини зброї є нижчим ніж «задовільно»;

3) норматив з вогневої підготовки або вправи зі стрільби є не виконані.

Такий поліцейський протягом 1 тижня має пройти додаткові заняття з вогневої підготовки та повторно здати перевірку знань (скласти залік). Якщо результати будуть позитивні – то картка-застереження вилучається з чергової частини.

Категорично заборонені такі дії:

1) виймання зброї (боєприпасів) з кобури (спеціального спорядження, підсумка) без потреби;

2) тримання пальця на спусковому гачку без необхідності;

3) знімання запобіжника з положення «запобігання» у всіх випадках, не пов'язаних зі стрільбою;

4) закривання або затикання сторонніми предметами каналу ствола, що при пострілі може призвести до його роздуття чи розриву;

5) безпідставне спрямування ствола зброї у бік людей, транспорту, будинків, інших будівель та споруд.

У разі потреби зброю слід спрямувати на поверхню, яка спроможна прийняти кулю, наприклад: на землю, стовбур дерева, кулеуловлювач або вгору під кутом 45–60 градусів;

6) залишення зброї без нагляду, а також передавання її іншим особам;

7) користування без необхідності чужою зброєю та/або зброєю, навички поводження з якою відсутні;

8) проведення чищення зброї у не відведених для цього місцях, змащування її бензином та іншими легкозаймистими речовинами, а також абразивними матеріалами, допускання наявності відкритого полум'я під час її чищення;

9) при поводженні з боєприпасами допускати їх пошкодження, забруднення тощо.

Особа, яка допустила порушення заходів безпеки при поводженні зі зброєю, відповідає в установленому законодавством порядку.

Заходи безпеки при поводженні зі спеціальними засобами детально прописані в Інструкції із заходів безпеки при поводженні з озброєнням в Державній кримінально-виконавчій службі України. Основними вимогами є такі:

1) необхідно враховувати конструктивні особливості таких пристроїв, ідентично до заходів безпеки при поводженні з вогнепальною зброєю і боєприпасами;

2) однак використання таких спеціальних засобів, як гранати, які споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії типу «Терен-6», гранатами світлозвукової дії типу «Терен-7», а також гранати, які споряджені безпечними димоутворюючими препаратами, передбачає такі заборони:

а) застосування спеціальних засобів, що мають пошкодження цілісності корпуса (тріщини, вм'ятини тощо) та запобіжно-пускового пристрою;

б) тримання спеціальних засобів у руці після приведення їх в дію з відпущеним важелем;

в) перенесення спеціальних засобів не в сумках для гранат (підсумках, спеціальному спорядженні) та/або за кільце запобіжної чеки;

г) розбирання спеціальних засобів, усування несправності;

ґ) навмисне пошкодження чи використання спеціальних засобів не за призначенням;

д) торкання спеціальних засобів, що не спрацювали (не розірвалися);

е) зберігання спеціальних засобів поблизу джерел вогню та електронагрівальних пристроїв.

До застосування спеціальних засобів особи рядового і начальницького складу зобов'язані переносити їх в сумках для гранат (в спеціальному спорядженні).

У разі потрапляння хімічної речовини, якою споряджено спеціальні засоби (гранати типу «Терен-6»):

1) на тіло – спиртом чи спиртовим розчином видалити зі шкіри активну речовину або змити її водою із застосуванням мийних засобів;

2) в очі – промити їх великою кількістю води або 2% розчином питної соди ($NaHCO_3$) чи борної кислоти (H_3BO_3), а в разі сильного болю закапати сумішшю 3–4% розчину новокаїну ($C_{13}H_{20}N_2O_2$) та 1% розчину атропіну ($C_{17}H_{23}NO_3$) у співвідношенні 1:1;

3) в органи дихання – затримати дихання, вийти зі зони ураження, зробити глибокий видих. Спостерігати за фізіологічними змінами в організмі. У разі потреби звернутися по допомогу до лікаря або викликати екстрену медичну допомогу.

Після застосування спеціальних засобів проводиться огляд місцевості та приміщень з метою виявлення потерпілих, можливих вогнищ, пошкоджень об'єктів життєзабезпечення, спеціальних засобів, що не спрацювали.

7.2. Заходи безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами

Основним законодавчим актом, який врегульовує порядок поводження з вибуховими матеріалами і спрямований на охорону життя та здоров'я людини, забезпечення національної безпеки, громадського порядку та охорони довкілля, є Закон України «Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення» від 23.12.2004 р. № 2288-IV[324].

Зі змісту ст. 1 цього акта можна зробити висновок, що вибуховими матеріали є тільки вибухові речовини, засоби їх ініціювання, вироби та пристрої, які містять вибухові речовини. При цьому вибухові речовини – це хімічні речовини, здатні під впливом зовнішніх дій до швидкого хімічного перетворення, що відбувається з виділенням великої кількості тепла і газоподібних продуктів. А засоби ініціювання – це вироби та пристрої, що є джерелом початкового імпульсу для здійснення вибуху.

[324] Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : Закон України від 23.12.2004 р. № 2288-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2288-15#Text

Також Закон вирізняє конверсійні вибухові матеріали як вибухові матеріали військового призначення, які після відповідної переробки або без неї можуть бути використані в цивільних галузях промисловості.

На виконання Закону прийнято Правила безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, які затверджені наказом Міненерговугілля України від 12.06.2013 р. № 355[325].

Разом з тим для забезпечення публічної безпеки громадян та протидії злочинності працівниками правоохоронних органів також затверджені окремі відомчі інструкції щодо поводження з вибуховими матеріалами.

Організація придбання, забезпечення надійного обліку, зберігання і видачі вибухових матеріалів в органах управління та формуваннях Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту регулюється Інструкцією про організацію придбання, обліку, зберігання і видачі вибухових матеріалів в органах управління та формуваннях Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, яка затверджена наказом МВС України від 16.01.2019 р. № 17[326].

На осіб, які проходять службу в Національній поліції України, та судових експертів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України поширюються положення Інструкції про поводження з вибуховими

---

[325] Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : наказ Міненерговугілля України від 12.06.2013 р. № 355. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-13#Text

[326] Про затвердження Інструкції про організацію придбання, обліку, зберігання і видачі вибухових матеріалів в органах управління та формуваннях Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту : наказ МВС України від 16.01.2019 р. № 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0139-19#Text

матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, яка затверджена наказом МВС України від 19.08.2019 р. № 691[327].

Відповідно до змісту положень цього акта, поводження з вибуховими матеріалами розглядається як діяльність органів і підрозділів Національної поліції України та підрозділів Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, що пов'язана з такими діями, як:

– пошук вибухових матеріалів під час реагування на повідомлення про загрозу вибуху;

– виявлення вибухових матеріалів, їх перевезення, знищення, знешкодження, руйнування, розряджання, зберігання, дослідження, проведення спеціальних вибухотехнічних робіт.

Вибухові матеріали – вибухові пристрої промислового та саморобного виготовлення, вибухові речовини, засоби підриву, засоби ініціювання, інші вироби та пристрої, які містять вибухові речовини.

Усі вибухові матеріали поділяються на категорії відповідно до ступеня вибухонебезпечності та їх фактичного якісного стану.

Класифікація вибухових матеріалів за групами сумісності проводиться відповідно до Правил безпеки під

[327] Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 19.08.2019 р. № 691. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text

час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення[328].

Визначення категорії вибухонебезпечності промислових і саморобних вибухових матеріалів та їх компонентів у кримінальному провадженні здійснюється відповідно до Розподілу вибухонебезпечності.

Важливо, що тільки спеціалісти-вибухотехніки виконують спеціальні вибухотехнічні роботи.

Спеціальні вибухотехнічні роботи – це роботи, пов'язані з пошуком, виявленням, розряджанням, знешкодженням та знищенням вибухових матеріалів (у тому числі розмінуванням), а також перевезенням надзвичайно небезпечних вибухових матеріалів до підривних майданчиків.

Тільки судові експерти-вибухотехніки проводять судові експертизи за експертною спеціальністю «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху».

Судова вибухотехнічна експертиза – це підвид криміналістичної експертизи, предметом якої є фактичні дані (обставини), які пов'язані з визначенням групової належності та єдиного джерела походження вибухових пристроїв у цілому вигляді або за їх фрагментами (осколками), елементів вибухових пристроїв, обставин вибуху, які встановлюються на основі спеціальних знань у галузі криміналістичної вибухотехніки за питаннями, які поставлені на вирішення експертизи.

Спеціалісти-вибухотехніки Національної поліції України залучаються для здійснення огляду місця події, а також для

---

[328] Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : наказ Міненерговугілля України від 12.06.2013 р. № 355. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-13#Text

проведення спеціальних вибухотехнічних робіт та для надання технічної допомоги під час проведення експертних експериментів, експериментальних вибухів, експериментальних випробувань, відбирання проби вибухової речовини, як спеціалісти в кримінальному провадженні відповідно до статті 71 Кримінального процесуального кодексу України.

Під час поводження з вибуховими матеріалами потрібно дотримуватися таких загальних заходів безпеки:

1) спеціальні вибухотехнічні роботи можна проводити тільки групою спеціалістів-вибухотехніків Національної поліції України у кількості не менше ніж 2 особи;

2) має розцінюватися як достовірне кожне повідомлення про загрозу вибуху, до реагування на яке залучені спеціалісти-вибухотехніки Національної поліції України;

3) заборонено працівникам, які не уповноважені на проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, проводити будь-які маніпуляції з вибуховим матеріалом (зрушувати з місця, трясти, відкривати тощо) у разі його виявлення;

4) спеціальні вибухотехнічні роботи можуть проводитися тільки в засобах індивідуального захисту;

5) огляд місця події за фактом вибуху заборонено:

– без огляду території спеціалістами-вибухотехніками Національної поліції України на наявність вторинних вибухових пристроїв або вибухонебезпечних залишків та частин вибухового пристрою, що вибухнув;

– без узгодження зі спеціалістами відповідних служб (служби електропостачання, газової служби, водоканалу тощо) щодо можливості безпечного перебування на місці вибуху;

6) дозволено входити до приміщення, в якому стався вибух, тільки після його ретельного провітрювання та повного видалення димоподібних продуктів вибуху;

7) спеціалістів-вибухотехніків Національної поліції України заборонено залучати до розряджання, перевезення або знищення вибухових матеріалів у випадках, коли відсутні ознаки кримінальних правопорушень;

8) перед роботою з електродетонаторами, електромеханічними чи електронними частинами вибухового пристрою потрібно проводити зняття з тіла (одягу) спеціаліста-вибухотехніка Національної поліції України або судового експерта-вибухотехніка статичного електричного заряду;

9) з метою запобігання небезпечному (токсичному, хімічному тощо) впливу вибухових речовин або продуктів вибуху на організм людини, збереження криміналістичних слідів на вибухових пристроях і на місці події та недопущення внесення сторонніх слідів під час визначення категорії вибухонебезпечності, контактного розряджання виявлених вибухових пристрїв або предметів, що їх нагадують, під час огляду місця події спеціалісти-вибухотехніки Національної поліції України повинні працювати в спеціальному одязі й латексних рукавичках, а за потреби – в індивідуальних засобах захисту органів дихання та зору;

10) дозволено застосовувати вогневий спосіб підриву у випадках, коли застосування електричного способу неможливе;

11) виявлення та вилучення вибухових матеріалів залежно від категорії вибухонебезпечності має фіксуватися засобами фотозйомки, відеозапису та іншими науково-технічними засобами, а за потреби – засобами рентгенографування внутрішньої будови об’єктів;

12) пріоритетом у прийнятті рішення щодо поводження з виявленими вибуховими матеріалами є захист здоров’я та життя людини;

13) пакування вибухонебезпечних предметів спеціалістами-вибухотехніками НПУ здійснюється так, щоб унеможлив-

вити їх вільне переміщення в упакуванні. При цьому перевага надається прозорому упакуванню (спеціальний пакет), якщо це не зашкодить збереженню об'єктів дослідження. Вибухові речовини та їх проби вміщуються в скляну, або картонну, або паперову тару. Упакування має забезпечувати збереження індивідуальних ознак виявлених вибухових матеріалів (запобігати змішуванню вибухових речовин або їх слідів тощо);

14) заборонено розміщувати в одному впакуванні засоби підриву, вибухову речовину, а також засоби ініціювання електричної дії та джерела електроживлення. При цьому оголені кінці проводів електричних засобів ініціювання, засобів підриву мають бути з'єднані між собою скруткою;

15) заборонено здійснювати демонтаж вибухових пристроїв (від'єднання їх складових частин) та їхніх елементів під час проведення судових експертиз без застосування спеціального інструменту, устаткування, засобів індивідуального чи колективного захисту від вибуху

16) заборонено під час демонтажу піротехнічних виробів (звукових ракет сигналу стихійного лиха (ЗРБ), реактивних сигнальних патронів, сигнальних патронів, фальшфеєрів, піротехнічних сигналів, побутових та професійних засобів тощо) впливати на пускові вузли (теркові, електрозапальні тощо);

17) заборонено розпилювати та свердлити корпуси вибухових пристроїв і їхніх складових частин.

7.3. Заходи особистої безпеки при використанні службових собак

Службові собаки є одним із важливих засобів допомоги у здійсненні правоохоронними органами своїх основних функцій. Зокрема, вони допомагають поліцейським патрулювати; переслідувати та затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні злочину; конвоювати (доставляти) затриманих або

заарештованих осіб; відбивати напад на осіб та/або поліцейського (ст. 45 Закону України «Про Національну поліцію України»[329] та п. 2 Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України, яка затверджена наказом МВС України від 01.11.2016 р. № 1145)[330].

Для охорони державного кордону та у прикордонному контролі задіюються інспектори-кінологи зі службовими собаками в порядку, який визначений Інструкцією з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України, затвердженою наказом МВС України від 26.03.2018 р. № 234[331].

У системі Державної кримінально-виконавчої служби України кінологічне забезпечення використовується, щоб посилити охорону в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і таборах для тримання військовополонених, припинити фізичний опір, насильницькі дії, безчинство, подолати протидію законним вимогам адміністрації, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків; переміщення засуджених тощо (п. 1 Інструкції з організації кінологічного забезпечення в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, закладах освіти Державної кримінально-виконавчої служби України та таборах для тримання військовополонених,

---

[329] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[330] Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 р. № 1145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text

[331] Про затвердження Інструкції з організації кінологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 26.03.2018 р. № 234. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-18#Text

затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 11.04.2024 р. № 1040/5)[332].

Аналіз відомчих актів у сфері кінологічного забезпечення правоохоронних органів дає підстави для висновку, що використання службових собак здійснюється з дотриманням цілої низки правил.

По-перше, службові собаки є лише тими собаками, які пройшли відбір і залучені до виконання завдань відповідного правоохоронного органу та перебувають на його обліку.

По-друге, працювати зі службовими собаками можуть лише фахівці-кінологи, які пройшли відповідне навчання та перевірку знань.

По-третє, службові собаки поділяються на різні види залежно від їхнього функціонального призначення.

Наприклад, у підрозділах, органах, закладах СБУ використовуються такі види службових собак:

– вартовий – підготовлений для охорони речей, затримання, конвоювання і охорони людей;

– розшуковий собака (пошуковий собака або собака-детектор) – підготовлений для пошуку й виявлення вибухових речовин, боєприпасів та інших вибухових пристроїв або вибухонебезпечних предметів;

– спеціальний – підготовлений для переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

– сторожовий – підготовлений для охорони та відбиття нападу на об'єкт СБУ;

---

[332] Про затвердження Інструкції з організації кінологічного забезпечення в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, закладах освіти Державної кримінально-виконавчої служби України та таборах для тримання військовополонених : наказ Міністерства юстиції України від 11.04.2024 р. № 1040/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0532-24#Text

– резервний – який не пройшов спеціальну підготовку за відповідними видами використання.

Розглянемо заходи особистої безпеки при поводженні зі службовими собаками на прикладі Інструкції про організацію використання службових собак в підрозділах, органах, закладах Служби безпеки України, яка затверджена наказом СБУ від 28.02.2025 р. № 66[333].

Службовий собака допускається до застосування в службовій діяльності підрозділу, органу, закладу СБУ після складання акта про допуск до використання службових собак, який затверджується керівником підрозділу, органу, закладу СБУ.

На кожного службового собаку, допущеного до використання в службовій діяльності, фахівцем-кінологом формується справа службового собаки, яка ведеться у паперовій або електронній формі та до якої долучаються ветеринарний паспорт, сертифікати про проходження курсу дресирування тощо.

Під час використання службових собак фахівці-кінологи дотримуються таких заходів безпеки:

1) підходити до службового собаки дозволено тільки після вивчення заходів безпеки при поводженні з собакою, правил взаємодії з ним, способів підходу та особливостей його поведінки;

2) заборонено тримати відчиненими ворота для входу на територію місць утримання службових собак та двері вольєрів. Заборонено прибирати вольєр, годувати службового собаку при відчинених дверях вольєра;

3) не дозволено прив'язувати службових собак у місцях інтенсивного руху людей;

---

[333] Про затвердження Інструкції про організацію використання службових собак в підрозділах, органах, закладах Служби безпеки України : наказ Служби безпеки України від 28.02.2025 р. № 66. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0412-25#Text

4) сторонні особи не можуть гладити, давати ласощі (харчі) службовим собакам;

5) службовий собака не може поїдати корм, який знайдений на землі.

Важливим є журнал обліку кінологічного забезпечення (додаток 4), який реєструє використання службових собак у службовій діяльності і ведеться в паперовій або електронній формі.

Керівникові підрозділу, органу, закладу СБУ мають усно бути доведені до відома результати участі фахівця-кінолога та службового собаки в службовій діяльності. Однак якщо виявлено вибухові речовини або застосування службового собаки до особи – подається письмовий рапорт.

У випадку нанесення службовим собакою травм особі, до якої вона застосовувалася, фахівець-кінолог зобов'язаний, якщо дають змогу обставини, надати потерпілому домедичну допомогу та викликати екстрену медичну допомогу.

Питання для самоконтролю

1. Який порядок дії працівника у процесі поводження з вибуховими матеріалами?

2. Назвіть основні вимоги до особи, якій дозволено у виняткових випадках застосовувати зброю чи спеціальні засоби.

3. Яку відповідальність несе працівник у разі порушення вимог поводження зі зброєю?

4. Які правила охорони праці при застосуванні службових собак?

Розділ 8

ПРАВОВІ ОСНОВИ ВЕДЕННЯ ЕЛЕКТРОГОСПОДАРСТВА

8.1. Правові засади безпечної експлуатації електроустановок.

8.2. Організація ведення електрогосподарства споживачем електроенергії.

8.3. Навчання та порядок перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок.

8.1. Правові засади безпечної експлуатації електроустановок

Правове регулювання безпечної експлуатації електроустановок в Україні здійснюється такими основними підзаконними правовими актами:

1) Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98), які затверджені наказом Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4[334];

2) Правила технічної експлуатації електроустановок споживачів, які затверджені наказом Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258[335];

3) Положення про спеціальну підготовку та навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики, яке затверджене наказом Мінпаливенерго України від 09.02.2004 р. № 75[336];

---

[334] Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98) : наказ Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text

[335] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

[336] Про затвердження Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики : наказ Мінпаливенерго України від 09.02.2004 р. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0418-04#Text

4) Типове положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05)[337];

5) Правила пожежної безпеки в Україні, затверджені наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30.12.2014 р. № 1417[338].

Законодавство у сфері ведення електричного господарства оперує важливими дефініціями. Зокрема, електроустановка – це комплекс взаємопов'язаних устаткування і споруд, що призначаються для виробництва або перетворення, передачі, розподілу чи споживання електричної енергії.

Натомість електричне господарство – це будівлі, споруди, устаткування, призначені для виробництва або перетворення, передачі, розподілу чи споживання електричної енергії.

Правоохоронний орган (структурний підрозділ) в особі керівника у розумінні законодавства у сфері електробезпеки набуває статусу споживача електричної енергії як юридична особа, що використовує електричну енергію для забезпечення потреб власних електроустановок на договірній основі.

Керівник набуває статусу споживача електричної енергії як посадова особа, якщо він здійснює загальне керівництво господарською або виробничою діяльністю споживача[339].

Варто додати, що, відповідно до розділу 3 Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів[340], для

---

[337] Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

[338] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

[339] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

[340] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

здійснення експлутації електротехнічних установок у споживача електроенергії має бути великий набір технічної документації. Серед них – також посадові інструкції, інструкції з охорони праці та пожежної безпеки на кожному робочому місці, програми підготовки працівників (які, як правило, повинні знаходитись у кожному структурному підрозділі підприємства чи самостійної виробничої дільниці споживача).

У посадових інструкціях мають бути вказані:

– нормативні документи, які регламентують порядок технічної експлуатації електроустановок споживачів;

– перелік інструкцій з експлуатації електроустановок, охорони праці, пожежної безпеки, схем і пристроїв електрообладнання, знання яких є обов'язковими для особи, яка займає відповідну посаду;

– вимоги до працівника щодо групи з Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів[341];

– строки перевірки знань;

– права, обов'язки та відповідальність працівника;

– виробничі (службові) взаємовідносини з посадовими особами вищого рівня, підлеглими та іншими працівниками.

Для кожної електроустановки повинні бути складені і затверджені особою, відповідальною за електрогосподарство, та узгоджені в установленому порядку однолінійні схеми електричних з'єднань усіх напруг для нормальних режимів роботи обладнання.

[341] Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98) : наказ Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text

8.2. Організація ведення електрогосподарства споживачем електроенергії

Відповідно до положень Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів, зокрема розділу IV, з метою належної та безпечної експлуатації електроустановок та їх обслуговування керівник споживача електричної енергії **має забезпечити**:

– належну експлуатацію електроустановок згідно з вимогами цих Правил та інших нормативно-правових актів та нормативно-технічних документів[342];

– надійну роботу електроустановок та безпечне їх обслуговування;

– вжиття заходів щодо запобігання використанню технологій і методів роботи, які негативно впливають на довкілля;

– дотримання встановлених режимів споживання електричної енергії та потужності;

– впровадження енергозберігаючих технологій, теплоутилізаційних установок, використання вторинних паливно-енергетичних ресурсів тощо;

– безперешкодний доступ на свої об'єкти таких суб'єктів, як уповноважені особи Держенергонагляду та представники електропередавальної організації (тільки за пред'явленим ними службовим посвідченням).

Також керівник споживача електроенергії має надати таким суб'єктам інформацію та документи, які потрібні для здійснення ними своїх повноважень, а також повинен виконувати видані приписи у зазначені терміни.

---

[342] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

Організація електробезпеки в органі здійснюється такими суб'єктами, як:

1) електротехнічна служба (відділ, група).

На електротехнічну службу (відділ, групу), яка є структурним підрозділом споживача електроенергії, покладаються такі юридичні дії:

– організовувати технічну експлуатацію, ремонт, безпечне обслуговування власних електроустановок;

– забезпечити електропостачання струмоприймачів споживача.

До складу цієї служби входить необхідна кількість електротехнічних працівників. Це залежить від класу напруги живлення, складності робіт з обслуговування електроустановок.

Кожен електротехнічний працівник обіймає посаду або має професію, що пов'язана з обслуговуванням електроустановок, склав іспит з Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98)[343] та має відповідну групу з електробезпеки.

Якщо створювати електротехнічну службу (відділ, групу) економічно недоцільно, то її обов'язки виконує спеціалізована організація за договором обслуговування.

Спеціалізована організація – це суб'єкт господарської діяльності, який проводить роботи підвищеної небезпеки або експлуатацію машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки, визначені Порядком видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки,

[343] Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98) : наказ Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text

затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107[344];

2) особа, яка **відповідальна за електрогосподарство**, та особа, яка буде її заміщати у разі відсутності (відпустки, хвороби).

Це електротехнічний працівник, що безпосередньо виконує функції стосовно організації технічної та безпечної експлуатації електроустановок на основі розпорядчого документа керівника споживача електроенергії.

Підставою його видання є успішна перевірка знань з питань технічної експлуатації електроустановок, пожежної безпеки та охорони праці та присвоєння йому IV групи з електробезпеки для обслуговування електроустановок на напругу до 1 кВ, однак якщо напруга електроустановок понад 1 кВ – групи з електробезпеки.

Окрім відповідної групи, такі особи повинні мати освіту за відповідним напрямом (спеціальністю) електротехнічного або електромеханічного профілю та стаж роботи за цим напрямом залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня:

- магістра – не менше 1 року;
- бакалавра – не менше 2 років.

У разі використання у правоохоронному органі електроустановок II та III категорій з надійності електропостачання на напругу до 1 кВ можна призначити особу, що буде відповідальна за електрогосподарство з числа працівників з групою з електробезпеки не нижче IV і таким стажем роботи:

– не менше 3 років при наявності професійно-технічної освіти за відповідним напрямком (спеціальністю);

---

[344] Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної небезпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF#Text

– не менше 4 років при наявності повної загальної середньої освіти.

Керівник органу може призначати особу, відповідальну за електрогосподарство, для своїх структурних підрозділів.

За сумісництвом можна теж виконувати обов'язки особи, яка відповідальна за електрогосподарство, або її заступника.

Якщо серед посад кадрового забезпечення є посада головного енергетика, то обов'язки особи, що відповідальна за електрогосподарство, як правило, покладаються на нього.

Виконання обов'язків особи, відповідальної за електрогосподарство, допускається покладати на заступника головного енергетика.

Відповідального за електрогосподарство можна не призначати, якщо потужність електроустановок не перевищує 10 кВт.

Особу, відповідальну за електрогосподарство, можуть не призначати споживачі, які мають один несекціонований вводно-розподільний пристрій напругою до 380 В та електрогосподарство, яке складається з електропобутових і освітлювальних приладів, що розміщені в приміщеннях без підвищеної небезпеки і не знаходяться у вибухо- та пожежонебезпечних зонах.

Керівник споживача електроенергії після проведення йому електропередавальною організацією інструктажу з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів у обсязі, що відповідає II групі з електробезпеки, відповідає за виконання функцій щодо організації технічної та безпечної експлуатації таких електроустановок та умов електроспоживання. Інструктаж проводиться під час укладання або переоформлення договору про постачання електричної енергії.

Варто також додати, що для обслуговування електроустановок або щоб виконати роботи в діючих електроустановках

(які відносяться до об'єктів підвищеної небезпеки) керівник споживача електроенергії має право залучати спеціалізовану організацію.

Заборонено експлуатацію електроустановок, якщо у споживача електроенергії:

– відсутні власні електротехнічні, електротехнологічні працівники відповідної кваліфікації.

Кожен електротехнологічний працівник обіймає посаду або має професію, що пов'язана з експлуатацією електротехнічної частини виробничого обладнання, обов'язки яких не стосуються обслуговування його електропривода;

– відсутній договір про надання послуг щодо обслуговування електроустановок з електропередавальною або спеціалізованою організацією, якщо споживач не може здійснювати самостійно експлуатацію власних електроустановок.

Відповідно до положень п. 1.12 Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів[345], особа, яка відповідальна за електрогосподарство споживача, з урахуванням енергоємності та складу енергетичного обладнання має вчинити такі основні юридичні дії:

1) розробити та провести ряд організаційних і технічних заходів.

Серед них – заходи щодо:

– утримання електроустановок у робочому стані та здійснення їх експлуатації згідно з вимогами Правил[346], правил улаштування електроустановок, Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів, інструкцій з охорони праці та інших нормативних документів;

---

[345] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

[346] Там само.

– своєчасного та якісного ремонту електроустановок; щодо запобігання аваріям та травматизму в електроустановках;

– безпечної експлуатації електроустановки.

Сюди також належить обов'язок проводити навчання та перевіряти знання електротехнічних (електротехнологічних) працівників щодо цих Правил, Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів[347], правил улаштування електроустановок, Правил користування електричною енергією, Правил пожежної безпеки в Україні, посадових та експлуатаційних інструкцій та інструкцій з охорони праці;

2) експлуатувати електроустановки відповідно до вимог Інструкції з обліку та розслідування технологічних порушень в роботі енергетичного господарства споживачів, затвердженої наказом Міністерства палива та енергетики України від 04.08.2006 р. № 270[348];

3) розробити та дотримуватися норм витрат палива, електричної енергії, проводити їх своєчасний перегляд під час удосконалення технології виробництва та впровадження нової техніки;

4) організувати проведення експертного обстеження (технічного діагностування) електроустановок;

5) вести облік та контроль за споживанням електричної енергії та потужності та розробляти заходи щодо їх зниження, а також виконувати встановлені режими електроспоживання;

---

[347] Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98) : наказ Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text

[348] Про затвердження Інструкції з обліку та розслідування технологічних порушень в роботі енергетичного господарства споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 04.08.2006 р. № 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0993-06#Text

6) обліковувати та аналізувати нещасні випадки, що сталися в електрогосподарстві, а також вжиття заходів щодо усунення причин їх виникнення;

7) розробити інструкції з експлуатації електроустановок та мереж, інструкції з охорони праці та пожежної безпеки та програми підготовки персоналу для працівників електротехнічної служби;

8) надавати інформацію на вимогу Держенергонагляду відповідно до вимог нормативних документів;

9) вести документацію з електрогосподарства відповідно до вимог нормативних документів;

10) дотримуватися вимог санітарних норм і правил щодо умов праці на робочих місцях працівників згідно з вимогами розділу VI Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів[349];

11) інші обов'язки, які передбачені Правилами технічної експлуатації електроустановок споживачів[350].

Обов'язки спеціалізованої організації щодо обслуговування та/або експлуатації електроустановок споживача визначаються у договорі про надання послуг щодо обслуговування цих електроустановок з електропередавальною або спеціалізованою організацією.

Важливо, що працівник повинен повідомити про це свого безпосереднього керівника, а за його відсутності – керівника вищого рівня у разі, якщо він виявив несправність електроустановки, колективного або індивідуального засобу захисту.

---

[349] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

[350] Там само.

У тих випадках, коли несправність в електроустановці становить явну небезпеку для людей чи для самої установки, усунути цю несправність може електротехнічний працівник за умови дотримання вимог правил безпеки, з наступним повідомленням про цей випадок безпосереднього керівника.

Керівник споживача відповідає за неналежну організацію експлуатації та обслуговування електроустановок.

Керівники та спеціалісти технологічних служб, особа, відповідальна за електрогосподарство споживача, в межах своїх повноважень відповідають за належне виконання вимог, передбачених Правилами технічної експлуатації електроустановок споживачів та відповідними посадовими інструкціями.

Працівники, які безпосередньо обслуговують електроустановки, та працівники, які виконують ремонт обладнання, зобов'язані належним чином виконувати свої обов'язки, передбачені відповідними посадовими інструкціями.

Керівники і спеціалісти електротехнічної служби зобов'язані своєчасно та належним чином виконувати свої обов'язки щодо технічного обслуговування обладнання та вживати необхідні протиаварійні заходи.

8.3. Навчання та порядок перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок

Відповідно до положень п. 2.3. Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів[351], здійснення експлуатації електротехнічних установок вимагає від електротехнологічних працівників виробничих цехів та дільниць мати групу з електробезпеки не нижче II.

[351] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

При цьому не нижчу групу електробезпеки повинні мати й керівники структурних підрозділів, яким безпосередньо підпорядковані електротехнологічні працівники. Вони мають здійснювати технічне керівництво цими працівниками та контроль за їхньою роботою.

Також умовою допуску працівника до обслуговування електроустановки споживача електроенергії або технологічних процесів, які базуються на використанні електричної енергії, є досягнення ним 18 років.

Не менш важливим є стан здоров'я таких працівників, які при працевлаштуванні, а також періодично під час роботи проходять медичні огляди.

Керівник повинен прийняти локальний акт, що визначає порядок проходження спеціальної підготовки і навчання електротехнічних та електротехнологічних працівників з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів.

Відповідно до вимог Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики[352], у процесі трудової діяльності **електротехнічні та електротехнологічні працівники** проходять такі форми навчання з питань технічної експлуатації електроустановок:

1) інструктажі;
2) періодичне навчання в спеціалізованих навчальних закладах;
3) щорічне навчання на підприємстві;
4) спеціальну підготовку;
5) стажування;
6) дублювання;
7) протиаварійні тренування.

---

[352] Про затвердження Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики : наказ Мінпаливенерго України від 09.02.2004 р. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0418-04#Text

Умови проходження такого навчання регламентуються положеннями 2.7–2.11 Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів[353] та у спеціальному акті – Положенні про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики[354].

Важливо, що працівники, які не пройшли у встановлені строки навчання з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів та обов'язкових для них медичних оглядів, до перевірки знань не допускаються.

Суб'єктом здійснення перевірки знань щодо вимог Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів електротехнічних та електротехнологічних працівників є комісія з перевірки знань.

Є 2 види комісій:

– центральна;
– комісії в окремих структурних підрозділах підприємства.

Відтак роботодавець видає наказ, яким призначає комісію та встановлює перелік електротехнічних та електротехнологічних працівників, які проходять перевірку знань в зазначених комісіях.

Центральну комісію очолює голова.

Головою центральної комісії споживача з перевірки знань призначається керівник споживача електроенергії або його заступник, до службових обов'язків якого входить організація роботи з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів.

---

[353] Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

[354] Про затвердження Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики : наказ Мінпаливенерго України від 09.02.2004 р. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0418-04#Text

Склад центральної комісії представлений:

– особою, відповідальною за електрогосподарство;

– спеціалістами підрозділу відповідного підприємства з охорони праці;

– представниками юридичних, виробничих, технічних служб;

– представниками профспілки або уповноваженою працівниками особою з питань охорони праці.

Якщо є необхідність, також наказом керівника споживача електроенергії утворюються комісії з перевірки знань в окремих структурних підрозділах підприємства. Комісію очолює керівник (заступники керівника) відповідного підрозділу, що пройшли перевірку знань в центральній комісії споживача електроенергії з перевірки знань, або особа, відповідальна за електрогосподарство. Керівники підрозділів споживача відповідають за своєчасну перевірку знань у електротехнічних та електротехнологічних працівників.

Комісія вважається правочинною, якщо до її складу входять не менше 3 осіб, за обов'язковою участю представника профспілки або уповноваженого працівника з питань охорони праці.

Журнал перевірки знань засвідчує результати перевірки знань з технічної експлуатації електроустановок споживачів, який підписується всіма членами комісії з перевірки знань.

Якщо перевірка знань декількох працівників проводилась в один день і склад комісії з перевірки знань не змінювався, то члени комісії з перевірки знань можуть підписатися 1 раз після закінчення роботи зазначеної комісії. При цьому необхідно вказати словами загальну кількість осіб, у яких перевірено знання.

Така перевірка знань електротехнічних та електротехнологічних працівників може здійснюватися одночасно з

перевіркою знань з питань охорони праці та пожежної безпеки.

Якщо створено єдину комісію для перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів, охорони праці та знань з пожежної безпеки, то склад цієї комісії та оформлення результатів перевірки знань мають відповідати таким нормативним документам:

– Положенню про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики;

– Типовому положенню про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою;

– Типовому положенню про інструктажі, спеціальне навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки на підприємствах, в установах та організаціях України.

Також первинна перевірка знань у строки, установлені програмами і планами їх підготовки, проводиться стосовно новопризначених працівників, які прийняті на роботу, що пов'язана з обслуговуванням електроустановок, або коли перерва в роботі становила понад 1 рік.

Допускається при проведенні перевірки знань використання контрольно-навчальних засобів на базі персональних електронно-обчислювальних машин для всіх видів перевірок з наступним усним опитуванням, окрім первинної. У цьому разі запис у журналі перевірки знань проводиться обов'язково.

Суб'єктом перевірки знань з вимог Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів є також:

– працівник споживачів електроенергії (ремонтних, будівельних, монтажних, проєктних та інших підприємств і організацій), який експлуатує електроустановки, для яких електрична енергія використовується на підставі договору;

– працівник електропередавальних організацій, який оформлює акти огляду електроустановок споживачів електроенергії та здійснює обстеження технічного стану електроустановок побутових споживачів, а також виконує інші роботи, пов'язані з експлуатацією електроустановок споживачів.

Допускається не проводити перевірку знань з технічної експлуатації електроустановок споживачів у працівника, якого прийнято на роботу за сумісництвом з метою покладення на нього обов'язків особи, відповідальної за електрогосподарство, при одночасному виконанні таких умов:

1) якщо з дня перевірки знань у відповідній комісії з перевірки знань з технічної експлуатації електроустановок споживачів за участю представника Держенергонагляду за основним місцем роботи минуло не більше 1 року;

2) якщо енергоємність електроустановок, їх складність в організації експлуатації електрогосподарства за сумісництвом не вища, ніж за місцем основної роботи.

Є випадки підтвердження рішенням комісії з перевірки знань групи з електробезпеки працівника, яку він мав до зазначеного переходу або перерви в роботі та який успішно пройшов перевірку знань:

– перехід на інше підприємство;
– переведення на іншу посаду у межах 1 підприємства;
– перерва в роботі електротехнічному працівнику.

Періодична перевірка знань з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів проводиться:

1) до початку роботи – у разі первинного навчання та перевірки знань усіх працівників;

2) щорічно – якщо суб'єктами є працівники, які безпосередньо організовують та проводять роботи з оперативного обслуговування діючих електроустановок чи виконують у них налагоджувальні, електромонтажні, ремонтні, профілактичні

випробування або експлуатують електроустановки у вибухонебезпечних, пожежонебезпечних зонах;

3) 1 раз на 3 роки – коли йдеться про адміністративно-технічних працівників, які не належать до попередньої групи, а також для членів комісій з перевірки знань.

Забороняється допуск до роботи працівників, які не пройшли навчання та перевірку знань у визначені строки.

У спеціалізованому навчальному закладі проходять не рідше 1 раз на 3 роки періодичне навчання з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів та пожежної безпеки такі суб'єкти, як:

– особа, яка відповідальна за електрогосподарство;
– члени центральної комісії споживача з перевірки знань;
– посадові особи оперативних працівників.

Більш тривалий строк (1 раз на 5 років) передбачено для членів комісій з перевірки знань в окремих структурних підрозділах підприємства інших рівнів та інших електротехнічних та електротехнологічних працівників.

Працівники, незалежно від строку проведення попередньої перевірки знань з правил технічної експлуатації електроустановок споживачів, повинні пройти позачергову перевірку знань, якщо:

– внесено відповідні зміни до Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів;
– порушено працівником вимоги нормативних документів;
– переведено працівника на іншу роботу або призначено на іншу посаду, що потребує додаткових знань;
– є перерва в роботі на даній посаді понад 6 місяців;
– є незадовільна оцінка знань працівника – у строки, визначені комісією з перевірки знань, але не раніше ніж через 1 місяць після одержаної незадовільної оцінки;
– на вимогу Держенергонагляду та Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки України.

Суб'єктом перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів є:

1) центральна комісія споживача з перевірки знань за участю в комісіях представника Держенергонагляду – щодо перевірки знань в осіб, які відповідальні за електрогосподарство споживача електроенергії, та особи, яка буде заміщати у разі відсутності, та в інших працівників;

2) центральна комісія споживача з перевірки знань або комісія з перевірки знань в окремому структурному підрозділі споживача за участю в зазначених комісіях особи, відповідальної за електрогосподарство споживача (головний енергетик, його заступник) – щодо перевірки знань у осіб, відповідальних за електрогосподарство відповідного структурного підрозділу споживача.

Проведення перевірки знань в осіб, відповідальних за електрогосподарство споживачів, допускається в комісії іншого підприємства з аналогічними виробничими процесами або юридичної особи, яка є засновником споживача.

Є випадки, коли перевірку знань здійснює комісія спеціалізованого навчального закладу. Йдеться про недостатню кількість осіб у споживача електроенергії.

У роботі такої комісії бере участь керівник споживача (або його заступник з технічних питань), працівники якого проходять перевірку знань.

У цьому випадку керівник спеціалізованого навчального закладу призначає на підставі наказу комісію з перевірки знань.

Важливо, що 1 раз на 3 роки перевірку знань мають проходити і члени комісій в територіальному органі Держенергонагляду.

Головою комісії призначається представник Держенергонагляду.

Перевірка знань кожного працівника здійснюється за допомогою білетів тестування із наступним опитуванням

індивідуально. Білети мають бути затверджені керівником центральної комісії споживача з перевірки знань білетами.

Результати зазначеної перевірки оформляються протоколом та записуються у журналі перевірки знань. У разі проходження перевірки знань з питань технічної експлуатації електроустановок споживачів, пожежної безпеки та охорони праці записи про проходження перевірки знань з цих питань оформляються окремо за підписом усіх членів комісії.

Керівник споживача протягом четвертого кварталу поточного року повинен подавати до Держенергонагляду графік перевірки знань електротехнічних та електротехнологічних працівників на наступний рік.

Про дату перевірки знань представники Держенергонагляду повинні бути повідомлені споживачем не пізніше ніж за 20 днів до дати проведення цієї перевірки.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні обов'язки роботодавця у сфері забезпечення електробезпеки.
2. Які вимоги ставляться до особи, котра відповідає за електрогосподарство?
3. Які правила охорони праці передбачені для працівників при безпечному поводженні з електроустановками?
4. Яку відповідальність несуть працівники за порушення вимог електробезпеки?
5. На Вашу думку, у чому полягають особливості навчання та перевірки знань з електробезпеки?
6. Яка відповідальність покладається на роботодавця за допущення працівника до роботи без належної підготовки щодо дотримання електробезпеки?

Розділ 9

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

9.1. Правові засади протипожежного захисту.
9.2. Організація забезпечення пожежної безпеки.
9.3. Порядок дій у випадку пожежі.

9.1. Правові засади протипожежного захисту

Відповідно до змісту ст. 55 Кодексу цивільного захисту України[355], однією з важливих та невід'ємних складових державної діяльності у сфері захисту життя та здоров'я людей, їх майна і довкілля від пожеж вважається забезпечення пожежної безпеки.

Водночас посадові особи та працівники суб'єктів господарювання у своїй діяльності повинні забезпечити пожежну безпеку та запобігати пожежам. Джерелом таких повноважень є трудові договори (контракти), посадові інструкції, статути і положення.

Важливо, що саме керівник (керівники) суб'єкта господарювання відповідає за забезпечення пожежної безпеки.

У ст. 2 цього акта пожежею вважається неконтрольований процес знищування або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища.

Натомість термін «пожежна безпека» характеризує відсутність неприпустимого ризику виникнення й розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю.

---

[355] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Відповідно до положень ст. 20 Кодексу цивільного захисту України[356], керівник суб'єкта господарювання (в контексті правоохоронної діяльності та суто в частині заходів пожежної безпеки) повинен здійснити такі основні юридичні дії задля забезпечення пожежної безпеки:

1) розмістити інформацію про заходи пожежної безпеки та відповідну поведінку працівників у випадку виникнення пожежі.

Особи з порушенням зору та слуху мусять мати можливість отримувати цю інформацію у формі, яка для них є доступною;

2) здійснити навчання працівників дій у надзвичайних ситуаціях, у тому числі правил пожежної безпеки;

3) розробити заходи щодо забезпечення пожежної безпеки, впроваджувати досягнення науки і техніки, позитивного досвіду зі зазначеного питання;

4) розробити і затвердити інструкції та видати накази з питань пожежної безпеки.

Важливим є видання наказу, яким призначити особу (осіб), що будуть відповідати за забезпечення пожежної безпеки, здійснення контролю за її виконанням;

6) забезпечити виконання вимог законодавства у сфері пожежної безпеки, а також виконувати вимоги приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту з цього питання;

7) утримувати у справному стані засоби протипожежного захисту, не допускати їх використання не за призначенням.

---

[356] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Засоби протипожежного захисту – технічні засоби, призначені для запобігання, виявлення, локалізації та ліквідації пожеж, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних факторів пожежі (ст. 2 Кодексу цивільного захисту України[357]);

8) здійснити заходи для забезпечення власних об'єктів нерухомого майна системами протипожежного захисту;

9) своєчасно інформувати відповідні органи та підрозділи цивільного захисту про несправність пожежно-рятувальної техніки, систем протипожежного захисту.

Додамо, що ст. 46-1 Кодексу цивільного захисту України[358] регулює основи проведення аудиту пожежної та техногенної безпеки. Йдеться про аналіз стану діяльності суб'єкта господарювання за його заявою, що має на меті виявити, запобігти та усунути порушення вимог законодавства у сфері пожежної та техногенної безпеки. Порядок проведення аудиту пожежної та техногенної безпеки врегульований постановою Кабінету Міністрів України від 02.05.2023 р. № 436[359].

Варто також додати, що наявність у користуванні суб'єкта господарювання об'єктів підвищеної небезпеки є підставою для укладення договорів страхування відповідальності за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок надзвичайних ситуацій, у тому числі пожеж та аварій на об'єктах підвищеної небезпеки (ст. 49 Кодексу цивільного захисту України[360]).

---

[357] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[358] Там само.

[359] Про затвердження Порядку проведення аудиту пожежної та техногенної безпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 02.05.2023 р. № 436. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-2023-%D0%BF#Text

[360] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Порядок та умови страхування визначені наказом МВС України від 28.12.2023 р. № 1081 «Про затвердження Порядку та умов страхування відповідальності суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, у користуванні яких є об'єкти підвищеної небезпеки, за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок надзвичайних ситуацій»[361].

Відповідно до п. 9 ст. 50 Кодексу цивільного захисту України[362], відомчі правила пожежної безпеки можуть розроблятися та затверджуватися центральними органами виконавчої влади та іншими органами державної влади з урахуванням особливостей щодо забезпечення пожежної безпеки галузей, підприємств, установ та організацій. Такі акти підлягають погодженню із центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Наприклад, забезпечення пожежної безпеки на об'єктах Служби зовнішньої розвідки України, окрім загальним законодавством, здійснюється також положеннями Правил пожежної безпеки в Службі зовнішньої розвідки України, які затверджені наказом Служби зовнішньої розвідки від 27.12.2016 р. № 388[363].

---

[361] Про затвердження Порядку та умов страхування відповідальності суб'єктів господарювання, інших юридичних осіб, у користуванні яких є об'єкти підвищеної небезпеки, за шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок надзвичайних ситуацій: наказ МВС України від 28.12.2023 р. № 1081. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0147-24#Text

[362] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[363] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Службі зовнішньої розвідки України : наказ Служби зовнішньої розвідки від 27.12.2016 р. № 388. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0510-17#Text

Потрібно також додати, що в частині забезпечення пожежної охорони у структурі правоохоронної діяльності важливою є відомча пожежна охорона, що є одним з 4 видів пожежної охорони. Основи відомчої безпеки визначені ст. 61 Кодексу цивільного захисту України[364], а перелік суб'єктів господарювання, в яких створюється відомча пожежна охорона, визначається постановою Кабінету Міністрів України від 05.06.2013 р. № 397[365]. Серед них – суб'єкти господарювання у сфері правоохорони як підприємства, установи, організації, віднесені до сфери управління Міноборони, Мін'юсту (об'єкти Державної кримінально-виконавчої служби, табори для тримання військовополонених), МВС (об'єкти Національної гвардії), Адміністрації Держприкордонслужби, Адміністрації Держспецзв'язку та Служби зовнішньої розвідки.

Також з метою вжиття заходів щодо запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння на підприємствах можуть утворюватися за рішенням керівника пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони відповідно до Порядку утворення та функціонування пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 07.04. 2023 р. № 314[366]. Порядок організації та забезпечення пожежної охорони, відомчого контролю за станом пожежної безпеки в

---

[364] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[365] Про затвердження переліку суб'єктів господарювання, в яких створюється відомча пожежна охорона : постанова Кабінету Міністрів України від 05.06.2013 р. № 397. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/397-2013-%D0%BF#Text

[366] Про затвердження Порядку утворення та функціонування пожежно-рятувальних підрозділів для забезпечення добровільної пожежної охорони : постанова Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 р. № 314. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2023-%D0%BF#Text

структурі Державної прикордонної служби визначається наказом МВС України «Про затвердження Положення про пожежну охорону в Державній прикордонній службі України» від 30.12.2021 р. № 1003[367].

Державний нагляд (контроль) у сфері пожежної та техногенної безпеки здійснюється у встановленому Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»[368] порядку з урахуванням особливостей, визначених цим Кодексом (ст. 65 Кодексу цивільного захисту України[369]).

На виконання положень Кодексу цивільного захисту України прийнято Правила пожежної безпеки в Україні[370], які є обов'язковими для виконання суб'єктами господарювання, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

Проєкти галузевих правил пожежної безпеки погоджуються ДСНС України відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України.

---

[367] Про затвердження Положення про пожежну охорону в Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 30.12.2021 р. № 1003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-22#Text

[368] Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

[369] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[370] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

9.2. Організація забезпечення пожежної безпеки

Відповідно до змісту п. 3 Правил пожежної безпеки в Україні[371], на кожному об'єкті розробляється відповідний документ (наказ, інструкція тощо), яким повинен бути встановлений протипожежний режим.

Працівники об'єкта мають бути ознайомлені з цими вимогами на інструктажах або під час проходження пожежно-технічного мінімуму, вони повинні дотримуватися встановленого протипожежного режиму, виконувати вимоги Правил пожежної безпеки в Україні та інших нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки.

Протипожежний режим містить правила:

– як утримувати шляхи евакуації;

– де визначити спеціальні місця для куріння;

– як застосувати відкритий вогонь;

– як використовувати побутові нагрівальні прилади;

– як проводити тимчасові пожежонебезпечні роботи;

– яким є порядок проїзду та стоянки транспортних засобів;

– де є місця для зберігання і якою є допустима кількість сировини, напівфабрикатів та готової продукції, що можуть одночасно знаходитись у приміщеннях і на території;

– як прибирати горючий пил та відходи, зберігати промаслений спецодяг та ганчір'я, очищати елементи вентиляційних систем від горючих відкладень;

– як відключати від мережі електроживлення обладнання та вентиляційних систем у разі пожежі;

---

[371] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

– як оглядати й зачиняти приміщення після закінчення роботи;

– як проходити посадовими особами навчання й перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також як проводити з працівниками протипожежні інструктажі та заняття з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;

– як організовувати експлуатацію та обслуговування наявних засобів протипожежного захисту;

– як проводити планово-попереджувальні ремонти та огляди електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного та іншого інженерного обладнання;

– як збирати членів пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони та посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку, у разі виникнення пожежі, виклику вночі, у вихідні й святкові дні;

– як діяти у разі виникнення пожежі: як оповіщати людей, викликати пожежно-рятувальні підрозділи, зупиняти технологічне устаткування, вимикати ліфти, підйомники, вентиляційні установки, електроспоживачів, застосовувати засоби пожежогасіння; послідовно евакуювати людей та матеріальні цінності з урахуванням дотримання техніки безпеки.

При розробленні інструкцій дій у разі виникнення (виявлення) пожежі необхідно використовувати розділ VIII Правил пожежної безпеки в Україні[372].

Також керівник об'єкта або уповноважена ним посадова особа розробляє та затверджує інструкції про заходи пожежної безпеки для кожного приміщення об'єкта або групи його приміщень однакового призначення.

---

[372] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

Такі інструкції вивішують на видимих для людей місцях, вони є предметом вивчення під час проведення проти пожежних інструктажів, проходження навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму, а також в системі виробничого навчання.

Інструкції про заходи пожежної безпеки не розробляються для душових, басейнів, мийних, умивалень та санвузлів, а також для коридорів та вестибюлів.

В інструкціях мають бути зазначені:

– категорії приміщень з вибухопожежної та пожежної небезпеки (для виробничих, складських приміщень та лабораторій);

– правила з утримання евакуаційних шляхів та виходів;

– місця, які спеціально призначені для куріння, та вимоги до них;

– як утримувати приміщення, робочі місця (порядок);

– як зберігати та застосувати легкозаймисті рідини, горючі рідини, пожежовибухонебезпечні речовини і матеріали (порядок);

– як прибирати робочі місця, збирати, зберігати та видаляти горючі відходи та промаслене ганчір'я (порядок);

– як утримувати і зберігати спецодяг (порядок);

– місця, порядок та норми одночасного зберігання в приміщенні сировини, напівфабрикатів та готової продукції;

– як проводити зварювальні та інші вогневі роботи (порядок);

– як оглядати, здійснювати вимкнення електроустановок, приведення в пожежобезпечний стан приміщень та робочих місць, закриття приміщень після закінчення роботи (порядок);

– заходи пожежної безпеки при роботі на технологічних установках та апаратах, що мають підвищену пожежну небезпеку;

– граничні показання контрольно-вимірювальних приладів, відхилення від яких можуть викликати пожежу або вибух;

– обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі.

До інструкцій мають бути доповнення, якщо на об'єкті перебувають особи з інвалідністю або інші маломобільні групи населення. Така інформація стосується порядку дій та шляхів евакуації цих осіб у розрізі нозологій. Відтак має (мають) бути:

– встановлена система оповіщення про надзвичайні ситуації з візуальною (для осіб із порушенням слуху) та звуковою (для осіб із порушенням зору) подачею інформації;

– визначена необхідна чисельність людей для надання послуги фізичного супроводу під час евакуації маломобільних осіб;

– визначений кваліфікований персонал, який має знання з техніки та методики безпечного супроводу маломобільних осіб;

– встановлена можливість / неможливість самостійного пересування маломобільних осіб без сторонньої допомоги вниз сходами;

– визначена відстань, а також кількість прольотів сходів, яку маломобільні особи можуть проходити без сторонньої допомоги;

– встановлена можливість / неможливість маломобільних осіб самостійно продовжити та закінчити евакуацію, якщо допомога буде надана тільки на складному відрізку шляху;

– визначена кількість зупинок, які за необхідності потрібно зробити маломобільним особам, щоб відпочити для продовження евакуації;

– передбачені засоби індивідуальної мобільності, які маломобільні особи можуть самостійно використовувати під час евакуації (крісло колісне, палиця, милиці, ходунки, палиця тактильна (біла тростина));

– визначена максимальна відстань від місця можливого перебування маломобільних осіб до найближчого місця безпеки;

– визначені допоміжні пристрої на шляхах евакуації (поручні, пандуси, пожежні ліфти);

– визначене місцезнаходження крісел колісних для евакуації (за необхідності) та видів керування (з електроприводом чи ручне);

– визначене розташування найкоротшого безпечного шляху до виходу, інших шляхів (пандусів) евакуації маломобільних осіб.

Особливості навчання з питань пожежної безпеки.

Згідно зі ст. 40 Кодексу цивільного захисту України[373], можна умовно виділити такі види навчання з питань пожежної безпеки:

1) щорічний інструктаж з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

Відповідно всі особи під час працевлаштування та працівники щороку за місцем роботи проходять інструктаж з питань пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях;

2) спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум) – 1 раз на 1 рік.

Спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум) передбачений тільки для осіб, які будуть працювати на

[373] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

роботі, пов'язаній з підвищеною пожежною небезпекою. Перевірка знань таких осіб стосовно знання відповідних нормативних актів з пожежної безпеки здійснюється 1 раз на 1 рік;

3) періодичне – 1 раз на 3 роки.

Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки проходять посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично – 1 раз на 3 роки.

Заборонено допускати до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Відповідно до п. 3 Правил пожежної безпеки в Україні[374], обов'язковою складовою встановленого суб'єктом господарювання протипожежного режиму є порядок проходження посадовими особами навчання й перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також порядок проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних осіб за їх проведення.

Також у п. 4 цього акта передбачено, що під час проведення протипожежних інструктажів, проходження навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму, а також в системі виробничого навчання вивчаються інструкції про заходи пожежної безпеки.

На виконання цих положень прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444 «Про затвердження

---

[374] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях»[375].

Зокрема, в контексті суто набуття знань з питань пожежної безпеки варто зазначити, що програма пожежно-технічного мінімуму передбачає такі завдання:

– підвищити рівень загальних пожежно-технічних знань;

– вивчити правила пожежної безпеки з урахуванням особливостей виробництва;

– ознайомити з протипожежними заходами та діями у разі виникнення пожежі;

– оволодіти навичками використання наявних засобів пожежогасіння.

Керівники підприємств, установ та організацій затверджують програми проведення інструктажів (вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий), програми навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки та програми спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум).

Порядок затвердження таких програм, організації та контролю їх виконання визначається МВС.

9.3. Порядок дій у випадку пожежі

У ст. 5 Правил пожежної безпеки в Україні[376] передбачено розроблення та вивішення на видимих місцях плану (схеми) евакуації людей на випадок пожежі за таких умов:

– постійне або тимчасове перебування на об'єктах 100 і більше осіб;

– якщо на об'єктах є хоча б одне окреме приміщення, де одночасно перебувають 50 і більше осіб;

---

[375] Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text

[376] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

– якщо будинок та споруди (крім житлового будинку) має 2 поверхи і більше, і одночасно на поверсі перебувають більше 25 осіб, а для одноповерхових – більше 50 осіб.

Також потрібно врахувати у планах (схемах) евакуації потреби маломобільних груп, таких як:

а) особи з інвалідністю з порушенням опорно-рухового апарату, зору та слуху;

б) особи, які мають інтелектуальні та психічні порушення;

в) інші маломобільні особи.

Для об'єктів, у яких передбачається перебування людей уночі, інструкції повинні передбачати також дії у нічний час.

Таблички із зазначенням номера телефону для виклику пожежно-рятувальних підрозділів потрібно вивішувати у приміщенні на видимих місцях біля телефонів.

Працівники охорони (сторожі, вахтери, вартові) діють на підставі розроблених для них інструкцій, де визначено їхні обов'язки:

– контроль за додержанням протипожежного режиму;

– огляд території і приміщень;

– порядок дій в разі виявлення пожежі, спрацювання систем протипожежного захисту.

В інструкції цих працівників потрібно зазначити перелік посадових осіб об'єкта, які можуть бути викликані в нічний час у разі пожежі (їхнє місце проживання, службові, домашні (мобільні) телефони мають бути у працівників охорони).

Порядок дій у разі пожежі визначений Розділом VIII Правил пожежної безпеки в Україні[377] і умовно різниться суб'єктом виявлення пожежі.

Зокрема, якщо пожежу виявив громадянин, його дії є такими:

– негайне повідомлення про пожежу за телефоном 101.

---

[377] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

При цьому необхідно назвати місцезнаходження об'єкта, вказати кількість поверхів будинку, місце виникнення пожежі, обстановку на пожежі, наявність людей, а також повідомити своє прізвище;

– вжиття (за можливості) заходів щодо евакуювання людей, гасіння (локалізації) пожежі первинними засобами пожежогасіння та збереження матеріальних цінностей;

– якщо пожежа виникла на підприємстві – повідомлення про неї керівника чи відповідної компетентної посадової особи та (або) чергового на об'єкті;

– у разі необхідності виклик інших аварійно-рятувальних служб.

До обов'язків посадової особи об'єкта, що прибула на місце пожежі, належить:

– перевірка, чи викликано Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту (продублювання повідомлення); доведення події до відома власника підприємства;

– у разі загрози життю людей негайна організація їх рятування (евакуації) з використанням для цього наявних сил й засобів;

– видалення за межі небезпечної зони всіх працівників, не пов'язаних з ліквідуванням пожежі;

– припинення роботи в будинку (якщо це допускається технологічним процесом виробництва), крім робіт, пов'язаних із заходами щодо ліквідування пожежі;

– здійснення в разі необхідності відключення електроенергії (за винятком систем протипожежного захисту), зупинення транспортуючих пристроїв, агрегатів, апаратів, перекриття сировинних, газових, парових та водяних комунікацій, зупинення систем вентиляції в аварійному та суміжних з ним приміщеннях (за винятком пристроїв протидимового захисту) та здійснення інших заходів, що сприяють запобіганню розвитку пожежі та задимленню будинку;

– перевірка включення оповіщення людей про пожежу, установок пожежогасіння, протидимового захисту;

– організація зустрічі підрозділів Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, надання їм допомоги у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до осередку пожежі та в установці техніки на зовнішні джерела водопостачання;

– одночасно з гасінням пожежі організація евакуації та захист матеріальних цінностей;

– забезпечення дотримання безпеки праці працівниками, які беруть участь у гасінні пожежі.

Пожежно-рятувальні підрозділи, які прибули на пожежу, мусять мати безперешкодний доступ на територію об'єкта, за винятком випадків, коли чинним законодавством встановлено особливий порядок допуску.

Адміністрація та інженерно-технічний персонал підприємства, будинку чи споруди після прибуття пожежно-рятувальних підрозділів повинні брати участь у консультуванні керівника гасіння пожежі з приводу конструктивних і технологічних особливостей об'єкта, де виникла пожежа, прилеглих будівель та пристроїв, організувати залучення сил та засобів об'єкта до вжиття необхідних заходів, пов'язаних із ліквідацією пожежі та попередженням її поширенню.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні дії роботодавця щодо забезпечення пожежної безпеки на локальному рівні.
2. Який порядок організації виробничого середовища в контексті забезпечення пожежної безпеки?
3. У чому криється особливість проведення навчання з питань пожежної безпеки?
4. Яка роль органів державної влади у забезпеченні пожежної безпеки в Україні?
5. Які види відповідальності передбачені в Україні за порушення вимог пожежної безпеки?
6. Які основні дії працівника у випадку настання пожежі?

Розділ 10

ОРГАНІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

10.1. Правові засади цивільного захисту.

10.2. Загальні основи організації цивільного захисту у суб'єкта господарювання.

10.3. Навчання з питань цивільного захисту населення.

10.1. Правові засади цивільного захисту

Правові засади цивільного захисту населення регулюються положенням Кодексу цивільного захисту України.

Зі змісту його норм можна зробити висновок, що вони регулюють відносини, які пов'язані зі захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій, визначають умови та порядок реагуванням на них і забезпечують функціонування єдиної державної системи цивільного захисту.

Відповідно до ст. 4 Кодексу цивільного захисту України[378], цивільний захист – це комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані ці заходи на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

---

[378] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Водночас засоби цивільного захисту – це пожежна, аварійно-рятувальна та інша спеціальна техніка, обладнання, механізми, прилади, інструменти, засоби колективного та індивідуального захисту, що призначені та використовуються під час виконання завдань цивільного захисту, у тому числі засоби протипожежного захисту (ст. 2 Кодексу цивільного захисту України[379]).

Засоби індивідуального захисту включають всі засоби, які призначені для носіння і використання працівником з метою індивідуального захисту від одного або більше ризиків, які могли би становити загрозу безпеці та здоров'ю на роботі, а також будь-які пристосування, аксесуари чи змінні компоненти, призначені для цієї мети (п. 4 наказу Мінсоцполітики України «Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці»)[380].

Натомість засоби колективного захисту – це засоби, що використовуються для запобігання або зменшення впливу на працівників небезпечних та шкідливих виробничих факторів і застосовуються для одночасного захисту двох або більше людей (розділ 2 Правил безпеки під час експлуатації магістральних нафтопроводів, які затверджені наказом Держгірпромнагляд від 23.05.2007 р. № 110)[381].

---

[379] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[380] Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці : наказ Мінсоцполітики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text

[381] Про затвердження Правил безпеки під час експлуатації магістральних нафтопроводів : наказ Держгірпромнагляд від 23.05.2007 р. № 110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1389-07#Text

Засоби протипожежного захисту – технічні засоби, призначені для запобігання, виявлення, локалізації та ліквідації пожеж, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних факторів пожежі (ст. 2 Кодексу цивільного захисту України)[382].

Надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат і матеріальних збитків.

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій:

1) техногенного характеру;

2) природного характеру;

3) соціальні;

4) воєнні.

Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, не обхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні надзвичайних ситуацій:

1) державний;

2) регіональний;

3) місцевий;

4) об'єктовий.

Зазначимо, що основою протидії надзвичайним ситуаціям є створення єдиної системи цивільного захисту. Відповідно до ст. 7 Кодексу цивільного захисту населення, вони складаються з функціональних і територіальних підсистем та їхніх ланок. Детальне регулювання здійснюється нормами Положення про

[382] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

єдину державну систему цивільного захисту, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11[383].

У правоохоронній сфері важливу роль відіграють галузеві формування цивільного захисту, які створюються центральним органом виконавчої влади у системі центрального органу виконавчої влади (шляхом зведення об'єктових підрозділів у відповідну галузеву спеціалізовану службу цивільного захисту).

Перелік таких органів і створені ними структури визначаються Положенням про єдину державну систему цивільного захисту, яке затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11[384].

Наприклад, МВС створює підсистему забезпечення публічної (громадської) безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху (через Національну поліцію і Національну гвардію). Міноборони формує підсистему запобігання надзвичайним ситуаціям і ліквідації їх наслідків у підпорядкованих організаціях, на підвідомчих об'єктах і територіях. ДСНС відповідає за створення підсистеми реагування на надзвичайні ситуації, проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Щодо спеціалізованих служб, то ДСНС разом з Адміністрацією Держспецзв'язку, Держкомтелерадіо створює спеціалізовану службу зв'язку та оповіщення, МВС – спеціалізовану службу охорони публічного (громадського) порядку, а ДСНС – протипожежну спеціалізовану службу.

---

[383] Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 р. № 11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-%D0%BF#Text

[384] Там само.

10.2. Загальні основи організації цивільного захисту у суб'єкта господарювання

Відповідно до положень ст. 20 Кодексу цивільного захисту України[385], у сфері цивільного захисту суб'єкти господарювання повинні виконувати основні обов'язки, які умовно можна згрупувати таким чином:

а) щодо заходів цивільного (протипожежного), індивідуального та колективного захисту

керівник правоохоронного органу повинен:

1) забезпечити на своїх об'єктах виконання заходів у сфері цивільного захисту;

2) забезпечити усіх працівників правоохоронного органу засобами індивідуального захисту відповідно до законодавства;

3) забезпечити усіх працівників правоохоронного органу засобами колективного захисту, а також відвідувачів;

4) вжити заходів, щоб забезпечити здійснення заходів з тим, щоб кожен власний об'єкт нерухомого майна мав засоби цивільного захисту, у тому числі системи протипожежного захисту;

5) здійснювати заходи цивільного захисту за власні кошти, які спрямовані на зменшення рівня ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

6) утримувати засоби цивільного та протипожежного захисту у справному стані, не допускати їх використання не за призначенням;

7) розробити заходи з метою забезпечення пожежної безпеки, впроваджувати досягнення науки і техніки, позитивний досвід із зазначеного питання;

---

[385] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

8) дотримуватися протиепідемічного, протиепізоотичного та протиепіфітотичного режиму;

б) щодо забезпечення надання інформації

керівник правоохоронного органу повинен:

1) розміщувати інформацію про заходи безпеки та відповідну поведінку працівників та населення у випадку виникнення пожежі, іншої небезпечної події та надзвичайної ситуації.

Важливо, що форма подання такої інформації має бути доступна і для осіб з порушеннями зору та слуху формі, що перебувають у їх власності чи користуванні;

2) розробити плани локалізації та ліквідації аварій та їх наслідків на об'єктах підвищеної небезпеки.

Об'єкт підвищеної небезпеки – це єдиний майновий комплекс підприємства, що включає будь-які будівлі, виробництва (цехи, відділення, виробничі дільниці), окреме обладнання та джерела небезпеки, розташовані в межах території такого об'єкта, який за результатами ідентифікації об'єктів підвищеної небезпеки вважається об'єктом підвищеної небезпеки відповідного класу (ст. 1 Закону України «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18.01.2001 р. № 2245-III)[386];

3) розробити і затвердити інструкції та видати накази з питань пожежної безпеки, у тому числі накази, якими призначити особу (осіб), які будуть відповідальні за забезпечення пожежної безпеки, здійснювати контроль за їх виконанням;

в) щодо організації службової діяльності у сфері цивільного захисту

керівник правоохоронного органу повинен:

1) створити об'єктові формування цивільного захисту відповідно до Кодексу цивільного захисту України та інших

[386] Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text

законодавчих актів, а також необхідну для їх функціонування матеріально-технічну базу і забезпечити готовність таких формувань до дій за призначенням.

Згідно зі ст. 25 Кодексу цивільного захисту України[387], керівник суб'єкта господарювання створює об'єктові формування цивільного захисту з працівників ланок, команд, груп;

2) створювати диспетчерські служби відповідно до Кодексу цивільного захисту України та інших законів, не обхідних для забезпечення безпеки об'єктів підвищеної небезпеки.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту» від 11.03.2015 р. № 101[388], йдеться про так звані чергові служби суб'єкта господарювання на об'єктовому рівні. Їхня мета – забезпечити управління, координацію дій органів управління та підпорядкованих їм сил цивільного захисту, здійснювати цілодобове чергування та забезпечувати збір, обробку, узагальнення та аналіз інформації про обстановку на об'єктовому рівні;

3) проводити оцінку ризиків виникнення надзвичайних ситуацій на об'єктах суб'єкта господарювання, здійснювати заходи щодо неперевищення прийнятних рівнів таких ризиків.

Це важлива складова комплексу заходів із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, яка здійснюється на

---

[387] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[388] Про затвердження типових положень про функціональну і територіальну підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2015 р. № 101. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/101-2015-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%82%D1%87#w1_8

умовах та в порядку, який визначений Порядком управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж, затвердженим наказом МВС України від 31.07.2023 р. № 627[389];

4) здійснювати навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях та в умовах особливого періоду, у тому числі правилам техногенної та пожежної безпеки, забезпечувати проходження в установлені строки навчання на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності працівників з числа керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів цивільного захисту;

5) проводити об'єктові тренування і навчання з питань цивільного захисту;

6) організовувати та здійснювати заходи з евакуації своїх працівників (персоналу) та майна, а також населення, яке перебуває в межах території суб'єкта господарювання та потрапило в зону дії небезпечних чинників надзвичайної ситуації (небезпечної події).

Детальний порядок дій описаний у Розділі VI «Реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків» Кодексу цивільного захисту України[390];

7) забезпечувати аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання відповідно до вимог статті 133 Кодексу цивільного захисту України[391].

---

[389] Про затвердження Порядку управління ризиками виникнення надзвичайних ситуацій техногенного характеру та пожеж : наказ МВС України від 31.07.2023 р. № 627. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1397-23#Text

[390] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

Правове регулювання здійснюється положеннями Порядку здійснення постійного та обов'язкового аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання, галузей та окремих територій, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.01.2017 р. № 5[392].

Аварійно-рятувальні служби, які пройшли атестацію в установленому порядку, на договірній основі здійснюють цю постійну та обов'язкову діяльність щодо суб'єкта господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій. Це послуга, коли проводяться відповідні роботи із запобігання виникненню надзвичайних ситуацій (профілактики), локалізації і ліквідації наслідків аварій, інших послуг відповідно до укладеної угоди.

Суб'єкти господарювання, галузі та окремі території, які підлягають постійному та обов'язковому аварійно-рятувальному обслуговуванню, за постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2016 р. № 763[393] мають передбачати створення і використання на об'єктах підвищеної небезпеки, що експлуатуються, матеріальних резервів для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідації їх наслідків та надання термінової допомоги постраждалим;

д) щодо взаємодії з органами управління у сфері цивільного захисту

керівник правоохоронного органу повинен:

1) незалежно від його присутності (або уповноваженої особи) забезпечити безперешкодний доступ для уповноваже-

---

[391] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[392] Про затвердження Порядку здійснення постійного та обов'язкового аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання, галузей та окремих територій : постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2017 р. № 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5-2017-%D0%BF#Text

[393] Там само.

них посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Уповноваженими посадовими особами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, є посадовці Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та її територіальних органів. До них належать головні державні інспектори з нагляду у сфері пожежної та техногенної безпеки, їх заступники та старші державні інспектори.

Їхня мета – здійснити заходи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки;

2) забезпечити безперешкодний доступ таким суб'єктам, як:

– працівники аварійно-рятувальних служб, з якими укладені угоди про аварійно-рятувальне обслуговування суб'єктів господарювання.

Їхня мета – провести обстеження на об'єктах підвищеної небезпеки, щоб виявити, чи відповідають протиаварійні заходи планам локалізації і ліквідації наслідків аварій;

– сили цивільного захисту.

Їхня мета – провести аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи в разі виникнення пожеж та інших небезпечних подій;

3) забезпечити, щоб виконувалися всі вимоги законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, а також вимоги приписів, постанов та розпоряджень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

4) своєчасно інформувати відповідні органи та підрозділи цивільного захисту у випадку, коли є несправною пожежно-рятувальна техніка, система протипожежного захисту, водопостачання, а також у разі закриття доріг і проїздів на відповідній території;

5) у випадку, коли відсутній керівник, потрібно визначити уповноважену особу, яка буде присутньою під час здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки;

е) щодо об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту

керівник правоохоронного органу повинен:

1) виконати вимоги законодавства щодо створення, зберігання, утримання, експлуатації, використання та реконструкції об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту;

2) визначити за погодженням з органами місцевого самоврядування потреби фонду захисних споруд цивільного захисту;

3) здійснювати облік захисних споруд цивільного захисту, які перебувають на балансі (утриманні), проведення їх технічної інвентаризації як об'єктів нерухомого майна.

Відповідно до ст. 32 Кодексу цивільного захисту України[394], захисними спорудами цивільного захисту є протирадіаційне укриття та сховище.

Також керівник правоохоронного органу повинен виконувати інші завдання і заходи у сфері цивільного захисту, передбачені Кодексом цивільного захисту України та іншими законодавчими актами.

За організацію заходів цивільного захисту у суб'єкта господарювання відповідають підрозділи (посадові особи) з питань цивільного захисту.

Такі підрозділи створюються (та особи – призначаються) керівником правоохоронного органу з дотриманням таких вимог:

1) підрозділи з питань цивільного захисту створюються у суб'єкта господарювання, який віднесений до відповідної категорії цивільного захисту, з чисельністю працюючих понад 3 тисячі осіб;

---

[394] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

2) посадові особи з питань цивільного захисту призначаються в суб'єктах господарювання, віднесених до другої категорії цивільного захисту, а також з чисельністю від 200 до 3 тисяч осіб;

3) особи з питань цивільного захисту призначаються з числа працівників суб'єкта господарювання з чисельністю працюючих до 200 осіб.

Порядок їхньої діяльності визначається відповідними положеннями або посадовими інструкціями. Локальний акт під назвою «Положення про підрозділ (посадова інструкція працівника) з питань цивільного захисту» має бути затверджений керівником правоохоронного органу на підставі положень Типового положення про підрозділ з питань цивільного захисту суб'єкта господарювання, яке затверджене наказом МВС України від 20.04.2017 р. № 325[395].

10.3. Навчання з питань цивільного захисту населення

Згідно зі ст. 39 Кодексу цивільного захисту України[396], працююче населення проходить навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях за місцем роботи у порядку, який визначений Порядком здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях[397].

---

[395] Про затвердження Типового положення про підрозділ з питань цивільного захисту суб'єкта господарювання : наказ МВС України від 20.04.2017 р. № 325. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0626-17#Text

[396] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[397] Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text

Відповідно до ст. 40 Кодексу цивільного захисту України[398], таке навчання є обов'язковим і проводиться у робочий час, а фінансування здійснюється роботодавцем. Основою підготовки є програми підготовки населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Також навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях відбувається в межах часу, яка відведене для проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту.

Відповідно до п. 17 Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях[399], спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту проводяться у порядку, який передбачений Порядком організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, затвердженим наказом МВС України від 28.11.2019 р. № 991[400].

Щороку керівник підприємства, установи та організації затверджує графіки проведення таких навчань і тренувань і узгоджує їх з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та територіальними органами ДСНС. Органи місцевого самоврядування, територіальні органи ДСНС на підставі таких графіків формують плани проведення і здійснюють облік проведених спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту на відповідній території.

---

[398] Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text

[399] Там само.

[400] Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту : наказ МВС України від 28.11.2019 р. № 991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20#Text

Підприємства, установи, організації повинні розробити та затвердити програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях. Підставою є програми та організаційно-методичні вказівки з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях, що розроблені та затверджені ДСНС, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються з ДСНС.

Водночас роботодавець організовує навчання своїх працівників з числа керівного складу і фахівців, якщо їхня діяльність стосується організації і здійснення заходів з питань цивільного захисту відповідно до вимог Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.10. 2013 р. № 819[401]. Йдеться про працівників органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання.

Порядок організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері цивільного захисту.

Важливо виокремлювати необхідність проходження для працівників за місцем роботи інструктажів з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях під час прийняття на роботу та щорічно.

---

[401] Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту : постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 р. № 819. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text

Відповідно усі особи під час працевлаштування та працівники щороку за місцем роботи проходять інструктаж з питань пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях.

Спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум) передбачений тільки для осіб, які будуть працювати на роботі, де є підвищена пожежна небезпека. Перевірка знань таких осіб стосовно знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки здійснюється 1 раз на 1 рік.

Навчання та перевірка знань з питань пожежної безпеки проходять посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (1 раз на 3 роки).

Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Заборонено допускати до роботи осіб, які не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань з питань з пожежної безпеки.

Відповідно до п.п. 8–9 Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях поділяються на такі:

1) загальна підготовка працівників підприємств, установ та організацій.

Працівники повинні вивчити інформацію, що є у планах реагування на надзвичайні ситуації, про дії в умовах загрози і виникнення надзвичайної ситуації, а також оволодіти навичками надання першої допомоги потерпілим, користування засобами індивідуального і колективного захисту;

2) спеціальна підготовка працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Працівник повинен ознайомитися з обов'язками, навичками користування та матеріальною частиною техніки, при-

ладів і табельного майна таких служб і формувань, засобами захисту, вивчення порядку приведення їх у готовність, проведення рятувальних та інших невідкладних робіт;

3) додаткова підготовка з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки.

Працівники повинні поглибити знання з питань техногенної безпеки, джерел небезпеки, що за певних обставин можуть спричинити виникнення надзвичайної ситуації на об'єкті підвищеної небезпеки, та небезпечних речовин, що виготовляються, переробляються, зберігаються чи транс портуються на його території;

4) пожежно-технічний мінімум для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою.

Працівники повинні підвищити рівень загальних пожежно-технічних знань, вивчити правила пожежної безпеки з урахуванням особливостей виробництва, ознайомитися з протипожежними заходами та діями у разі виникнення пожежі, оволодіти навичками використання наявних засобів пожежогасіння;

5) прискорена підготовка працівників до дій в особливий період.

Працівники повинні навчитися способів захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період, що здійснюється підприємствами, установами та організаціями, які продовжують роботу у воєнний час, і розпочинається одночасно з уведенням в дію планів цивільного захисту на особливий період.

Керівники підприємств, установ та організацій затверджують програми проведення інструктажів (вступний, первинний, повторний, позаплановий та цільовий), програми навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки та програми спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум).

Порядок затвердження таких програм, організації та контролю їх виконання визначається МВС.

Є дві форми навчання працівників:

1) курсове навчання, під час якого формуються навчальні групи, навчання проходить у навчальних класах або на об'єктах навчально-виробничої бази підприємства, установи та організації;

2) індивідуальне навчання, коли працівники самостійно вивчають теоретичний матеріал і також мають консультації з керівниками навчальних груп або іншими особами.

Комплектація навчальних груп здійснюється переважно з числа працівників, що є у складі спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту.

Коли у суб'єкта господарювання працює 50 і менше працівників, то формою навчання є інструктажі за програмою загальної підготовки працівників. Їх проводять особи з питань цивільного захисту, які призначені суб'єктом господарювання відповідно до штатної чисельності працівників.

Освітній процес має бути належно організованим і забезпечувати послідовність теорії та практики, тому суб'єкт господарювання мусить вести планувальні, облікові та звітні документи.

Важливо, що проводити інструктажі, навчання і перевірку знань з питань цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки можуть тільки особи, які пройшли спеціальну підготовку на територіальних курсах, у навчально-методичних центрах цивільного захисту та безпеки життєдіяльності відповідно до вимог Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки

життєдіяльності, яке затверджене наказом МВС України від 16.10.2018 р. № 835[402].

Відповідно до ст. 40 Кодексу цивільного захисту України[403], кожен суб'єкт господарювання повинен обладнати інформаційно-довідковий куточок з питань цивільного захисту, з тим щоб працівник міг отримати відомості про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях з урахуванням особливостей виробничої діяльності суб'єкта господарювання.

Конкретизується це положення нормами Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях[404]. Зокрема, у п. 13 передбачено, що такий куток є частиною приміщення загального користування. Тут мають бути тематично оформлені стенди, розміщені схеми, навчальні посібники і зразки, які передбачені програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях.

Інформаційно-довідковий куток має тематичне наповнення і містить відомості про наявні у суб'єкта господарювання можливості та ресурси з протидії небезпечним факторам, що ймовірні для місця їх розташування. Для цього потрібно врахувати заходи, які передбачені у плані реагування на надзвичайні ситуації.

---

[402] Про затвердження Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності : наказ МВС України від 16.10.2018 р. № 835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-18#Text

[403] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[404] Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-%D0%BF#Text

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні обов’язки роботодавця у сфері цивільного захисту.
2. Чи передбачено законодавством навчання працівників у сфері цивільного захисту?
3. Які основні нормативно-правові акти регулюють цивільний захист в Україні?
4. Які органи державної влади залучені до здійснення цивільного захисту населення?
5. У чому полягає цивільний захист населення?
6. Як співвідносяться між собою поняття «цивільний захист» та «пожежна безпека»?

Розділ 11

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОМЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

11.1. Основи правового регулювання домедичної допомоги в Україні.

11.2. Порядок підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу.

11.3. Основи надання домедичної допомоги дорослим та дітям.

11.1. Основи правового регулювання домедичної допомоги в Україні

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про охорону праці»[405], інструктаж, навчання з питань надання першої медичної допомоги потерпілим від нещасних випадків і правил поведінки у разі виникнення аварії є обов'язком усіх працівників, які тільки працевлаштовуються або мають пройти навчання у процесі роботи.

Зі змісту положень законів України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р. № 2801-XII[406] та «Про екстрену медичну допомогу» від 05.07.2012 р. № 5081-VI[407] можна виокремити такі ознаки домедичної допомоги:

1) змістом допомоги є невідкладні дії та організаційні засоби;

---

[405] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[406] Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

[407] Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

2) допомога надається на місці події, тобто на території, у приміщенні чи будь-якому іншому місцезнаходженні людини у невідкладному стані на момент здійснення виклику екстреної медичної допомоги;

3) допомогу надають особи, які не мають медичної освіти;

4) службові обов'язки таких осіб зобов'язують їх володіти навичками (які є основними та практичними), і необхідні, щоб врятувати та зберегти життя людини;

5) допомога надається особі, яка перебуває у не відкладному стані, тобто коли у людини раптово погіршилося фізичне або психічне здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей, і такий стан виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин;

6) такі дії та заходи мають здійснювати ці суб'єкти відповідно до закону.

Згідно зі ст. 33 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я»[408], домедична допомога не є медичною допомогою, бо надається особами, які не мають медичної освіти.

У ст. 12 Закону України «Про екстрену медичну допомогу»[409] подано невичерпний перелік категорій працівників, які повинні володіти практичними навичками домедичної допомоги людині у невідкладному стані в силу виконання ними своїх службових обов'язків. До них належать такі особи, які є :

- рятувальниками аварійно-рятувальних служб;
- працівниками державної пожежної охорони;

---

[408] Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text

[409] Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

– поліцейськими;
– фармацевтичними працівниками;
– провідниками пасажирських вагонів;
– бортпровідниками тощо.

Вони повинні проходити підготовку та підвищення кваліфікації з надання домедичної допомоги осіб, які зобов'язані її надавати в порядку, визначеному постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115[410].

Наприклад, відповідно до положень ст. 27 Кодексу цивільного захисту України[411], громадяни у складі добровільних формувань цивільного захисту мають вивчати надання домедичної допомоги. Такі особи виконують завдання, щоб запобігати наслідкам надзвичайних ситуацій та ліквідувати їх. У ст. 109 цього акта йдеться про те, що рятувальники як суб'єкти, що проводять аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, повинні мати підготовку з надання домедичної допомоги.

У ст. 60 Кодексу цивільного захисту України[412] визначено, хто належить до працівників державної пожежної охорони, які є теж суб'єктом надання домедичної допомоги потерпілим. Це працівники органів та підрозділів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин) Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту; допоміжних служб, призначені для забезпечення пожежної

---

[410] Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#Text

[411] Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

[412] Там само.

безпеки; закладів освіти, науково-дослідних установ, об'єктів, що належать до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту; Державного центру сертифікації центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про Національну поліцію»[413], поліцейський повинен надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я. Проте зауважимо, що акти медичного законодавства дозволяють надавати медичну допомогу тільки фаховим медичним працівникам[414]. Водночас у ст. 23 цього акта наголошується тільки на вжитті можливих заходів для надання домедичної допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я.

Більш вдалим є формулювання у ст. 21 Закону України «Про Державну прикордонну службу України»[415], де передбачено, що військовослужбовці та працівники Державної прикордонної служби України, які застосовували заходи примусу і цим заподіяли особам фізичну шкоду, мають за необхідності надати домедичну допомогу та забезпечити надання медичної допомоги медичними працівниками таким особам.

---

[413] Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

[414] Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

[415] Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text

Варто зазначити, що надання домедичної допомоги передбачає вжиття заходів і по виклику екстреної медичної допомоги.

Відповідно до положень ст. 4 Закону України «Про екстрену медичну допомогу»[416], передбачено єдиний телефонний номер виклику екстреної медичної допомоги – це 103, або єдиний телефонний номер системи екстреної допомоги населенню – 112. Цей виклик є безкоштовним.

Заборонено відмовляти у можливості здійснення передачі та прийняття викликів екстреної медичної допомоги, що є підставою для застосування до правопорушників заходів відповідальності, які визначені законом. Детальніше ці питання регулює Порядок передачі викликів екстреної медичної допомоги за єдиним телефонним номером 103 в телекомунікаційній мережі загального користування, який затверджений наказом Адміністрації Держспецзв'язку від 18.06.2013 р. № 324[417].

Саме система екстреної медичної допомоги є відповідальною за прийняття таких викликів та надання екстреної медичної допомоги. Її функціонування та створення забезпечується положеннями Закону України «Про екстрену медичну допомогу»[418].

За змістом ст. 3 цього акта, надання безоплатної, доступної, своєчасної та якісної екстреної медичної

---

[416] Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

[417] Про затвердження Порядку передачі викликів під час здійснення екстрених комунікацій за єдиним телефонним номером 112 в електронній комунікаційній мережі загального користування : наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 06.02.2023 р. № 89. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-23#Text

[418] Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

допомоги гарантується кожному громадянину України та будь-якій іншій особі. Щоправда, є особливості надання екстреної допомоги іноземцям та особам без громадянства, які тимчасово перебувають на території України, а також фізичним особам, які взяті під варту або яким призначено покарання у виді позбавлення волі, що визначені Кабінетом Міністрів України.

Кожен громадянин України та будь-яка інша особа на території України мають право на:

1) здійснення виклику екстреної медичної допомоги;

2) звернення по отримання екстреної медичної допомоги до найближчого відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я, який може забезпечити надання такої допомоги;

3) повідомлення лікуючого лікаря або працівників найближчого закладу охорони здоров'я незалежно від форми власності та підпорядкування про свій невідкладний стан або про невідкладний стан іншої людини.

Якщо на місці події відсутні медичні працівники, то важливо знати обов'язки кожної людини, які надають можливість врятувати життя потерпілому у невідкладному стані, а саме:

1) звернення за екстреною медичною допомогою, що передбачає:

– необхідність її виклику

– або ж повідомлення про потерпілого та про місце події таких суб'єктів, як:

а) працівник найближчого закладу охорони здоров'я;

б) будь-яка особа, яка зобов'язана надавати домедичну допомогу та знаходиться поблизу місця події;

– якщо є можливість, то надання виявленій людині у невідкладному стані необхідної допомоги, в тому числі

шляхом перевезення такої людини до найближчого до місця події відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я, у якому може бути забезпечено надання необхідної медичної допомоги;

2) звернення з проханням надати транспортний засіб для перевезення потерпілого.

Відтак усі юридичні особи та фізичні особи - підприємці, а також водії повинні безкоштовно перевезти наявним у їхньому розпорядженні транспортом потерпілого до найближчого до місця події відділення екстреної (невідкладної) медичної допомоги чи іншого закладу охорони здоров'я, в якому може бути забезпечено надання необхідної медичної допомоги.

11.2. Порядок підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу

Порядок проходження підготовки та підвищення кваліфікації з надання домедичної допомоги осіб, які зобов'язані її надавати, визначений постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115[419].

Йдеться про оволодіння знаннями і практичними навичками надання домедичної допомоги особам, які перебувають у невідкладному стані.

Організаторами навчання є навчально-тренувальні відділи юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми. Основою навчання є програми, що

[419] Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#Text

відповідають порядкам надання домедичної допомоги, затвердженим наказом МОЗ від 09.03.2022 р. № 441[420].

Юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми, на базі яких проводяться підготовка та підвищення кваліфікації, за рівнем матеріально-технічного забезпечення і підготовки викладачів повинні відповідати вимогам, затвердженим МОН.

Державний заклад «Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Міністерства охорони здоров'я України» відповідає за наукове та методологічне забезпечення підготовки та підвищення кваліфікації осіб.

Навчання проходить в очній формі і має перший, другий та третій рівень. Строк підготовки та підвищення кваліфікації визначається відповідними програмами підготовки.

Є особливості у підготовці для надання домедичної допомоги, якщо особа має вади слуху. Спеціальні програми для виконання завдань медичного характеру розробляє Державний заклад «Український науково-практичний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Міністерства охорони здоров'я України» відповідно до стандартів МОЗ. Для розроблення відповідних програм Центром можуть залучатися освітні та наукові заклади, громадські організації.

Підготовка та підвищення кваліфікації здійснюються юридичними особами незалежно від їхньої організаційно-правової форми на підставі договорів. Розмір плати за проведення підготовки та підвищення кваліфікації визначається відповідно до законодавства. Направлення осіб для проходження підготовки здійснюється протягом 3 місяців з моменту призначення на посаду.

---

[420] Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text

Особі, яка пройшла підготовку та успішно склала відповідний іспит, видається посвідчення за встановленою формою згідно з додатком, строк дії якого становить 5 років.

Підвищення кваліфікації проводиться 1 раз 5 років.

11.3. Основи надання домедичної допомоги дорослим та дітям

Для надання домедичної допомоги дітям та дорослим усього передбачено 29 порядків, які затверджені наказом МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441[421].

Кожен з них визначає послідовність дій при наданні домедичної допомоги, яка різниться залежно від стану потерпілого у разі:

1) раптової зупинки кровообігу дорослого;
2) раптової зупинки кровообігу дитини;
3) порушення прохідності верхніх дихальних шляхів - обструкції стороннім тілом;
4) масивної зовнішньої кровотечі;
5) підозри на гострий мозковий інсульт;
6) підозри на гострий інфаркт міокарда;
7) проникної травми грудної клітки;
8) тупої травми грудної клітки;
9) проникної травми черевної порожнини;
10) тупої травми органів черевної порожнини;
11) підозри на пошкодження хребта;
12) підозри на травму голови;
13) підозри на перелом кісток кінцівок;
14) травматичної ампутації;
15) синдрому довготривалого здавлення;

---

[421] Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text

16) підозри на шок;
17) підозри на передозування опіоїдами;
18) підозри на гостре отруєння невідомою речовиною;
19) термічних опіків;
20) загального переохолодження та/або відмороження;
21) судом;
22) пошкодження очей;
23) теплового удару;
24) ураження електричним струмом або блискавкою;
25) утоплення;
26) анафілаксії;
27) гіпоглікемії;
28) травми;
29) в умовах бойових дій / воєнного стану.

Аналіз цих нормативних документів дає підстави для висновку, що є деякі спільні дії, які потрібно виконувати в усіх (або більшості) випадках.

Для прикладу розглянемо положення Порядку надання домедичної допомоги дорослим при раптовій зупинці кровообігу з дотриманням такого порядку дій:

1) переконання у тому, що відсутня небезпека перед наданням допомоги, і лише тоді перехід до наступного кроку;

2) визначення наявності свідомості – обережно потрясання дорослого за плече та голосне звернення до нього, наприклад: «З Вами все гаразд? Вам потрібна допомога?»;

3) якщо є реагування дорослого, то:

а) залишення його у попередньому положенні, якщо йому нічого не загрожує;

б) з'ясування характеру події, що сталася;

в) здійснення виклику екстреної медичної допомоги та дотримання вказівок диспетчера прийому виклику;

г) за необхідності надання дорослому зручного положення;

ґ) забезпечення нагляду за дорослим до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;

4) якщо немає реагування дорослого, то:

а) звернення до осіб, які поряд, за допомогою. Якщо випадкових свідків декілька, то звертання до конкретної особи;

б) у випадку лежання дорослого на животі, то повернення його на спину та відновлення прохідності дихальних шляхів. Якщо стан дорослого пов'язаний з отриманням травми, наприклад падіння з висоти, вважати, що у нього є травма в шийному відділі хребта. В такому випадку слід максимально обмежити рухи в шийному відділі хребта;

в) відновлення прохідності дихальних шляхів, визначення наявності дихання за допомогою прийому «чути, бачити, відчувати». Наявність дихання визначати до 10 секунд. Якщо виникли сумніви чи є дихання або воно ненормальне, вважати, що дихання відсутнє;

5) якщо дихання у дорослого нормальне, то при відсутності свідомості слід перевести його у стабільне бокове положення, здійснити виклик екстреної медичної допомоги та перевіряти кожні 3–5 хвилин дихання до моменту приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги. Якщо є настороженість щодо травми, потрібно уникати повороту в стабільне бокове положення, а забезпечити прохідність дихальних шляхів методом висування нижньої щелепи до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;

6) якщо дихання відсутнє:

а) здійснення виклику екстреної медичної допомоги та дотримування вказівок диспетчера прийому виклику. Якщо є інші випадкові свідки, слід сказати їм здійснити виклик екстреної медичної допомоги та негайно перейти до наступного кроку. При наявності гучного зв'язку на телефоні слід здійснювати виклик екстреної медичної допомоги та одночасно проводити серцево-легеневу реанімацію;

б) початок проведення серцево-легеневої реанімації:

– виконати 30 натискань на середину грудної клітки глибиною не менше 5 см (не більше 6 см), з частотою 100 натискань (не більше 120) за хвилину;

– виконати 2 вдихи з використанням маски-клапану, дихальної маски тощо. При відсутності захисних засобів можна не виконувати штучне дихання, а проводити тільки натискання на грудну клітку. Виконання двох штучних вдихів повинно тривати не більше 5 секунд;

– після двох вдихів продовжити натискання на грудну клітку відповідно до наведених рекомендацій у цьому підпункті;

– не слід переривати натиснення на грудну клітку дорослому більше ніж на 10 секунд;

7) змінення особи, що проводить натискання на грудну клітку, кожні 2 хвилини. У випадку якщо особа, яка проводить натискання на грудну клітку, відчуває виснаження, заміну слід виконати раніше ніж через 2 хвилини;

8) припинення проведення серцево-легеневої реанімації до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги за таких умов: при появі у дорослого явних ознак життя; відновлення самостійного нормального дихання, координованої рухової активності, відкривання очей; виникнення загрози життю рятівнику та/або дорослому; неможливості проведення серцево-легеневої реанімації внаслідок значного фізичного виснаження.

Щойно автоматичний зовнішній дефібрилятор наявний на місці події, слід негайно:

– увімкнути пристрій та чітко дотримуватись голосових вказівок;

– якщо осіб, які надають допомогу, декілька, вмикання автоматичного зовнішнього дефібрилятора та приклеювання

електродів до грудної клітки дорослого здійснювати слід одночасно з проведенням компресій на грудну клітку;

– у разі необхідності проведення дефібриляції прослідкувати, щоб ніхто не торкався дорослого;

– після проведення дефібриляції слід негайно розпочати натискання на грудну клітку.

У випадку появи явних ознак життя до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги електроди від автоматичного зовнішнього дефібрилятора слід залишити на грудній клітці дорослого.

Окремо потрібно наголосити на особливостях надання домедичної допомоги дитині. Вони чітко розписані у Порядку надання домедичної допомоги дитині при раптовій зупинці кровообігу:

1) перед наданням допомоги переконатися у відсутності небезпеки та за її відсутності перейти до наступного кроку;

2) визначити наявність свідомості – обережно стиснути дитину за плече та голосно звернутися до неї, наприклад: «Прокидайся! З тобою все гаразд?». Тактильну стимуляцію та звертання до дитини слід здійснювати одночасно;

3) якщо дитина реагує:

а) залишити дитину у попередньому положенні, якщо їй нічого не загрожує;

б) з'ясувати характер події, що сталася;

в) здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватись вказівок диспетчера прийому виклику;

г) за необхідності надати дитині зручне положення;

ґ) забезпечити нагляд за дитиною до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;

4) якщо дитина не реагує:

а) звернутися до осіб, які поряд, за допомогою. Якщо випадкових свідків декілька, слід звертатися до конкретної особи. Інша особа у цьому випадку здійснює виклик екстреної

медичної допомоги та приносить автоматичний зовнішній дефібрилятор, якщо він доступний;

б) якщо дитина лежить на животі, повернути її на спину та відновити прохідність дихальних шляхів, попередньо оглянувши ротову порожнину для виключення видимих сторонніх предметів. Якщо стан дитини пов'язаний з отриманням травми, наприклад падіння з висоти, вважати, що у неї є травма в шийному відділі хребта та максимально обмежити рухи в шийному відділі хребта;

в) відновити прохідність дихальних шляхів, визначити наявність дихання за допомогою прийому «чути, бачити, відчувати». Наявність дихання визначати до 10 секунд. Якщо виникли сумніви чи є дихання, або воно ненормальне, вважати, що дихання відсутнє;

5) якщо дитина дихає нормально, при відсутності свідомості:

а) повернути дитину в стабільне положення;

б) здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватись вказівок диспетчера прийому виклику;

в) забезпечити нагляд за дитиною до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги;

6) якщо дихання відсутнє:

а) виконати п'ять штучних вдихів. Під час проведення штучних вдихів одночасно оцінювати їх ефективність;

б) попросити інших випадкових свідків здійснити виклик екстреної медичної допомоги та дотримуватись вказівок диспетчера прийому виклику. Якщо особа, яка надає домедичну допомогу, одна – виклик екстреної медичної допомоги слід здійснити після виконання 5 штучних вдихів;

в) якщо під час виконання 5 штучних вдихів у дитини з'явились явні ознаки життя, слід виконати дії, передбачені підпунктом 5 пункту 3 цього Порядку;

г) якщо після 5 штучних вдихів у дитини відсутні ознаки життя і особа, яка надає домедичну допомогу, одна – необхідно здійснити виклик екстреної медичної допомоги, перевести телефон у гучний режим та негайно перейти до проведення серцево-легеневої реанімації:

– виконати 15 натискань на грудну клітку глибиною 1/3 передньо-заднього розміру грудної клітки, з частотою 100 натискань (не більше 120) за хвилину;

– виконати 2 вдихи. Виконання двох штучних вдихів повинно тривати не більше 5 секунд;

– якщо відсутні засоби чи бар'єрні пристрої для проведення штучного дихання – провести лише компресію. Як тільки з'явиться можливість – забезпечити штучне дихання;

– після двох вдихів продовжити натискання на грудну клітку відповідно до наведених рекомендацій у цьому підпункті;

– не слід переривати натискання на грудну клітку дитині більше ніж на 10 секунд;

7) змінювати особу, що проводить натискання на грудну клітку, кожні 2 хвилини. У випадку якщо особа, яка проводить натискання на грудну клітку, відчуває виснаження, слід виконати заміну раніше, ніж через 2 хвилини;

8) як тільки автоматичний зовнішній дефібрилятор принесли на місце події, його негайно слід використати:

– увімкніть автоматичний зовнішній дефібрилятор та чітко дотримуйтесь його голосових вказівок;

– у дітей вагою понад 25 кг або 8 років допускається використовувати автоматичний зовнішній дефібрилятор аналогічно як у дорослих;

– у дітей молодше 8 років рекомендовано використовувати автоматичний зовнішній дефібрилятор зі спеціальними налаштуваннями. Однак за їх відсутності допускається вико-

ристання налаштувань, аналогічних як у дорослих. Слід розглянути передньо-заднє розташування електродів у дітей молодшого віку та передньо-бокове аналогічно, як у дорослих, у дітей старшого віку;

9) припинити проведення серцево-легеневої реанімації у дитини до прибуття бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги у таких випадках:

– відновлення самостійного нормального дихання, координованої рухової активності, відкривання очей;

– виникнення загрози життю рятівника та/або дитині;

– неможливості проведення серцево-легеневої реанімації внаслідок значного фізичного виснаження. У випадку появи явних ознак життя до приїзду бригади екстреної (швидкої) медичної допомоги електроди від автоматичного зовнішнього дефібрилятора слід залишити на грудній клітці дитини, якщо він використовувався.

Якщо неможливо визначити, чи особа за віком є ще дитиною, допустимо проводити серцево-легеневу реанімацію відповідно до Порядку надання домедичної допомоги дорослим при раптовій зупинці кровообігу, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09.03.2022 р. № 441[422].

У випадку якщо втрата свідомості у дитини сталася раптово, яка була попередньо здоровою, при наявності свідків або є відома патологія серцево-судинної системи, проведення серцево-легеневої реанімації слід здійснювати відповідно до пункту 3 цього Порядку надання домедичної допомоги дітям при раптовій зупинці кровообігу за винятком вимог підпункту «а» пункту 6.

За таких умов виконання 5 рятувальних вдихів не проводити, а слід негайно перейти до компресій грудної клітки.

---

[422] Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text

Питання для самоконтролю

1. Яка відмінність між медичною і домедичною допомогою?

2. Які суб'єкти в силу своїх професійних обов'язків зобов'язані надавати невідкладну домедичну допомогу?

3. Який порядок дій з надання домедичної допомоги для працівника?

4. Які основні види нормативно-правових актів регулюють надання домедичної допомоги в Україні?

5. Які є основні вимоги щодо надання домедичної допомоги в України? Яким нормативно-правовим актом потрібно керуватися?

6. У чому полягають особливості надання домедичної допомоги дітям?

Розділ 12

ОСНОВИ ГІГІЄНИ ПРАЦІ ТА ВИРОБНИЧОЇ САНІТАРІЇ

12.1. Виробнича санітарія як система організаційних, гігієнічних та санітарно-технічних заходів.

12.2. Гігієнічна оцінка умов праці на робочому місці.

12.3. Перерви санітарно-оздоровчого призначення.

12.1. Виробнича санітарія як система організаційних, гігієнічних та санітарно-технічних заходів

Відповідно до змісту ст. 1 Закону України «Про охорону праці»[423], санітарно-гігієнічні засоби є складовою охорони праці, які спрямовані на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

У ст. 32 цього акта передбачено, що Кабінет Міністрів України подає на затвердження Верховною Радою України загальнодержавну програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Водночас на локальному рівні саме на комісію з питань охорони праці підприємства покладено вирішення будь-яких питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища (ст. 16 Закону).

Проте законодавчого визначення гігієни праці та виробничої санітарії і суміжних до них понять немає, тож потрібно послуговуватися дефініціями ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять»[424].

---

[423] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[424] ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р. URL: https://education.profiteh.kiev.ua/pluginfile.php/267/mod_page/content/118/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%202293_2014%20%D0%9E%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.%20%D0% ... .pdf

Зокрема, гігієна праці – це галузь профілактичної медицини, що вивчає умови та характер праці, їх вплив на здоров'я, функційний стан людини, розробляє наукові основи гігієнічної регламентації та нормування окремих чинників виробничого середовища і трудового процесу, практичні заходи, спрямовані на профілактику шкідливого та небезпечного їх впливу на працівника.

Виробнича санітарія – це система організаційних і технічних заходів, що запобігають дії шкідливих виробничих чинників на організм людини або зменшують цю дію.

Гігієнічні вимоги – комплекс вимог до об'єкта дослідження, які унеможливлюють прояви його шкідливого впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище.

Гігієнічний норматив – рівень шкідливих виробничих факторів, який при щоденній (крім вихідних днів) 8-годинній роботі (але не більше 40 годин на тиждень протягом усього робочого стажу) не повинен викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я.

Законодавством[425] передбачено 4 види шкідливих виробничих факторів. Ними є фізичні, хімічні, біологічні фактори та фактори трудового процесу.

До фізичних факторів відносять:

– мікроклімат (температуру, вологість, швидкість руху повітря, інфрачервоне випромінювання);

– барометричний тиск;

– неіонізуючі електромагнітні поля та випромінювання: електростатичні поля, постійні магнітні поля, електричні та магнітні поля промислової частоти (50 Гц), електромагнітні

[425] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

випромінювання радіочастотного діапазону, електромагнітні випромінювання оптичного діапазону, зокрема лазерне та ультрафіолетове;

– іонізуючі випромінювання;

– виробничий шум, ультразвук, інфразвук;

– вібрацію (локальну, загальну);

– освітлення: природне (відсутність або недостатність), штучне (недостатню освітленість, прямий і відбитий сліпучий відблиск тощо);

– іонізацію повітря.

До хімічних факторів належать речовини хімічного походження, деякі речовини біологічної природи, які отримані хімічним синтезом та/або для контролю яких використовуються методи хімічного аналізу, аерозолі фіброгенної дії (пил).

До біологічних факторів відносять мікроорганізми продуценти, живі клітини та спори мікроорганізмів, що містяться в бактеріальних препаратах, патогенні мікроорганізми.

До факторів трудового процесу відносять важкість (тяжкість) праці – це характеристика трудового процесу, що відображає рівень загальних енергозатрат, переважне навантаження на опорно-руховий апарат, серцево-судинну, дихальну та інші системи.

Важкість праці характеризується рівнем загальних енергозатрат організму або фізичним динамічним навантаженням, масою вантажу, що піднімається і переміщується, загальною кількістю стереотипних робочих рухів, величиною статичного навантаження, робочою позою, переміщенням у просторі.

***Категорії робіт за важкістю**:*

1) легка;
2) середньої важкості;
3) важка;
4) дуже важка.

Напруженість праці – характеристика трудового процесу, що відображає навантаження переважно на центральну нервову систему, органи чуттів, емоційну сферу працівника.

До показників, що характеризують напруженість праці, належать: інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, ступінь монотонності навантажень, режим роботи.

Умови праці поділяють на 4 класи:

1) 1 клас (*оптимальні умови праці*) – умови, за яких зберігається не лише здоров'я працівників, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності.

Оптимальні гігієнічні нормативи виробничих факторів встановлені для мікроклімату та показників важкості трудового процесу. Для інших факторів за оптимальні умовно приймаються такі умови праці, за яких несприятливі фактори виробничого середовища не перевищують рівнів, прийнятих за безпечні для населення;

2) 2 клас (*допустимі умови праці*) – умови, що характеризуються такими рівнями факторів виробничого середовища і трудового процесу, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів (а можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступної зміни) та не повинні чинити несприятливого впливу на стан здоров'я працівників та їх нащадків в найближчому і віддаленому періодах;

3) 3 клас (*шкідливі умови праці*) – умови, що характеризуються такими рівнями шкідливих виробничих факторів, які перевищують гігієнічні нормативи та здатні чинити несприятливий вплив на організм працівника та/або його нащадків.

3 клас (шкідливі умови праці) за рівнем перевищення гігієнічних нормативів та вираженості можливих змін в організмі працівників поділяється на 4 ступені:

а) 1 ступінь (3.1) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища та трудового процесу, які викликають функціональні зміни, що виходять за межі фізіологічних коливань (останні відновлюються при тривалішій, ніж початок наступної зміни, перерві контакту зі шкідливими факторами) та збільшують ризик погіршення здоров'я, у тому числі й виникнення професійних захворювань;

б) 2 ступінь (3.2) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять у більшості випадків до зростання виробничо обумовленої захворюваності та появи окремих випадків професійних захворювань, що виникають після тривалої експозиції;

в) 3 ступінь (3.3) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які, крім зростання хронічної захворюваності (виробничо обумовленої та захворюваності з тимчасовою втратою працездатності), призводять до розвитку професійних захворювань;

г) 4 ступінь (3.4) – умови праці, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу, які здатні призводити до значного зростання хронічної патології та рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку тяжких форм професійних захворювань;

4) 4 клас (*небезпечні умови праці*) – умови, що характеризуються такими рівнями шкідливих факторів виробничого

середовища і трудового процесу, вплив яких протягом робочої зміни (або її частини) створює загрозу для життя, високий ризик виникнення гострих професійних уражень, у тому числі й важких форм.

Особливо шкідливі умови праці – це такий стан умов праці та/або рівні виробничого навантаження, які відносяться до 3 класу умов праці, 3, 4 ступенів шкідливості та 2, 3 ступенів важкості (напруженості).

Особливий характер праці – це роботи, що виконуються з високим рівнем нервово-емоційного та інтелектуального навантаження, в особливих природних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я.

Потенційна або пряма загроза нанесення шкоди здоров'ю працівників за особливого характеру праці не є регламентованим фактором виробничого середовища або трудового процесу.

12.2. Гігієнічна оцінка умов праці на робочому місці

Гігієнічна оцінка умов праці:

– у разі дії хімічного фактора.

Встановлено разові концентрації шкідливих речовин (а також за середньозмінними за наявності затвердженої Міністерством охорони здоров'я України середньозмінної концентрації) відповідно до додатка 1 до Гігієнічної класифікації праці[426]. Якщо клас умов праці за максимальними та середньозмінними концентраціями не збігається, остаточною вважається оцінка за більш високим ступенем (класом);

[426] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

– у разі дії біологічного фактора.

Ступінь шкідливості умов праці при дії факторів біологічного походження встановлюється відповідно до додатка 3 до цієї Гігієнічної класифікації праці[427].

Гігієнічну оцінку умов праці за наявності в повітрі робочої зони одночасно двох або більше шкідливих чинників біологічного походження (мікроорганізми - продуценти, препарати, що містять живі клітини та спори мікроорганізмів, білкові препарати) або за наявності ризику професійного контакту з патогенними мікроорганізмами здійснюють за найвищим класом та ступенем шкідливості;

– у разі дії шуму, інфразвуку, ультразвуку.

Ступінь шкідливості умов праці при дії на працівників шуму, інфра- та ультразвуку залежно від величин перевищення нормативів встановлюється відповідно до додатка 4 Гігієнічної класифікації праці[428].

Ступінь шкідливості та небезпечності умов праці при дії цих факторів встановлюється з урахуванням їх часових характеристик (постійний, непостійний шум, інфразвук, повітряний та/або контактний ультразвук).

Визначення класу умов праці та контроль за рівнем виробничого шуму здійснюються згідно зі Санітарними нормами виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку, затвердженими постановою Головного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 37[429];

---

[427] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

[428] Там само.

[429] Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 3.3.6.037-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 37. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va037282-99#Text

– при дії виробничої вібрації.

Гігієнічна оцінка постійної вібрації (загальної, локальної), що діє на працівника, здійснюється згідно з Державними санітарними нормами виробничої загальної та локальної вібрації, затвердженими постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 39[430], методом інтегральної оцінки за частотою параметра, що нормується. При цьому для оцінки умов праці вимірюють або розраховують скоригований рівень віброшвидкості або віброприскорення відповідно до додатка 9 до ДСН 3.3.6.039-99.

Визначення класу та ступеня шкідливості здійснюється відповідно до додатка 4 Гігієнічної класифікації праці[431];

– за показниками мікроклімату.

Віднесення умов праці до того чи іншого класу шкідливості та небезпечності за показниками мікроклімату здійснюється відповідно до додатків 5–8 Гігієнічної класифікації праці[432] за показником, який отримав найвищий ступінь шкідливості, з урахуванням категорії важкості праці за рівнем енергозатрат згідно зі Санітарними нормами мікроклімату виробничих приміщень, затвердженими постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 42[433], та результатів досліджень важкості праці;

---

[430] Державні санітарні норми виробничої загальної та локальної вібрації ДСН 3.3.6.039-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va039282-99#Text

[431] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

[432] Там само.

[433] Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 42. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99#Text

– при дії атмосферного тиску.

Виміри атмосферного тиску та/або визначення висоти над рівнем моря виконуються при роботі в кесонах, водолазному спорядженні під час перебування під водою або при виконанні виробничих завдань у гірській місцевості на значній висоті (понад 1000 м над рівнем моря).

Гігієнічна оцінка умов праці за показниками «підвищений» або «знижений» атмосферний тиск здійснюється за критеріями, наведеними у додатку 10 до цієї Гігієнічної класифікації праці (результати та оцінка за цим параметром заносяться до протоколу дослідження показників мікроклімату);

– при дії електромагнітних полів та випромінювань.

Віднесення умов праці до того чи іншого класу шкідливості та небезпечності при дії неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювань здійснюється відповідно до додатка 11 до Гігієнічної класифікації праці, а неіонізуючих випромінювань оптичного діапазону (лазерного та ультрафіолетового) – додатка 12 до Гігієнічної класифікації праці[434].

Умови праці при дії неіонізуючих електромагнітних полів та випромінювань відповідають 3 класу шкідливості при перевищенні на робочих місцях ГДР, що встановлені для відповідного часу дії, з урахуванням значень енергетичних експозицій в тих діапазонах частот, де вони нормуються, і 4 класу – при перевищенні максимальних ГДР для короткочасної дії;

---

[434] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

– при дії іонізуючого випромінювання.

При роботі з джерелами іонізуючого випромінювання контроль і оцінка параметрів радіаційного фактора здійснюються відповідно до Норм радіаційної безпеки України (НРБУ-97), затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1997 р. № 62[435], та Основних санітарних правил забезпечення радіаційної безпеки України, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2005 р. № 54[436];

– за показниками світлового середовища.

Гігієнічна оцінка за показниками світлового середовища здійснюється за показниками природного та штучного освітлення, що наведені в додатку 14 до Гігієнічної класифікації праці.

За відсутності в приміщенні природного освітлення протягом 90% часу зміни та заходів із компенсації ультрафіолетової недостатності умови праці за показником «природне освітлення» відносять до ступеня 3.2;

– за важкістю та напруженістю трудового процесу.

Важкість та напруженість трудового процесу визначаються та оцінюються за показниками, що наведені в додатках 15, 16, 17 до Гігієнічної класифікації праці[437].

---

[435] Норми радіаційної безпеки України; доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення (НРБУ-97/Д-2000) : постанова Голов.держав.санітарного лікаря, МОЗ України від 12.07.2000 р. № 116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0116488-00#Text

[436] Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України» : наказ МОЗ України від 02.02.2005 р. № 54. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-05#Text

[437] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруже-=ності трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

Важкість та напруженість праці визначаються за основними та допоміжними показниками, що є характерними для конкретного робочого місця.

Основними показниками важкості праці є: фізичне динамічне навантаження, стереотипні робочі рухи, статичне навантаження, переміщення у просторі.

Основними показниками напруженості праці є: тривалість зосередження уваги або щільність сигналів, ступінь ризику для власного життя та життя інших осіб або ступінь відповідальності за життя інших осіб, змінність при роботі виключно в нічну зміну;

– при аероіонізації.

Виміри рівня іонізації повітря проводяться у виробничих приміщеннях, повітряне середовище яких підлягає спеціальному очищенню, що задається технологічним регламентом: у приміщеннях, де є джерела іонізації повітря (УФ-випромінювачі); на робочих місцях операторів відеотерміналів; на робочих місцях персоналу підстанцій і високовольтних ліній постійного струму ультрависокої напруги тощо.

При перевищенні максимально допустимого показника полярності та/або недотриманні мінімально необхідної кількості іонів повітря умови праці за цим фактором відносять до ступеня 3.1 класу 3 відповідно до додатка 18 до Гігієнічної класифікації праці[438].

Загальна гігієнічна оцінка умов праці.

Якщо на робочому місці фактичні значення рівнів шкідливих факторів знаходяться в межах оптимальних або допустимих рівнів, умови праці на цьому робочому місці

[438] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

відповідають гігієнічним вимогам і відносяться відповідно до 1 або 2 класу.

Якщо рівень хоча б одного фактора перевищує допустиму величину, то умови праці на такому робочому місці (залежно від величини перевищення та відповідно до гігієнічних критеріїв Гігієнічної класифікації праці[439]) як за окремим фактором, так і при їх поєднаній дії, можуть бути віднесені до 1–4 ступенів 3 класу шкідливих або 4 класу небезпечних умов праці.

Віднесення факторів до конкретного класу визначається за фактично виміряними параметрами виробничого середовища і трудового процесу.

Для встановлення класу умов праці перевищення ГДК, ГДР можуть бути встановлені протягом одного дня (зміни), типового(ї) для певного технологічного процесу.

При нетиповому або епізодичному впливі (протягом окремих днів, тижнів, місяців) гігієнічну оцінку умов праці виконують за еквівалентною експозицією та/або за максимальним рівнем фактора залежно від мети досліджень.

При скороченні часу контакту зі шкідливими факторами (захист часом), застосуванні ефективних засобів індивідуального захисту рівень професійного ризику ушкодження здоров'я зменшується, внаслідок чого умови праці можуть бути оцінені як менш шкідливі (відповідно до сертифіката відповідності на ЗІЗ), але не нижче ступеня 3.1 класу 3.

У складних випадках умови праці працівників оцінюються з урахуванням показників професійної захворюваності, функ-

[439] Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» : наказ МОЗ України від 08.04.2014 р. № 248. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

ціонального стану організму та захворюваності за даними облікової медичної документації працівника. Результати попереднього (періодичних) медичного(их) огляду(ів) працівників заносяться до Картки працівника, який підлягає попередньому (періодичному) медичному огляду, наведеної у додатку 7 до наказу МОЗ «Про організацію та проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій» від 08.09.2025 р. № 1393[440], та форми первинної облікової документації № 025/о «Медична картка амбулаторного хворого № ___», затвердженої наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14.02.2012 р. № 110[441].

До складних випадків належать:

– особливі форми організації робіт (тривалість зміни більше 8 або 9 годин, вахтовий метод тощо);

– роботи, пов'язані переважно з переміщеннями та впливом на працівника факторів, що змінюються за інтенсивністю, часом дії та природою;

– роботи, які погіршують функціональний стан працівника та вимагають забезпечення його спеціальними засобами індивідуального захисту;

– складні комбінації факторів виробничого середовища та трудового процесу (у тому числі сполучна дія декількох факторів).

---

[440] Про організацію та проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій: наказ МОЗ України від 08.09.2025 р. № 1393. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1551-25#Text

[441] Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого № ___» : наказ МОЗ України від 14.02.2012 р. № 110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-12#n3

12.3. Перерви санітарно-оздоровчого призначення

У ст. 7 Закону України «Про охорону праці»[442] передбачено, що перерви санітарно-оздоровчого призначення призначені для працівників, які зайняті на роботах з важкими та шкідливими умовами праці. Такі перерви є оплачуваними.

Зокрема, ст. 158 КЗпП України[443] визначено перерви в роботі для обігрівання і відпочинку. Вони є частиною робочого часу і право на них мають такі категорії працівників:

– які працюють в холодну пору року на відкритому повітрі або в закритих неопалюваних приміщеннях;

– вантажники;

– деякі інші категорії працівників у випадках, передбачених законодавством.

Оскільки чіткого законодавчого регулювання перерви працівникам, які працюють в холодну пору року на відкритому повітрі або в закритих неопалюваних приміщеннях, немає, то вона регулюється колективним договором.

Зокрема, відповідні роз'яснення можна знайти у листі Державної інспекції України з питань праці «Щодо встановлення спеціальних перерв для обігрівання працівників» від 30.04.2015 р. № 32-21/01-472[444]. Тут є посилання на п. 2 постанови ще Наркомпраці СРСР «Правила про роботу на відкритому повітрі в холодну пору року» від 11.12.1929 р.;

---

[442] Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

[443] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08

[444] Щодо встановлення спеціальних перерв для обігрівання працівників : лист Держпраці України від 30.04.2015 р. № 32-21/01-472. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/o1107

температура та сила вітру, за яких надаються перерви для обігрівання, визначаються виконкомами місцевих рад. Проте Законом України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР[445] не передбачені повноваження виконавчих органів місцевих рад щодо встановлення температури та сили вітру.

Відтак переліки працівників, які мають право на спеціальні перерви для обігрівання, а також погодні умови та тривалість і кількість перерв встановлюються у колективних договорах.

За змістом ст. 168 КЗпП України[446], на роботодавця покладається також обов'язок обладнувати приміщення для обігрівання і відпочинку працівників. Так, у зазначеному радянському акті «Правила про роботу на відкритому повітрі в холодну пору року» в п. 3 передбачено облаштування роботодавцем для обігріву багаття. Щоправда, потрібно зазначити, що є певні правила пожежної безпеки, яких треба дотримуватися. Згідно з п. 1.18 Правил пожежної безпеки України[447], розводити багаття, користуватися відкритим вогнем на відстані менше 30 м від будівель та споруд забороняється. Забороняється розводити багаття на території будівництва, у тимчасових адміністративно-побутових приміщеннях та спорудах (п. 4.17).

---

[445] Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

[446] Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08.

[447] Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

Щодо встановлення перерви для вантажників, то необхідно мати на увазі, що такі працівники виконують вантажно-розвантажувальні роботи. Відповідно до наказу Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 19.01.2015 р. № 21 «Про затвердження Правил охорони праці під час вантажно-розвантажувальних робіт»[448], це такі роботи, які застосовуються для навантаження (розвантаження) або вивантаження вантажів вручну або за допомогою спеціалізованої техніки (вантажопідіймальних кранів і машин, навантажувачів, автоелектрокарів).

У цьому випадку теж визначальним є локальне правове регулювання.

Норми щодо запобігання порушенням мікроклімату працівника в умовах підвищення температури повітря встановлені Санітарними нормами мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042-99[449], які затверджені спільною постановою Міністерства охорони здоров'я України та Головного державного санітарного лікаря України від 01.12.1999 р. № 42.

Наприклад, згідно з п. 2.9 цього акта, при температурі повітря, що перевищує допустимий рівень, тривалість регламентованих перерв становить не менше 10% робочого часу на кожні 2 °С перевищення. Також у цьому акті передбачена

---

[448] Про затвердження Правил охорони праці під час вантажно-розвантажувальних робіт : наказ Міненерговугілля України від 19.01.2015 р. № 21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0124-15#Text

[449] Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень : постанова МОЗ від 01.12.1999 р. № 42. URL: http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1972

допустима тривалість безперервного інфрачервоного поромінення та регламентованих перерв протягом години.

У п. 5 Вимог щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями, які затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 14.02.2018 р. № 207[450] передбачено, що роботодавець повинен за рахунок тривалості робочої зміни організувати внутрішні регламентовані перерви для відпочинку.

Робота всередині резервуара теж має гігієнічні характеристики для встановлення перерви тривалістю 10–15 хв щогодини з виходом назовні відповідно до Правил охорони праці під час експлуатації водопровідно-каналізаційних споруд на залізничному транспорті, які затверджені наказом Державного комітету України з нагляду за охороною від 14.10.2004 р. № 226[451].

[450] Про затвердження Вимог щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями : наказ Мінсоцполітики України від 14.02.2018 р. № 207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0508-18#Text

[451] Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації водопровідно-каналізаційних споруд на залізничному транспорті (НПАОП 60.1-1.01-04) : наказ Держнаглядохоронпраці України від 14.10.2004 р. № 226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1404-04#Text

Питання для самоконтролю

1. Які основні вимоги до виробничого середовища працівника передбачені законодавством України?
2. Розмежуйте поняття «виробнича санітарія» та «гігієна праці».
3. Як проводиться оцінка в Україні шкідливих та виробничих факторів?
4. Які обов'язки покладені на роботодавця щодо забезпечення безпеки виробничого середовища?
5. Які перерви гігієнічного та санітарно-гігієнічного призначення передбачені українським законодавством?

БАЗОВИЙ ГЛОСАРІЙ

Аварія – небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище.

Безпечні умови праці – стан умов праці, за якого вплив на працівників шкідливих та небезпечних виробничих факторів усунуто або їх рівні не перевищують граничнодопустимих значень.

Гігієнічна характеристика умов праці – параметри визначення та оцінення стану умов праці щодо відповідності їх державним санітарним нормам, правилам, гігієнічним нормативам і регламентам.

Гігієнічний норматив – рівень шкідливих виробничих факторів, який при щоденній (крім вихідних днів) 8-годинній роботі (але не більше 40 годин на тиждень протягом усього робочого стажу) не повинен викликати захворювань або відхилень у стані здоров'я. Дотримання гігієнічних нормативів не виключає порушень стану здоров'я осіб з підвищеною чутливістю (зниженою резистентністю).

Державний нагляд за охороною праці – діяльність спеціально уповноважених центральних органів виконавчої влади стосовно контролю додержання вимог законодавства про охорону праці.

Дублювання – самостійне виконання працівником (дублером) професійних обов'язків на робочому місці під наглядом досвідченого працівника з обов'язковим проходженням протиаварійного і протипожежного тренувань.

Засіб індивідуального захисту – спорядження, що його призначають для носіння користувачем і/або забезпечення його захисту від однієї чи кількох видів небезпеки для життя чи здоров'я.

Засіб колективного захисту (працівників) – засіб захисту, конструктивно та/чи функційно пов'язаний з виробничим устаткуванням, виробничим процесом, виробничим приміщенням, робочим місцем, робочою зміною.

Інвалідність – міра втрати здоров'я у зв'язку із захворюванням, травмою (її наслідками) або вродженими вадами, що при взаємодії зі зовнішнім середовищем може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Індивідуальна програма реабілітації – комплекс оптимальних видів, форм, обсягів, термінів реабілітаційних заходів з визначенням порядку і місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей конкретної особи до виконання видів діяльності, визначених у рекомендаціях медико-соціальної експертної комісії.

Колективний договір – основний письмовий локальний акт роботодавця-юридичної особи, який регулює трудові, соціально-економічні та професійні відносини між роботодавцем і трудовим колективом. Він укладається між роботодавцем, з однієї сторони, і одним або кількома профспілковими органами, а в разі відсутності таких органів – представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом, з іншої сторони.

Навчання з питань охорони праці – навчання працівників, учнів, курсантів, студентів, слухачів з метою отримання необхідних знань і навичок з питань охорони праці або безпечного ведення робіт.

Нещасний випадок – обмежена в часі подія або раптовий вплив на працівника небезпечного виробничого фактора чи середовища, що сталися у процесі виконання ним трудових обов'язків, внаслідок яких заподіяно шкоду здоров'ю працівника або настала його смерть.

Нормативно-правові акти з охорони праці – правила, норми, регламенти, положення, стандарти, інструкції та інші документи щодо охорони праці, які є обов'язкові для виконання.

Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, який при взаємодії зі зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Особливий характер праці – роботи, що виконуються з високим рівнем нервово-емоційного та інтелектуального навантаження, в особливих природних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я.

Охорона праці – система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності.

Робота підвищеної небезпеки – робота в умовах впливу шкідливих і небезпечних виробничих чинників або така, де є потреба в професійному доборі, чи пов'язана з обслуговуванням, керуванням, застосуванням технічних засобів праці або технологічних процесів, що характеризуються підвищеним ризиком виникнення аварій, пожеж, загрози життю та заподіяння шкоди.

Постійне робоче місце – місце, де працівник перебуває понад 50% свого робочого часу або більше 2 годин безперервно. Якщо при цьому робота виконується на різних ділянках робочої зони, постійним робочим місцем вважається вся зона.

Пожежа – неконтрольований процес горіння, внаслідок якого знищується або пошкоджуються майно, природні ресурси, а також виникають небезпечні чинники, що створюють загрозу життю та здоров'ю людей, тварин, негативно впливають на навколишнє природне середовище.

Пожежна безпека – стан захищеності життя та здоров'я людини, майна, навколишнього природного середовища від пожеж, що характеризується досягненням прийнятного рівня ризику виникнення пожежі.

Правоохоронні органи – органи прокуратури, Національної поліції, Служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, Національне антикорупційне бюро України, органи охорони державного кордону, Бюро економічної безпеки України, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції.

Працівник – фізична особа, яка уклала трудовий договір з роботодавцем та приступила до його виконання.

Працездатність – стан людини, за якого сукупність фізичних, розумових та емоційних можливостей дає змогу працівнику виконувати роботу визначеного змісту, обсягу та якості.

Професійне захворювання – захворювання, що виникло внаслідок професійної діяльності працівника та зумовлюється виключно або переважно впливом шкідливих факторів виробничого середовища і трудового процесу**.**

Професійна спілка (профспілка) – добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності (навчання).

Роботодавець – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізична особа, яка використовує найману працю.

Робоче місце – місце постійного чи тимчасового перебування працюючих в процесі трудової діяльності.

Стажування – набуття особою практичного досвіду виконання виробничих завдань і обов'язків на робочому місці на підприємстві після теоретичної підготовки до початку самостійної роботи під безпосереднім керівництвом досвідченого працівника.

Трудовий договір – угода між працівником і роботодавцем (роботодавцем – фізичною особою), за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, а роботодавець (роботодавець – фізична особа) зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

Управління охороною праці – організаційно-правова діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування та суб'єктів службової діяльності за напрямком охорони праці, що сприяє запобіганню нещасним випадкам (на виробництві) і професійним захворюванням, установлює політику, цілі охорони праці та способи їх досягнення, охоплює комплекс заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства про охорону праці.

Умови праці – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини під час виконання нею трудових обов'язків.

Цивільний захист – комплекс заходів, які реалізуються на території України в мирний час та в особливий період і спрямовані на захист населення, територій, навколишнього природного середовища, майна, матеріальних і культурних цінностей від надзвичайних ситуацій та інших небезпечних подій, запобігання виникненню таких ситуацій та подій, ліквідацію їх наслідків, надання допомоги постраждалим, здійснення державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки.

Шкідливий виробничий фактор – фактор середовища або трудового процесу, вплив якого на працівника за певних умов (інтенсивність, тривалість дії тощо) може спричинити професійне або виробничо обумовлене захворювання, тимчасове або стійке зниження працездатності, підвищення частоти соматичних та інфекційних захворювань, призвести до порушення здоров'я як працівника, так і його нащадків.

Шкідливі умови праці – стан умов праці, за якого рівень впливу одного або більше факторів виробничого середовища та/або трудового процесу перевищує допустимий.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Нормативно-правові акти

1. Галузева угода між Державною прикордонною службою України та Профспілкою працівників державних установ України на 2024–2026 роки від 28.02.2024 р. URL: https://me.gov.ua/view/3f42169a-45ac-4255-bbc6-151970080be4

2. Генеральна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні на 2019–2021 роки : Угода Кабінету Міністрів України, Мінсоцполітики України, ФПУ, Ін. від 14.05.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-19#Text

3. Державні санітарні норми виробничої загальної та локальної вібрації ДСН 3.3.6.039-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 39. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va039282-99#Text

4. Деякі питання здійснення державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю : постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 р. № 823. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019-%D0%BF#Text

5. Директива Ради від 12 червня 1989 року про запровадження заходів, покликаних заохочувати до покращення безпеки та охорони здоров'я працівників на роботі (89/391/ЄЕС) : Директива ЄЕС від 12.06.1989 р. № 89/391/ЄЕС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b23#Text

6. ДСТУ 2293:2014 «Охорона праці. Терміни та визначення основних понять» від 02.12.2014 р. URL: https://education.profiteh.kiev.ua/pluginfile.php/267/mod_page/content/118/%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3%202293

_2014%20%D0%9E%D1%85%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.%20%D0%A2%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%8C.pdf

7. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

8. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

9. Інструкція про організацію проведення психіатричних оглядів у Службі безпеки України : наказ Служби безпеки України від 17.07.2012 р. № 310. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1331-12#Text

10. Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 025/о «Медична карта амбулаторного хворого №___» : наказ МОЗ України від 14.02.2012 р. № 110. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-12#n3

11. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/322-08

12. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10#Text

13. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text

14. Колективний договір між керівництвом Адміністрації Державної прикордонної служби України та профспілкою Адміністрації Державної прикордонної служби України (від імені трудового колективу) на 2024–2027 роки від 20.05.2024 р. URL: https://dpsu.gov.ua/uk/kolektivnij-dogovir-mizh-kerivnictvom-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-ta-profspilkoyu-administraciyi-derzhavnoyi-prikordonnoyi-sluzhbi-ukrayini-vid-imeni-trudovogo-kolektivu-na-2024-2027-roki

15. Конвенція 1981 року про безпеку й гігієну праці та виробниче середовище від 22.06.1981 р. № 155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_050#Text

16. Конвенція про служби гігієни праці від 26.06.1985 р. № 161. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_042#Text

17. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254

18. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

19. Методичні рекомендації для проведення атестації робочих місць за умовами праці : рекомендації Мінпраці України (до 1997 р.) від 01.09.1992 р. № 41. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0041205-92#Text

20. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_042

21. Норми радіаційної безпеки України; доповнення: Радіаційний захист від джерел потенційного опромінення (НРБУ-97/Д-2000) : наказ Голов. державн. санітарного лікаря, МОЗ України від 12.07.2000 р. № 116. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0116488-00#Text

22. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12

23. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text

24. Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці та безпечного ведення робіт співробітників і розробку інструкцій в Службі безпеки України : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 07.12.2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-22#n2

25. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань : наказ ДБР від 20.04.2023 р. № 221.

26. Правила внутрішнього трудового розпорядку Бюро економічної безпеки від 10.01.2023 р. № 1. URL: https://esbu.gov.ua/storage/app/sites/32/uploaded-files/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B2%D0%BD%D1%83%D1%82%D1%80%D1%96%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%82%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BA%D1%83%20%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%83%20%D0%91%D1%8E%D1%80%D0%BE%20%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B8%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8%201.pdf

27. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text

28. Про Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на підприємствах та організаціях, які належать до сфери управління Держрезерву України, на 2014–2018 роки : наказ Держрезерв України від 11.12.2013 р. № 220. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0220819-13#Text

29. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 р. № 794-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text

30. Про Державний бюджет України на 2026 рік : Закон України від 03.12.2025 р. № 4695-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4695-20#Text

31. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23.12.1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

32. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text

33. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text

34. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

35. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 р. № 2337-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text

36. Про екстрену медичну допомогу : Закон України від 05.07.2012 р. № 5081-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5081-17#Text

37. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. № 4004-12. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4004-12

38. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 23.09.1999 р. (в ред. Закону України від 28.12.2014). URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14

39. Про затвердження Вимог безпеки та захисту здоров'я під час використання виробничого обладнання працівниками : наказ Мінсоцполітики України від 28.12.2017 р. № 2072. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0097-18#Text

40. Про затвердження Вимог до роботодавців щодо захисту працівників від шкідливого впливу електромагнітних полів : наказ Міненерговугілля України від 05.02.2014 р. № 99. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0335-14#Text

41. Про затвердження Вимог щодо безпеки та захисту здоров'я працівників під час роботи з екранними пристроями : наказ Мінсоцполітики України від 14.02.2018 р. № 207. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0508-18#Tex

42. Про затвердження Граничних норм підіймання і переміщення важких речей жінками : наказ МОЗ України від 10.12.1993 р. № 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0194-93#Text

43. Про затвердження державних санітарних правил «Основні санітарні правила забезпечення радіаційної безпеки України» : наказ МОЗ України від 02.02.2005 р. № 54. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-05#Text

44. Про затвердження Загальних вимог стосовно забезпечення роботодавцями охорони праці працівників : наказ МНС України від 25.01.2012 р. № 67. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-12#Text

45. Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014–2018 роки : Закон України від 04.04.2013 р. № 178-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/178-18#Text

46. Про затвердження Інструкції з обліку та розслідування технологічних порушень в роботі енергетичного господарства споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 04.08.2006 р. № 270. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0993-06#Text

47. Про затвердження Інструкції з організації діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України : наказ МВС України від 01.11.2016 р. № 1145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1544-16#Text

48. Про затвердження Інструкції з організації кінолог-гічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 26.03.2018 р. № 234. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0459-18#Text

49. Про затвердження Інструкції з організації кінолог-гічного забезпечення в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, воєнізованих формуваннях, закладах освіти Державної кримінально-виконавчої служби України та таборах для тримання військовополонених : наказ Міністерства юстиції України від 11.04.2024 р. № 1040/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0532-24#Text

50. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні з озброєнням в Державній кримінально-виконавчій службі України : наказ Міністерства юстиції України від 29.07.2025 р. № 2076/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1128-25#Text

51. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ Бюро економічної безпеки від 12.03.2022 р. № 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0419-22#Text

52. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю : наказ МВС України від 01.02.2016 р. № 70. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text

53. Про затвердження Інструкції про застосування зброї, бойової техніки, озброєння кораблів (катерів), літаків і вертольотів Державної прикордонної служби України, спеціальних засобів та заходів фізичного впливу під час охорони державного кордону та виключної (морської) економічної зони України : наказ Адміністрації Держкордонслужби від 21.10.2003 р. № 200. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0963-03#Text

54. Про затвердження Інструкції про застосування переліку професійних захворювань : наказ МОЗ України, Мінпраці України, НАМН України від 29.12.2000 р. № 374/68/338. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0068-01

55. Про затвердження Інструкції про організацію використання службових собак в підрозділах, органах, закладах Служби безпеки України : наказ Служби безпеки України від 28.02.2025 р. № 66. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0412-25#Text

56. Про затвердження Інструкції про організацію придбання, обліку, зберігання і видачі вибухових матеріалів в органах управління та формуваннях Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту : наказ МВС України від 16.01.2019 р. № 17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0139-19#Text

57. Про затвердження Інструкції про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 19.08.2019 р. № 691. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text

58. Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків у Державній прикордонній службі України : наказ МВС України від 22.03.2016 р. № 199. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-16#Text

59. Про затвердження Інструкції про порядок розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань й аварій у Службі зовнішньої розвідки України : наказ Служби зовнішньої розвідки від 16.06.2010 р. № 129. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0502-10#Text

60. Про затвердження Класифікатора розподілу травм за ступенем тяжкості : наказ МОЗ України від 04.07.2007 р. № 370. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-07#Text

61. Про затвердження Мінімальних вимог безпеки і охорони здоров'я при використанні працівниками засобів індивідуального захисту на робочому місці : наказ Мінсоцполітики України від 29.11.2018 р. № 1804. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1494-18#Text

62. Про затвердження Мінімальних вимог щодо безпеки та здоров'я працівників, які потенційно зазнають ризику у вибухонебезпечних середовищах : наказ Міністерства економіки від 19.04.2023 р. № 2259. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0967-23#Text

63. Про затвердження Норм належності засобів індивідуального захисту, спеціальних приладів для підрозділів Національної поліції України, які виконують завдання із запобігання та протидії правопорушенням, що пов'язані з порушенням правил чи незаконним поводженням з радіоактивними, хімічними, біологічними та ядерними матеріалами : наказ МВС України від 21.11.2019 р. № 963. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1227-19/ed20191121

64. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок (ДНАОП 0.03-8.08-93) : наказ МОЗ України від 29.12.1993 р. № 256. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94#Text

65. Про затвердження переліку заходів та засобів з охорони праці : постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 р. № 994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994-2003-%D0%BF#Text

66. Про затвердження Переліку категорій осіб, які для виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби) з особливими вимогами до стану психічного здоров'я підлягають періодичному психіатричному огляду, та Змін до Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин : наказ МОЗ України від 26.01.2024 р. № 139. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-24#Text

67. Про затвердження переліку медичних психіатричних протипоказань щодо виконання окремих видів діяльності (робіт, професій, служби), що можуть становити безпосередню небезпеку для особи або оточуючих : постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2022 р. № 577. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2022-%D0%BF#Text

68. Про затвердження переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним медичним оглядам, порядку проведення цих оглядів та видачі особистих медичних книжок : постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2001 р. № 559. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2001-%D0%BF#Text

69. Про затвердження переліку професійних захворювань : постанова Кабінету Міністрів України від 08.11.2000 р. № 1662. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1662-2000-%D0%BF#Text

70. Про затвердження Переліку психічних захворювань (розладів), які можуть завдати шкоди охороні державної таємниці і за наявності яких допуск до державної таємниці громадянинові не надається (скасовується) : наказ МОЗ України, Служби безпеки України від 20.06.2025 р. № 987/235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1048-25/sp:dark#Text

71. Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі (ДНАОП 0.03-8.06-94) : наказ МОЗ України, Держнаглядохоронпраці від 23.09.1994 р. № 263/121. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95#Text

72. Про затвердження Покажчика нормативно-правових актів з охорони праці : наказ Держпраці від 15.05.2024 р. № 74. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0074880-24#Text

73. Про затвердження Положення про діяльність медичної (військово-лікарської) комісії МВС : наказ МВС України від 03.04.2017 р. № 285. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0559-17#Text

74. Про затвердження Положення про орган державного нагляду за охороною праці Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 14.07.2021 р. № 542. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1079-21#Text

75. Про затвердження Положення про проведення навчання з питань охорони праці та порядок допуску військовослужбовців Державної прикордонної служби України до виконання робіт : наказ МВС України від 22.01.2019 р. № 36. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0164-19#Text

76. Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці (ДНАОП 0.00-4.15-98) : спільний наказ Мінпраці України та Комнаглядохоронпраці від 29.01.1998 р. № 9. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98#Text

77. Про затвердження Положення про спеціальну підготовку і навчання з питань технічної експлуатації об'єктів електроенергетики : наказ Мінпаливенерго України від 09.02.2004 р. № 75. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0418-04#Text

78. Про затвердження порядків надання домедичної допомоги особам при невідкладних станах : наказ МОЗ України від 09.03.2022 р. № 441. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0356-22#Text

79. Про затвердження Порядку видачі дозволів на виконання робіт підвищеної небезпеки та на експлуатацію (застосування) машин, механізмів, устаткування підвищеної

небезпеки : постанова Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 р. № 1107. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1107-2011-%D0%BF#Text

80. Про затвердження Порядку класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями : постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2004 р. № 368. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2004-%D0%BF#Text

81. Про затвердження Порядку організації виявлення та діагностики туберкульозу та латентної туберкульозної інфекції : наказ МОЗ України від 16.02.2022 р. № 302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0366-22#Text

82. Про затвердження Порядку передачі викликів під час здійснення екстрених комунікацій за єдиним телефонним номером 112 в електронній комунікаційній мережі загального користування : наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 06.02.2023 р. № 89. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0493-23#Text

83. Про затвердження Порядку підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які зобов'язані надавати домедичну допомогу : постанова Кабінету Міністрів України від 21.11.2012 р. № 1115. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-2012-%D0%BF#Text

84. Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) чи втрати працездатності поліцейського : постанова Кабінету Міністрів України від 04.06.2024 р. № 646. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/646-2024-%D0%BF#Text

85. Про затвердження Порядку проведення обов'язкових попереднього і періодичних медичних оглядів (диспансеризації) у закладах охорони здоров'я МВС : наказ МВС України від 01.11.2016 р. № 1146. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1543-16#Text

86. Про затвердження Порядку проведення попередніх, періодичних та позачергових психіатричних оглядів, у тому числі на предмет вживання психоактивних речовин : наказ МОЗ України від 18.04.2022 р. № 651. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0648-22#Text

87. Про затвердження Порядку проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань : постанова Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 р. № 449. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2017-%D0%BF#Text

88. Про затвердження Порядку проходження комплексного медичного огляду (диспансеризації) поліцейськими : наказ МВС України від 10.12.2015 р. № 1561. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1663-15#Text

89. Про затвердження Порядку психофізіологічного обстеження кандидатів на службу в поліції та Порядку обстеження на предмет виявлення алкогольної, наркотичної та токсичної залежності кандидатів на службу в поліції : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17.12.2015 р. № 1583. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-16#Text

90. Про затвердження Порядку розслідування і ведення обліку нещасних випадків, що сталися із військовослужбовцями Служби безпеки України : наказ Служби безпеки України від 22.11.2021 р. № 392. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0044-22#Text

91. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими : наказ МВС України від 05.10.2020 р. № 705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1139-20/ed20201005#Text

92. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків в Управлінні державної охорони України : наказ Управління державної охорони від 04.11.2021 р. № 885. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1710-21#Text

93. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків у Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України : наказ Адміністрації Держспецзв'язку від 21.12.2020 р. № 824. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0235-21#Text

94. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з поліцейськими : наказ МВС України від 05.10.2020 р. № 705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1139-20/ed20201005#Text

95. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, що сталися з особами рядового і начальницького складу служби цивільного захисту : наказ МВС України від 12.03.2024 р. № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0552-24#Text

96. Про затвердження Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків і професійних захворювань, що сталися з особами начальницького складу Національного антикорупційного бюро України : наказ НАБУ від 09.08.2023 р. № 114. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/28140/nakaz-3.pdf

97. Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій на виробництві : постанова Кабінету Міністрів України від 17.04.2019 р. № 337. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/337-2019-%D0%BF#Text

98.Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань та аварій, що сталися в органах і підрозділах системи МВС України : наказ МВС України від 27.12.2002 р. № 1346. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0083-03#Text

99.Про затвердження Порядку розслідування та обліку нещасних випадків і аварій, що сталися в органах і установах Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 06.08.2012 р. № 1166/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1345-12#Text

100. Про затвердження Правил безпеки під час поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : наказ Міненерговугілля України від 12.06.2013 р. № 355. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1127-13#Text

101. Про затвердження Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів (ДНАОП 0.00-1.21-98) : наказ Мінпраці України від 09.01.1998 р. № 4. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0093-98#Text

102. Про затвердження Правил охорони праці під час експлуатації водопровідно-каналізаційних споруд на залізничному транспорті (НПАОП 60.1-1.01-04) : наказ Держнаглядохоронпраці України від 14.10.2004 р. № 226. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1404-04#Text

103. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text

104. Про затвердження Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів : наказ Мінпаливенерго України від 25.07.2006 р. № 258. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1143-06#Text

105. Про затвердження Типових правил внутрішнього службового розпорядку : наказ НАДС від 03.03.2016 р. № 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-16#Text

106. Про затвердження Типового положення про діяльність уповноважених найманими працівниками осіб з питань охорони праці : наказ Держгірпромнагляд від 21.03.2007 р. № 56. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0316-07#Text

107. Про затвердження Типового положення про комісію з питань охорони праці підприємства : наказ Держгірпромнагляд від 21.03.2007 р. № 55. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0311-07#Text

108. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (НПАОП 0.00-4.12-05) та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : наказ Держнаглядохоронпраці України від 26.01.2005 р. № 15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text

109. Про затвердження Типового положення про службу охорони праці. (НПАОП 0.00-4.35-04) : наказ Держнаглядохоронпраці України від 15.11.2004 р. № 255. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1526-04#Text

110. Про затвердження форм державного статистичного спостереження № 1-ПВ (місячна) «Звіт із праці» та № 1-ПВ (квартальна) «Звіт із праці» : наказ Держстат України від 15.04.2024 р. № 117. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0117832-24#Text

111. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 06.04.2000 р. № 1645-III. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1645-14

112. Про заходи щодо виконання постанови Верховної Ради України від 23 червня 1995 р. № 244 : постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.1995 р. № 608. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/608-95-%D0%BF#Text

113. Про зону надзвичайної екологічної ситуації : Закон України від 13.07.2000 р. № 1908-III. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1908-14

114. Про колективні договори і угоди : Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3356-12#Text

115. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

116. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text

117. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text

118. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2245-14

119. Про організацію службової діяльності за напрямом охорони праці в Службі безпеки України : наказ Служби безпеки України від 07.12.2021 р. № 424. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14#Text

120. Про організацію та проведення обов'язкових медичних оглядів працівників певних категорій : наказ МОЗ України від 08.09.2025 р. № 1393. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1551-25#Text

121. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. № 877-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text

122. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2694-12

123. Про підвищення престижності шахтарської праці : Закон України від 02.09.2008 р. № 345-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/345-17#Text

124. Про поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення : Закон України від 23.12.2004 р. № 2288-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2288-15#Text

125. Про подолання туберкульозу в Україні : Закон України від 14.07.2023 р. № 3269-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3269-20#Text

126. Про Порядок опрацювання і затвердження роботодавцем нормативних актів з охорони праці, що діють на підприємстві : наказ Держнаглядохоронпраці від 21.12.1993 р. № 132. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0020-94#Text

127. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці : постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF#Text

128. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 27.02.1991 р. № 791а-XII. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/791%D0%B0-

129. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва : постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.06.2009 р. № 7. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09

130. Про проведення щорічного профілактичного медичного огляду державних службовців : наказ МОЗ України, Головдержслужби України, Державного управління справами від 18.02.2003 р. № 75/24/1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0184-03#Text

131. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text

132. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 р. № 1489-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text

133. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої) : Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16

134. Про систему громадського здоров'я : Закон України від 06.09.2022 р. № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

135. Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text

136. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text

137. Проєкт Трудового кодексу України від 10.02.2026 р. № 4775-IX. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69516

138. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) : Рішення Конституційного Суду України від 06.04.2022 р. № 1-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22

139. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положень частин другої, третьої статті 124 Конституції України (справа щодо підвідомчості актів про призначення або звільнення посадових осіб) : Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 р. № 8-рп/2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02#Text

140. Санітарні норми виробничого шуму, ультразвуку та інфразвуку ДСН 3.3.6.037-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 37. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va037282-99#Text

141. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042-99 : наказ МОЗ України від 01.12.1999 р. № 42. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va042282-99#Text

142. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень: постанова МОЗ України від 01.12.1999 р. № 42. URL: http://mozdocs.kiev.ua/view.php?id=1972

143. Судова справа від 05.03.2020 р. № 133/2002/16-ц. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/88103217

144. Судова справа від 18.06.2018 р. № 396/1560/16-ц. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74777476

145. Судова справа від 25.11.2021 р. № 520/5530/19. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/101404444?utm_source=buh.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_campaign=LZtest&utm_content=cons01

146. Судова справа від 30.08.2023 р. № 633/195/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900

147. Територіальна угода про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин у Чернівецькій області на 2025–2027 роки від 17.06.2025 р. URL: https://me.gov.ua/view/81351379-6ae1-4f76-a50d-b904d211695c

148. Угода між Державним комітетом України по нагляду за охороною праці і Міністерством внутрішніх справ України про порядок здійснення державного нагляду на об'єктах МВС, де працюють особи за трудовими договорами : наказ Держнаглядохоронпраці, МВС України від 02.08.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001304-95#Text

149. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text

150. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

151. Щодо встановлення спеціальних перерв для обігрівання працівників : лист Держпраці України від

30.04.2015 р. № 32-21/01-472. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/main/o1107

152. Щодо організації проведення обов'язкових профілактичних медичних оглядів працівників окремих професій, виробництв і організацій, діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення і може призвести до поширення інфекційних хвороб : наказ МОЗ України від 23.07.2002 р. № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0639-02#Text

Рекомендована література

153. Азаров С. І., Сидоренко В. Л., Єременко С. А., Прусський А. В. Методичні засади пожежного аудиту вибухопожежонебезпечних об'єктів. *Науковий вісник: Цивільний захист та пожежна безпека*. 2020. № 2 (10). С. 3–14.

154. Батраченко Т., Сухацька І. Професійна безпека як складова охорони праці працівників правоохоронних органів. *Наука і техніка*. 2025. № 2 (43). С. 53–63.

155. Бачинський О. В. До характеристики нагляду і контролю за додержанням законодавства про охорону праці поліцейських. *Юридична наука*. 2020. № 6 (108). С. 271–278.

156. Бойко А. О. Правове регулювання трудових відносин в сфері нагляду і контролю за охороною праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1 № 81. С. 332–336.

157. Бутинська Р. Я. Актуальні питання гармонізації трудового законодавства в умовах євроінтеграції. *Часопис Київського університету права.* 2020. № 3. С. 146–150.

158. Вареник О. С. Доктрина локального регулювання охорони праці в Україні : монографія. Київ, 2021. 322 с.

159. Грибан В. Г., Негодченко О. В. Охорона праці : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2020. 280 с.

160. Давиденко А. О. До проблеми застосування зарубіжного досвіду правового регулювання охорони праці на підприємствах зі шкідливими умовами праці в українських реаліях. Правові новели. 2020. № 11. С. 97–102

161. Ільків Н. В., Ільницький О. В. Імплементація практики Європейського суду з прав людини в національному механізмі захисту права на безпечні умови праці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 3. С. 73–78.

162. Кіт Л. Я., Наливайко Н. В. Основи рятування і збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 132 с.

163. Клочко І. О. До характеристики об'єкта та предмета охорони праці поліцейських в Україні. *Юридична наука*. 2020. № 7 (109). С. 272–279.

164. Козлов О. С. Деякі проблеми юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону праці у контексті способу захисту права людини на безпеку. 2023. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. С. 82–92.

165. Козяр М. М., Бедрій Я. І., Станіславчук О. В. Основи охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту населення : навчальний посібник. Київ, 2025. 458 с.

166. Кокун О. М., Кодлубовська Т. Б. Психофізіологічна регуляція функціональних станів правоохоронців як засіб розвитку їх особистісно-професійних якостей. 2019. *Актуальні проблеми психології*. Т. V. Вип. 19. С. 73–83. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/721343/1/Kokun_OM_2019_Psychophysiological_regulation_of_the_function.pdf

167. Корецький Ю. О. Механізми державного регулювання екологічної безпеки в надзвичайних ситуаціях. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1 (44). С. 44–51.

168. Литвин А. Ф., Лаун С. Ю., Кролівець Н. І. Охорона праці на підприємствах в умовах воєнного стану. *Challenges and Issues of Modern Science*. 2023. Vol. 1. С. 539–543.

169. Мелех Л. В. Безпека життєдіяльності та охорона праці : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти із галузі знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право». Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 219 с.

170. Мелех Л. В., Мелех Б. В. Забезпечення належної охорони праці як визначальна умова реалізації конституційного права людини на працю. *Вісник Навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 3 (103). С. 113–121.

171. Мелех Л. В., Мелех Б. В. Юридична природа конституційного права працівника на здорові, належні та безпечні умови праці. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 1. С. 71–74.

172. Мелех Л. В., Мелех Б. В. Система правового регулювання охорони праці за національним та міжнародним законодавством. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове фахове видання юридичного фа культету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». 2022. № 1. С.104–109.

173. Мокрицька Н. П. Забезпечення охорони праці вагітних жінок як важливий напрям програми забезпечення ефективної соціальної політики. *Перспективи розвитку правового регулювання економічного відновлення України* : колективна монографія / за заг. ред. М. С. Долинської. Львів, 2023. С. 52–97.

174. Петровська С. А., Лук'янихіна О. А. Принципи правового регулювання охорони праці. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 179–183.

175. Пилипенко П. Д. Проблеми теорії трудового права : монографія. Львів, 1999. 214 с

176. Смолярова М. Л. Охорона праці в галузі правоохоронної діяльності. Курс лекцій : навчальний посібник. Запоріжжя, 2022. 390 с.

177. Станішевський Є. В. Професійна безпека, охорона та безпека праці працівника як сторони трудових відносин в сучасних умовах : питання термінологічного визначення та закріплення. *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* 2024. № 2. С. 225–235.

178. Старєва А. М. Кандюк-Лебідь С. В., Олійник О. О. Охорона праці під час повітряних тривог і обстрілів : обов'язок роботодавця щодо безпечного укриття. *Наукові інновації та передові технології*. 2025. № 12. С. 2932–2944.

179. Терехов В. Ю. Захищеність працівників правоохоронних органів : окремі питання нормативно-правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 9. С. 376–378.

180. Трудове право України : підручник / М. І. Іншин, В. Л. Костюк та ін. Київ : ЦУЛ, 2020. 472 с.

181. Турченко О. Г., Амелічева Л. П. Забезпечення та захист права на належні безпечні і здорові умови праці у світлі міжнародних та європейських трудових стандартів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2022. Вип. 35. С. 50–58.

182. Шміло Н. Проблеми тлумачення поняття «працівник правоохоронного органу». *Наукові записки. Серія : Право*. 2024. № 16. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/451

183. Шурин І. А., Комарницький Я. О. Забезпечення пожежної безпеки на об'єктах різноманітного призначення : методичні рекомендації. Львів, 2020. 57 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Наталія Петрівна Мокрицька,
кандидат юридичних наук, доцент

ОХОРОНА ПРАЦІ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ

Навчальний посібник

Редагування *Оксана Шмиговська*
Макетування *Марта Левкович*
Друк *Назарій Ганущак*

Підписано до друку 13.08.2026
Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Умовн.-друк. арк. 19,53.
Тираж 60. Зам. 37-26.

Львівський державний університет внутрішніх справ
вул. Городоцька, 26, Львів, 79007, Україна

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.

Мокрицька Н. П.

М 74 Охорона праці та забезпечення безпеки працівника правоохоронного органу : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2026. 336 с.

ISBN 978-617-511-450-6

Підготовлено з метою формування у здобувачів освіти системи знань та практичних навичок правового регулювання організації охорони праці та забезпечення безпеки працівників правоохоронних органів, створення безпечних умов праці, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань, а також забезпечення особистої безпеки працівника під час виконання службових обов'язків.

Розкрито поняття та значення охорони праці, правові засади забезпечення безпеки працівників, систему державного управління охороною праці, гарантії прав працівників та відповідальність за порушення законодавства у цій сфері.

Для здобувачів вищої освіти, курсантів, слухачів закладів освіти зі специфічними умовами навчання, науково-педагогічних працівників, працівників правоохоронних органів, а також усіх, хто цікавиться питаннями правового забезпечення охорони праці та безпеки у правоохоронній сфері.

The textbook was prepared with the aim of forming in students a system of knowledge and practical skills regarding the legal regulation of the organization of labor protection and ensuring the safety of law enforcement officers, creating safe working conditions, preventing industrial injuries and occupational diseases, as well as ensuring the personal safety of the employee while performing his/her duties.

The textbook reveals the concept and meaning of labor protection, the legal principles of ensuring the safety of employees, the public administration by labor protection, guarantees of workers' rights and responsibility for violation of legislation in this sphere.

The educational publication is intended for higher education applicants, cadets, students of educational institutions with specific learning conditions, scientific and pedagogical workers, law enforcement officers, as well as everyone who is interested in issues of legal support for labor protection and safety in the law enforcement sphere.

УДК 658.5:338.3